

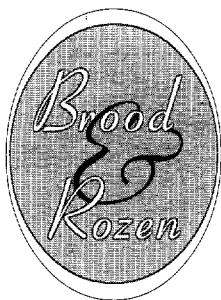
Brood & Rozen 2003 / 1

TIJDSCHRIFT VOOR DE GESCHIEDENIS VAN SOCIALE BEWEGINGEN

Brood & Rozen^{2 0 0 3 / 1}

Tijdschrift voor de Geschiedenis van Sociale Bewegingen

Brood & Rozen

TIJDSCHRIFT VOOR DE GESCHIEDENIS VAN SOCIALE BEWEGINGEN

Driemaandelijks tijdschrift uitgegeven door
Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis
Bagattenstraat 174, 9000 Gent
Tel.: (09) 224 00 79
Fax: (09) 233 67 11
e-mail: broodenrozen@amsab.be
Voorzitter: Herman Balthazar
Directeur: Wouter Steenhaut

Hoofredactie: Paule Verbruggen

Eindredactie: Paule Verbruggen, Maarten De Gendt

Kernredactie: Bert Boeckx, Rita Calcoen, Piet Creve, Bart De Nil, Denise De Weerd, Hendrik Ollivier, Ludwine Soubry, Omar Van Hoeylandt, Paule Verbruggen

Redactieraad: Wouter Dambre (journalist), Eric Defoort (KUB), Hendrik Defoort (Erfgoedcoördinator Gent), Gita Deneckere (RUG), Maria De Waele (MIAT), Marc Hooghe (VUB), Marc Jacobs (VCV), Anne Morelli (ULB), Patrick Pasture (K.U.Leuven), Koen Raes (UG), Bob Reinalda (KU-Nijmegen), Marc Reynebeau (journalist), Peter Scholliers (VUB), Marcel van der Linden (IISG), Rudi Van Doorslaer (SOMA), Sylvia Van Peteghem (UG), Guy Vanthemsche (VUB)

Vormgeving: Patricia Rau

Illustraties: Rita Calcoen, Maarten De Gendt, Idesbald Goddeeris, Joris van Parys

Secretariaatswerk: Michèle Beernaerts

Verzending en abonnementen: Luc Beirnaert, Gwendolina Van Hoecke

Druk: Druk in de Weer, Forelstraat 35, 9000 Gent

Abonnementen en losse nummers

Individueel: 18,59 euro

Organisaties: 37,18 euro

Bibliotheken en archieven: 18,59 euro

Buitenland: 37,18 euro

Losse nummers: 4,96 euro

Themanummers: 8,68 euro

Als abonnee bent u tegelijk lid van Amsab. De leden ontvangen *Brood & Rozen* en krijgen korting op de Amsab-publicaties.

Rekeningnummer: 877-1009202-27

Brood & Rozen is gedrukt op recyclagepapier

Alle illustraties behoren tot de Amsab-collectie, tenzij anders vermeld

ISSN: 1370-7477

Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis vzw (Bagattenstraat 174, 9000 Gent) verwerkt uw persoonsgegevens uitsluitend voor het beheer van uw *Brood & Rozen*-abonnement en om u te informeren omtrent zijn werking. Wanneer u niet wenst dat wij u aanschrijven om u hieromtrent te informeren, volstaat het ons dit te melden. De Wet verwerking persoonsgegevens kent u het recht van mededeling en verbetering toe. Daartoe volstaat het contact op te nemen met Wouter Steenhaut, directeur van Amsab.

Omslagillustratie: Scène uit Het gezin Van Paemel met (v.l.n.r.) moeder Van Paemel, Kamiel en Masco de wildstroper

Edito

- "Wirken nondedzu!"
Paule Verbruggen p. 4

Bijdragen

- "Dat moeten wij absoluut spelen"
Bij de honderdste verjaardag van
Het gezin Van Paemel (1903-2003)
Joris van Parys p. 7
- De Poolse schoolstrijd in België (1945 - ca. 1955).
Een schoolvoorbeeld van de strijd tussen Poolse
communisten en 'Londenaars'
Idesbald Goddeeris p. 27

Opgemerkt

- Het blad van papier. De eigenzinnige geschiedenis
van het Gentse studentenblad Schamper
Maarten De Gendt p. 49

Bronnen

- Het archief van het Socialistisch Jeugdverbond
Rik De Coninck p. 63
- Archief van het Nationaal Comité van de
Anti-Atoommars
Melanie Voets p. 71
- Het archief van Emilienne Brunfaut
Michel Vermote p. 75

Kroniek

- Nieuwe, Nieuwere en Nieuwste Sociale Bewegingen
Donald Weber p. 77

Recensies

- Averbode, een uitgever apart
Hans Mortelmans p. 81
- Emmanuel GERARD & Gerd-Rainer HORN,
Left Catholicism 1943/1955
Rik Hemmerijckx p. 87

Aankondigingen

- Tentoonstelling Grillige Grenzen.
De Provincie Antwerpen Aangekaart p. 91
- CSC-Vormingswerk wordt *curieus* p. 92
- Socialistische Vrouwen worden zij-kant. p. 93

"Wirken, nondedzu!"

Je moet al doof en blind zijn om niet te weten dat dit jaar de honderdste verjaardag van *Het gezin Van Paemel* wordt gevierd. Het Publiektheater Gent bracht voor die gelegenheid het stuk terug op de planken en kreeg veel pers, verbazend veel.

Iedereen die het stuk zag in toneel- of filmversie herinnert zich de typisch Vlaamse sfeer van miserie en ellende en zeker de immer vloekende boer Van Paemel.

Blijkbaar blijft dit aantrekken. Algemeen directeur van het Publiektheater Dirk De Corte: *"Het gezin Van Paemel is wat Hamlet is voor de Engelsen. [...] Het is niet gedateerd of belachelijk. Het is een stuk met een hoog actueel gehalte, veel meer dan een boerendrama. Al zijn we geen volk van boeren meer, toch komt het kleigevoel in ons boven [...]."*⁽¹⁾

Cyriel Buysse doet het overigens in het algemeen goed in het professionele theatercircuit. Het Vlaams Theater Instituut berekende dat hij in de speellijst van de voorbije tien jaar een eervolle 33e plaats haalt met negen vermeldingen. Hij is tegelijk de eerste Vlaamse auteur op de lijst van de niet-levenden, na onder andere William Shakespeare (23 opvoeringen).

Joris van Parys brengt in dit nummer het hele verhaal over de genese en de eerste opvoering van het stuk. Vele lezers kennen Van Parys

tot da'k 'r bij valle."

als auteur van *Frans Masereel. Een biografie*, het boek waarmee hij de Gouden Uil won. Ook nu gaat zijn interesse veel verder dan *Het gezin*. Hij werkt momenteel aan een biografie van Buysse. Voor velen onder ons een wat vergeten en verouderd schrijver (niet één van zijn boeken is nog te verkrijgen in de gewone boekhandel). Voor hem duidelijk niet: *"Artiest in het gezin van een fabrikant. Bourgeois tussen de boeren. Pendelaar tussen Nevele en New York, tussen Afsnee bij Gent en Den Haag. Vrijzinnig liberaal met socialistische sympathieën. Gruwelijke hekel aan flaminganten en franskiljons. Met zijn reputatie van onverbeterlijke rokkenjager en vuilschrijver jarenlang voer voor de chronique scandaleuse van Gent en omstreken en voor de scheldkritieken van de klerikale pers [...] Vlaams novellist par excellence en pionier van de moderne roman in Vlaanderen: de eerste Vlaamse romancier die debuteerde bij een Amsterdamse uitgever; de eerste die seksuele passie niet wegschrijft onder een dubbele laag kiesheid en burgerfatsoen. [...]"*⁽²⁾

De biografie van Buysse is gepland voor 2004. Als voorproefje kan u alvast beginnen met deze bijdrage...

Paule Verbruggen

(1) *De Standaard*, 11.01.2003.

(2) *De Financieel-Economische Tijd*, 03.07.2002.

Cyrus Benson

"Dat moeten wij absoluut spelen"

Bij de honderdste verjaardag van Het gezin Van Paemel (1903-2003)

Joris van Parys, auteur

"Ik zend U hierbij aangetekend ter inzage voor het Tweem. Tijdschrift het manuscript van een tooneelstuk in 4 bedrijven, getiteld Het Gezin van Paemel. Deze studie uit het Vlaamsche boerenleven is geheel oorspronkelijk nieuw, niet getrokken uit een mijner vroegere romans of novellen."

(Cyriel Buysse aan Lodewijk van Deyssel, 21.09.1901) ⁽¹⁾

"Ton drame est tout à fait, tout à fait bien. [...] Je suis curieux de voir représenter ta pièce. Je souhaite qu'elle le soit, non par des cabots, mais par de simples ouvriers. Il y a là à tenter une expérience passionnante et j'accourrai du bout du monde pour y assister."

(Maurice Maeterlinck aan Cyriel Buysse, 05.09.1902) ⁽²⁾

In opdracht van de Belgische Werkliedenpartij schrijft redacteur Auguste de Winne van de Brusselse krant *Le Peuple* in 1901 een reeks reportages over het Oost- en West-Vlaamse plattelandsproletariaat, die door toedoen van Eduard Anseele worden gebundeld in een boek⁽³⁾ waarvan in maart 1903 een Nederlandse vertaling verschijnt. *"Mijn beste De Winne"*, zegt Anseele in een brief die in beide uitgaven als voorwoord wordt opgenomen, *"In een goede honderd bladzijden legt u al de ongelukken, al de ellende van dit dapper en hard werkend Vlaams volk bloot: hoe het uitgezogen wordt door begerige meesters en verpletterd door een*

Cyriel Buysse, 1902 (AMVC-Letterenhuis, Antwerpen)

almachtige priesterstand."⁽⁴⁾ Het verhaal van De Winnes tocht door de dorpen van de Schelde- en Leiestreek documenteert met de meest navrante feiten de sociale misstanden die achtergrond en context vormen van de naturalistische romans en novellen van Cyriel Buysse (1859-1932).

Door arm Vlaanderen is de titel van De Winnes boek. *Uit arm Vlaanderen* zou de voor de hand liggende titel zijn voor een verzameluitgave van de vroege verhalenbundels van Buysse: *Uit Vlaanderen* (1899), *Tè lande* (1900) en *Van arme mensen* (1901). De rechteloosheid van de plattelandsbevolking tegenover de machtswellust van plaatselijke potentaten zal de liberale advocaat Arthur Buysse - jongere broer van Cyriel - na zijn verkiezing tot volksvertegenwoordiger in 1909 motiveren om onmiddellijk een voorstel in te dienen tot wijziging van de landpachtwet in het voordeel van de pachter. Over de oude wet zegt Arthur: "*De eigenaar heeft het recht den landbouwer opzeg te doen met Kerstavond. Dat wil zeggen dat naar willekeur, zonder uitleg te geven de deurwaarder op 24 December den landbouwer zal komen verwittigen dat hij 's anderendaags verhuizen moet. Van 's anderendaags mag hij geen voet meer op zijn land zetten. Welk een prachtig wapen voor den dvingeland die zijn pachters onder den hiel wil houden.*"⁽⁵⁾

De toestanden die Arthur aanklaagt zijn de toestanden die Cyriel in 1901 gebruikt als grondstof voor *Het gezin Van Paemel*, een drama waarin de feodale machtsverhoudingen op het platteland en de verwoestende gevolgen daarvan voor het leven van kleine boeren worden blootgelegd in de meest levensechte dialogen die de Vlaamse toneelliteratuur rijk is. Op dat stuk overtreft Buysse waarschijnlijk nog de verwachtingen die Maurice Maeterlinck had toen hij hem feliciteerde met de novellenbundel *Tè lande*: "*Quant à vos dialogues de paysans, c'est là ce qui m'impressionne le plus, et je ne connais rien d'aussi sobre, d'aussi réel, d'aussi incontestable et je me demande quelle impression extraordinaire on ne pouvait pas attendre d'un drame écrit tout entier avec la certitude et la maîtrise qui apparaissent ici chaque fois que les personnages prennent directement la parole.*"⁽⁶⁾ Juist vanwege de dramatische kwaliteit van de dialogen in zijn prozawerk lijkt het verwonderlijk dat Buysse zich als toneelauteur na zijn debuut met de korte satire *De plaatsvervangende vrederechter* in 1896 vijf jaar lang alleen heeft beziggehouden met bewerkingen van romans en novellen. Als redenen waarom hij niet méér oorspronkelijk werk voor het theater heeft geschreven noemt hij zowel het ontbreken van een algemene omgangstaal in Vlaanderen als de perverse consequenties van het systeem van overheidssubsidies om de toneelkunst te bevorderen. "*Ik heb er nog wel eens aan gedacht voor het tooneel te schrijven*", zegt hij in een interview uit 1929, "*maar er is een onverwinnbare hinderpaal: het dialoog, de taal. Er is in Vlaanderen geen beschaafde conversatietaal.*"⁽⁷⁾ Op de opmerking dat er toch vooruitgang wordt geboekt antwoordt hij: "*Zeker, dat is aan 't groeien. Maar voorlopig zou ik gedwongen zijn mijn personages gedeeltelijk beschaafd, gedeeltelijk Fransch, gedeeltelijk dialect te laten spreken, ten minste als ik écht wil zijn. En dit gaat eenvoudig niet*". Voor het subsidiesysteem heeft hij geen goed woord over: "*De Belgische regering is, o wee! op het rampzalig idee gekomen, officiële prijzen en premies uit te loven voor de beste toneelstukken, en prachtige jaarlijkse subsidies toe te kennen aan de officiële schouwburgdirecteuren, die bedoelde 'beste' stukken zouden opvoeren. Om die prijzen en premies te besteden moesten natuurlijk*

toneelcommissies gevormd worden. Door wie werden ze benoemd en wie zetelde er in? Mannen van 't vak? Dramatische schrijvers? Bekwame toneelcritici? Wel neen. [...] Van de tien waren er meer dan de helft totaal onbevoegden, en onder de zogezegd 'bevoegden' waren tenminste negentig percent toneelknul-
len, vastgegroeid in ouderwetse begrippen, mannen van achteruitgang, blind, doof en stom voor iedere nieuwe en frisse uiting van het dramatische kunstleven." ⁽⁸⁾

Het Weekchrift voor Vlaanderen heeft het onomwonden over "eene zuivere kweekschool voor slechte tooneelschrijvers" ⁽⁹⁾, een circuit van handige "premieschrijvers" die het gebrekkige systeem gretig misbruiken om hun waardelooze productie te laten subsidiëren, terwijl echte talenten niet aan de bak komen omdat hun werk niet voldoet aan de criteria van de onbenulligen die de beoordelingscommissies bevolken. Die constatering kan Buysse ten volle beamen: "de Vlaamsche schrijvers gevoelen zich, om zoo te zeggen, gebonden en gekneveld door de indirecte censuur van de officieele comités, die hun werken moeten goedkeuren en prijzen toekennen. [...] De schrijvers worden gebonden tot verouderde beginselen en regelen, die alle vrijheid, alle spontaneïteit verwoesten. Men vordert voor alles de geijkte voorschriften der moraal, men is zeer kuisch, zeer licht gechoqueerd en de dialoog moet litterair zijn - wel te verstaan in den professoralen en rhetorischen zin. Zoo hoort men dan elken avond stroopers, bedelaars, boeren spreken als een woordenboek. Het dialect is verbannen, de schilderachtige uitdrukkingen van den bodem zelf worden geminacht." ⁽¹⁰⁾

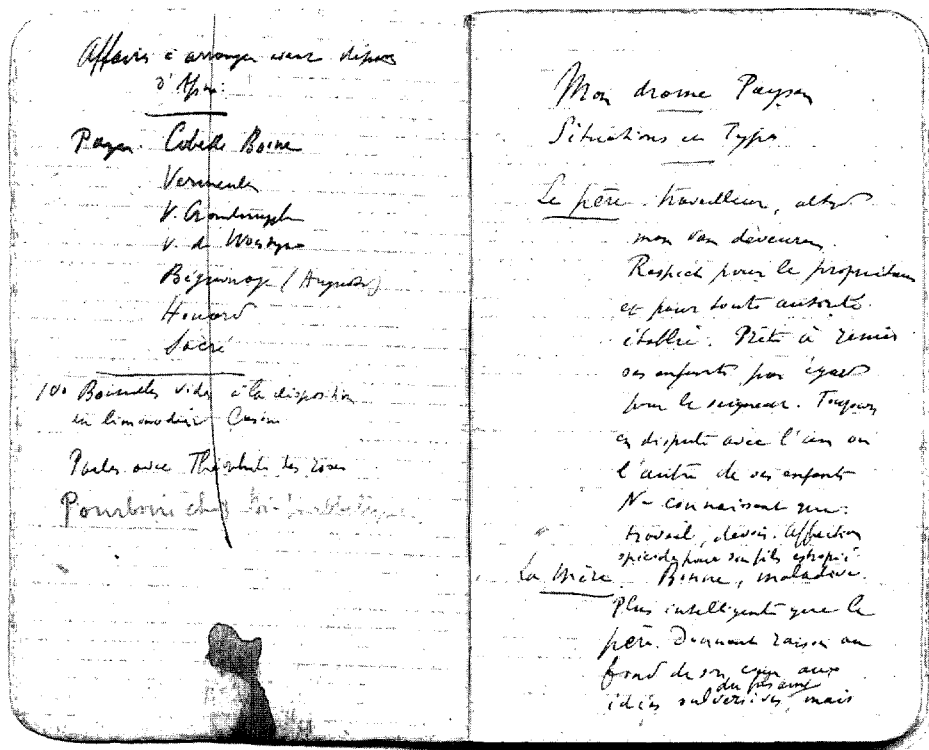
Wie de theaterprogramma's en de toneelrubrieken in de Vlaamse pers van de jaren 1890 tot 1900 doorbladert vindt een en ander overvloedig geïllustreerd. In 1894 bijvoorbeeld werden voor de driejaarlijkse toneelwedstrijd van de stad Antwerpen niet minder dan negenentwintig drama's ingezonden, draken als *Booze Riek*, *Roza Klaar*, *Arme Grootvader*, *Martha of Laster en Onschuld* waarvan de auteurs zich evident hadden gespiegeld aan *Roze Kate* en *Wilde Lea* van Nestor de Tière, de grote naam in het Vlaamse theater van die tijd. Hoewel De Tière zich heeft ontwikkeld tot pionier van het realisme in de Vlaamse toneelliteratuur, is het niveauverschil tussen zijn werk en dat van het legertje dramafabrikanten die hem navolgen vaak minder groot dan zijn reputatie doet vermoeden. Bij de plannen om *Roze Kate* in Parijs te laten opvoeren tekent *Het Weekchrift voor Vlaanderen* in 1902 nuchter aan dat het stuk "een droevig gedacht" zal geven van wat er in Vlaanderen tot meesterwerk wordt geproclameerd ⁽¹¹⁾. Dat Buysse zich in *Het gezin Van Paemel* niet stoort aan literaire codes en modes, zal wel de voornaamste reden zijn waarom in dit stuk meer leven klopt dan in de verzamelde woordkunst van de late Vondel-epigoon Rafaël Verhulst, die de driejaarlijkse staatsprijs voor de periode 1901-1903 in de wacht sleept met zijn bijbels 'treurspel' *Jezus de Nazarener* en drie jaar later opnieuw laureaat wordt met het historisch drama *Semini's kinderen*. Slot van het verslag van de jury die *Jezus de Nazarener* bekroont: "Zoowel om de majesteit van het onderwerp als om den adel der gevoelens, de degelijkheid der bewerking en de schoonheid der taal, overtreft dit treurspel al de overige voorgelegde werken." (*Belgisch Staatsblad*, 15.06.1904). Bij de Antwerpse toneeluitgevers Janssens verschijnen van het stuk van Verhulst in twee jaar tijd drie herdrukken. Aan een uitgave van *Het gezin Van Paemel* zullen ze zich nooit wagen.

"Mon drame paysan"

Naar eigen zeggen heeft Buysse *Het gezin Van Paemel* geschreven nadat hij "diep was aangegrepen" door een voorstelling van *Op hoop van zegen*⁽¹²⁾. Herman Heijermans' visersdrama is voor het eerst opgevoerd op 24 december 1900 in Amsterdam. In Gent is het voor het eerst te zien op 7 december 1902 in de Minard, een voorstelling waarover Virginie Loveling bericht in een brief aan Nelly Buysse, de vrouw van haar neef Cyriel: "Op hoop van zegen gezien. Prachtig opgevoerd door den troep van Antwerpen. Het trof mij zoodanig dat ik er letterlijk ziek van ben geweest."⁽¹³⁾ Of Cyriel die eerste opvoering in Gent heeft gezien is niet bekend. In elk geval heeft hij een van de vroegste voorstellingen in Nederland bijgewoond, want de aantekeningen voor zijn eigen drama staan in een van zijn notitieboekjes vlak voor het kladje van het op zijn Haags winteradres geschreven in memoriam voor zijn vriend Albert Guequier, die eind februari 1901 overlijdt. Het stuk zelf schrijft hij waarschijnlijk grotendeels in zijn Vlaams zomerverblijf in Afsnee bij Gent, vanwaar hij het manuscript eind september aan het *Tweemaandelijksch Tijdschrift* stuurt.

De ambitie om naam te maken als Franstalig auteur heeft Buysse al voor 1900 opgegeven, maar bij de uitwerking van zijn ideeën voor nieuw werk blijft hij pendelen tussen twee talen, getuige de synopsis en de korte typeringen van de personages die hij in zijn notitieboekje opschrijft in het Frans. Hoofdpersonage van wat hij daar "*Mon drame paysan*" noemt is boer Van Paemel, "*travailleur, altijd man van deveuren. Respect pour le propriétaire et pour toute autorité établie. Prêt à renier ses enfants par égard pour le seigneur. Toujours en dispute avec l'un ou l'autre de ses enfants. Ne connaissant que: travail, devoir.*"⁽¹⁴⁾ Moeder Van Paemel - "*plus intelligente que le père*" - probeert tevergeefs de vrede te bewaren tussen haar echtgenoot en de twee rebellen onder de zes kinderen: de oudste zoon Eduard en de gezonde deerne Cordula, die de tegenpool vormt van haar kwezelachtige zus Célestine. De dramatische spanning in het stuk hangt grotendeels samen met het generatieconflict tussen de vader, die de verpersoonlijking is van de oude boerenstand, en Eduard, de werkloze fabrieksarbeider die zich in zijn revolutionair idealisme wil aansluiten bij de grote staking van de socialisten. Op het eerste gezicht lijkt het krantenbericht over prerevolutionaire toestanden waarmee het drama op gang wordt gebracht een verwijzing naar de sociaal-politieke troebelen van maart en april 1902, maar aangezien het stuk al in januari en februari verschijnt in de eerste nummers van het maandblad *De XXe Eeuw* - voortzetting van het *Tweemaandelijksch Tijdschrift* - gaat het om een samenloop van omstandigheden waardoor het bij de publicatie verrassend nauw aansluit bij de actualiteit⁽¹⁵⁾.

"Z' hên op 't volk geschoten, moeder", roept Eduard verontwaardigd terwijl hij in het eerste toneel van het eerste bedrijf de krant zit te lezen. "*In de twintig dueje en gekwetste, waaronder verschillende vreiuven en kinders. De soldoaten worden binnengevraagd.*" Als de troebelen voortduren zal ook zijn jongste broer Kamiel gemobiliseerd worden, weet hij. "*En de troebels zillen blijven duren, zuelang dat de boazen aan d'eischen van 't wirkvolk gien volderijngje 'n geven.*

Buysse's notitieboekje met aantekeningen voor Het gezin Van Paemel
(AMVC-Letterenhuis, Antwerpen)

[...] We zijn d'r nondedzu, beu van, van huel ons leven lang veur 'n drueg stik brued lijk oarme sloaven te blijven wirken. We willen recht, we willen ons diel van 't gien da we zelve moaken. En goat 't mee zachtheid niet, 't zal mee geweld gebeuren. We zillen der veure vechten nondedzu, vechten tot ter dued!" In de ogen van zijn vader zijn de stakers leeglopers die hun verdiende loon krijgen als de gendarmen op hen schieten. Zelf twijfelt de boer geen moment wat hij tot aan zijn dood zal doen: "Wa da 'k zoe doen? Wirken zoe 'k doen, es 't hier niet, dan elders. Moar wirken, nondedzu! tot da 'k 'r bij valle."

Behalve in een paar geslaagde komische tonelen met Cordula's vrijer, de wildstroker Masco, laat Buysse zijn gezin - en zijn publiek - geen ogenblik op adem komen. Een aaneenschakeling van kommer en kwel is het, van begin tot eind: de baron wil de huur verhogen hoewel Van Paemel zo al nauwelijks het hoofd boven water houdt; de jongste dochter Romanie wordt zwanger gemaakt door de zoon van de baron; de invalide tweede zoon Désiré wordt ziek en sterft; Kamiel wordt gemobiliseerd en deserteert omdat hij niet op de stakers wil schieten; de wildstroker pleegt een aanslag op de

De hoofdfiguren uit de eerste opvoering van Het gezin Van Paemel: Isidoor Benoot als boer Van Paemel, Tercile Coppitters als moeder Van Paemel en Frans De Mey als Masco, de wildstroker

jonker die Romanie heeft misbruikt; Kamiel, Masco en Cordula zullen naar Amerika emigreren; Célestine gaat in een klooster en Romanie wordt weggestopt in een dienst buiten het dorp. De ouders blijven alleen achter met het kind van Romanie en moeten tot overmaat van ramp de boerderij waar ze hun leven lang hebben gezwoegd verlaten omdat de baron ze heeft verpacht aan een concurrent die de hogere huur kan betalen. "Eh bien voilà", zucht Van Paemel in de synopsis, "*Nous finissons comme nous avons commencé: seuls à nous deux.*" Het is een ware krachttoer dat Buysse de opeenvolgende tegenslagen waaronder het gezin uiteenvalt zo kundig weet te dirigeren dat zijn drama blijft boeien, al vertoont het ook kale plekken: terwijl Eduard en Cordula overtuigend getypeerd worden, zijn hun broers en zussen, in het bijzonder Désiré en Célestine, niet minder figurant dan het baronszontje Maurice en zijn nuffige fiancée Germaine. De schrijver heeft dus niet gedaan wat hij zich blijkens deze notitie had voorgenomen: "*dans Gezin v. Paemel / donner un peu plus de / caractère (relief) à 't Kwezelken / à Désiré / et Romanie [...] idem meer karakter aan / Maurice en Germaine.*"⁽¹⁶⁾ Wél zal hij de emigratie van een deel van het gezin Van Paemel naar Amerika 'hergebruiken' in zijn volgend toneelstuk: in hetzelfde notitieboekje staat een synopsis van *De landverhuizers* waarin de hoofdpersonen nog Masco en Cordula heten. Voor de definitieve versie van deze eenakter in drie taferelen kiest Buysse andere namen - Cordula wordt Rozeken - maar het verhaal over de ellende van de berooide emigranten tijdens de lange zeereis en onmiddellijk na hun aankomst in New York blijft in grote lijnen ongewijzigd.

De vraag of boer Van Paemel is getekend naar een levend model is ondanks het gedocumenteerde bestaan van een gezin Van Pamel⁽¹⁷⁾ met een enigszins vergelijkbare samenstelling en familiegeschiedenis in de buurt van Nevele minder interessant dan de vaststelling dat Buysse heeft teruggegrepen op de novelle *Moeder*, die in 1893 in het eerste nummer van *Van nu en straks* verschenen is en in maart 1903 met een paar andere vroege verhalen wordt heruitgegeven in Flandria's Novellenbibliotheek. In *Moeder* heeft boer Van Lierde ook een eigenwillige oudste zoon die na een slaande ruzie met hem het ouderlijk huis heeft verlaten en naar Amerika emigreert; de jongste zoon moet net als Kamiel in *Het gezin Van Paemel* in militaire dienst, en op de achtergrond is de dochter met haar bastaard de schande van het gezin zoals Romanie dat in het toneelstuk is. Vader en moeder Van Lierde zijn als het ware voorstudies van boer Van Paemel en zijn vrouw. Overduidelijk is dat Buysse zich voor het laatste bedrijf direct heeft laten inspireren door de novelle. "*Bij het opgaan van het gordijn zit vader Van Paemel midden op de vloer met een hakmes kleine blokjes hout te klieven*", schrijft hij boven het eerste toneel. Bijna machinaal blijft de boer daar het hele bedrijf lang mee bezig, net zoals de vader in het laatste deel van de novelle: "*Midden in het keukentje neergehurkt, klieft Van Lierde brandhout met een hakmes [...]. Langzaam, treurig, met tussenpozen van stilzwijgen, klaagt hij van alles wat 'nen armen mens boven 't hoofd hangt.*"⁽¹⁸⁾

Eerste opvoering: 25 januari 1903

Misschien via Arthur Buysse komen de twee nummers van het Amsterdamse maandblad *De XXe Eeuw* waarin *Het gezin Van Paemel* gepubliceerd is in handen van de Gentse advocaat Reychler, een vriend van Anseele. De socialistische volksvertegenwoordiger zal een levendige herinnering bewaren aan die late avond waarop hij na een woelige Kamerzitting in het voorjaar van 1902 thuiskwam uit Brussel en bij zijn post een brief van Reychler over het toneelstuk van Buysse vond. Eigenlijk had Anseele helemaal geen zin meer om zo laat nog te gaan zitten lezen, maar Reychlers enthousiasme maakte hem nieuwsgierig genoeg om dat toch te doen - *"een beetje wrevelig toch, dat moet ik eerlijk bekennen; en toen ik om half drie 's nachts ging slapen had ik het boek uitgelezen en 's morgens vroeg was ik bij de kameraden en zegde hun: 'Ik heb iets gelezen; dat moeten wij absoluut spelen; dat moet Vlaanderen rondgaan'; en zoo is Het Gezin Van Paemel op de planken gekomen."*⁽¹⁹⁾

Allicht zijn hoofdredacteur Aimé Bogaerts van *Vóoruit* en regisseur-acteur Frans de Mey van de Multatulikring, de Gentse socialistische amateurtoneelvereniging, de eerste kameraden van Anseele die Buysse's drama te lezen krijgen. Ook zij zullen onmiddellijk inzien dat ze met dit sterke stuk een buitenkans in handen hebben om de uitbuiting van het plattelandsproletariaat in eigen streek aan de kaak te stellen. Op de frontpagina van de edities van 11, 12 en 13 juni van *Vóoruit* maakt Bogaerts zijn publiek warm met een uitgebreide samenvatting. Zijn commentaar besluit hij met de aankondiging dat de Multatulikring dit drama overal in Vlaanderen wil doen kennen en waarderen: *"Dat moet mannen; dat is een werk van Volksvoorlichting; dat is de wrake die begint."* Twee maanden later al verschijnt bij de Volksdrukkerij een tekstboekje in brochurevorm⁽²⁰⁾ waarmee De Mey en zijn spelers aan de slag kunnen. Een van de exemplaren bezorgt Buysse aan Maeterlinck, die begin september vanuit zijn Normandisch zomerverblijf enthousiast reageert. Met uitzondering van Tolstojs meesterwerk *De macht der duisternis* zou hij geen beter boerendrama kunnen noemen dan *Het gezin Van Paemel*: *"sobre, humain, d'une mesure, d'une force de pénétration, d'une simplicité, d'une honnêteté tragique que je trouve admirables. Quel dommage qu'il soit intraduisible."*⁽²¹⁾ In het Gentse liberale weekblad *Het Volksbelang*, dat de literaire actualiteit in Vlaanderen doorgaans op de voet volgt, wordt pas eind november melding gemaakt van de bescheiden uitgave: *"Onder den titel: Het gezin van Paemel heeft de heer Cyriel Buysse een aangrijpend drama in vier bedrijven, realistisch van stijl en socialistisch van strekking, laten verschijnen in de volksdrukkerij Vóoruit te Gent. Dit drama brengt de boeren van den omtrek van Gent ten tooneele, sprekende uitsluitend hun platste dialect, terwijl de kasteelheeren hun gebroken Vlaamsch en hun Fransch 'met haar op' spreken. Het is eene zeer stoute en zeer ruwe greep in ons volksleven en eene vreemde verschijning op letterkundig gebied."*⁽²²⁾

Als overtuigd liberaal kan Buysse er niet blij mee zijn dat hij zo direct met het socialisme wordt geassocieerd. *"U zult zeggen Het gezin Van Paemel is een socialistisch stuk"*, voorkomt hij tien jaar later de vraag van een interviewer, *"maar ik verzeker u dat het toevallig is en het zou net zo goed kunnen gebeuren dat ik een stuk schreef dat antisocialistisch was. Maar aangezien de*

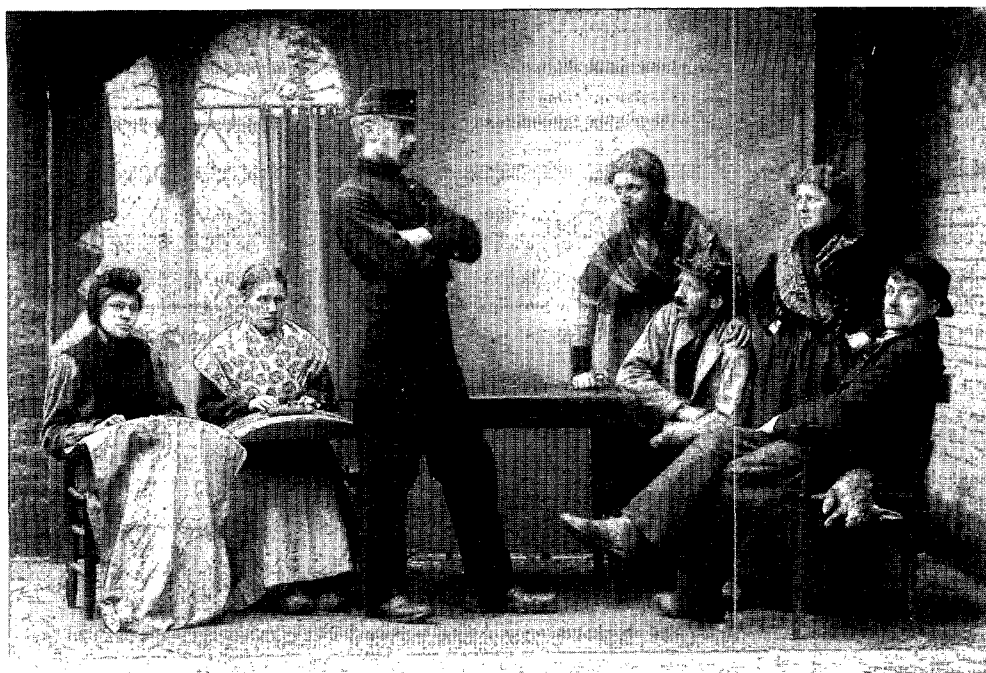
mindere klasse mensen zijn die veel onrecht wordt gedaan in de maatschappij, voel ik mij daartoe meer aangetrokken. [...] Ik ken de gehele opkomst van de Gentse socialisten, hun economische en sociale strijd, en ik vind het bewonderenswaardig, ik kan het niet helpen."⁽²³⁾

Hoewel de repetities eind november al aan de gang moeten zijn, rept *Het Volksbelang* met geen woord over de geplande voorstellingen door de Multatulikring. Buysse komt wel eens kijken en luisteren in Gent maar bemoeit zich geen moment met de aanpak van zijn stuk, allicht omdat hij zo opgetogen is over wat hij bij die amateurs te zien en te horen krijgt. Meubelmaker Isidoor Benoot *speelt* Van Paemel niet, hij *is* Van Paemel. Niet minder imponerend: de naaister Tercile Coppitters in de rol van de moeder. Omdat regisseur De Mey terdege beseft hoe belangrijk het is dat zijn Gents sprekende acteurs en actrices zich enigszins vertrouwd kunnen maken met de dialectklanken die Buysse bij het schrijven van de dialogen in zijn hoofd had, en met de sfeer van het platteland waarin hij zijn stuk situeert, wordt er tussen de repetities door tijd gemaakt voor een uitstap naar het Land van Nevele.

De datum van de eerste voorstelling wordt vastgesteld op zondag 25 januari. Plaats: de zaal Choeurs in het Feestlokaal van de Samenwerkende Maatschappij Vooruit in de Bagattenstraat. Toegangsprijs: twintig centiem. 'Lever de rideau': de 'politieke scherts' *Puntje* van Heijermans, een antiklerikale eenakter uit 1898 over een katholieke vereniging waarvan de secretaris, arbeider in een chemische fabriek, de uitbuiting door de fabrieksbazen beu is en tot afgrijzen van de pastoor socialist wordt. "Ja, zoo'n *chemische fabriek is niet gezond, niet gezond*," geeft de pastoor toe, al ziet hij dat niet als een excuus om zich te laten verleiden door "*die duivels*" van socialisten. Het voorprogramma heeft de verdiende bijval, "*maar Het Gezin Van Paemel droeg het succes van den avond weg*", schrijft de *Vooruit*-correspondent, die vindt dat zijn "*wakkere gezellen*" zichzelf in dit stuk overtroffen: "*De toejuichingen werden dan ook aan allen niet gespaard. Maar toen door gezel Prévost, namens de Multatuli's kring aan M. C. Buysse, schrijver van het stuk, een palm overhandigd werd als blijk van bewondering voor zijn talent en als herinnering aan dit schoon feest, dan dachten wij dat er geen einde zou gekomen zijn aan de toejuichingen.*"⁽²⁴⁾

In 1924 zal Buysse zelf naar aanleiding van de vijftigste verjaardag van 'de Multa' deze herinnering oproepen: "*Als de dag van gisteren herinner ik mij nog die eerste opvoering van het Gezin Van Paemel, nu reeds zooveel jaren geleden. Het is voorzeker aan niet veel tooneelschrijvers gegeven hun werk in de vertolking der acteurs sterker, intenser, kleurrijker en aangrijpender te zien leven, dan zij het in de drang hunner verbeelding geschapen hadden. Dit zeldzaam voorrecht heb ik bij de eerste opvoering van Het Gezin Van Paemel en ook bij deze van Drie Koningenavond mogen genieten. O, hoe wonder reëel leefde dat alles reeds als het scherm opging, dank zij de spelers. Mijn oude vriend Maeterlinck die naast mij zat, verklaarde mij: 'Het kan niet beter; in het Théâtre Antoine, te Parijs, zoudt ge geen volmaakter spel bijwonen.*"⁽²⁵⁾

De jonge Karel van de Woestijne zal dat in geen geval willen tegenspreken. Hoewel het symbolisme van zijn debuutbundel *Het vaderhuis* - gedrukt in het najaar van 1903 - werelden verschilt van het naturalisme van *Het gezin Van Paemel*, zal de dichter op latere

Eerste bedrijf, vierde toneel: de veldwachter brengt het oproepingsbericht voor Kamiel

Tweede bedrijf, eerste toneel: het bezoek van de baronsfamilie

Derde bedrijf, eerste toneel: het bezoek van de pastoor

Vierde bedrijf, slottoneel: het afscheid van Eduard

leeftijd met oprechte bewondering terugdenken aan een opvoering van Buysse's drama door de amateurs van de Multatulikring die hij al in 1896 aan het werk had gezien in de Vlaamse versie van het volksdrama *Die Weber* van Gerhart Hauptmann: "*Hier stonden op de planken mensen die over dag hard hadden gewerkt, om zich 's avonds met hart en ziel over te leveren aan wat literatuur waar zij een deel van hun leven in terugvonden.*"⁽²⁶⁾ Na *De wevers* maakt Van de Woestijne bij de Multatulikring nog één keer een vergelijkbaar intense voorstelling mee:

"Het experiment werd jaren nadien door denzelfden kring hervat: Cyriel Buysse had in het Tweemaandelijksch Tijdschrift zijn drama Het Gezin van Paemel uitgegeven, een stuk waar zijne Vlaamsche rechters onmiddellijk in hadden erkend wat van Buysse's talent het echte bestanddeel is: zijn weergaloos-rake weergave van het Vlaamsche leven op het land; er is geen tweede in dit land om zoo onliterair-echt te zijn, en er zijn weinig schrijvers in de wereld die van de onmiddellijk-waargenomen natuur zooveel en zoowel overwogen kunst hebben gemaakt. Dat hadden de leden van voormelden kring gevat met al de onfeilbaarheid van hunne intuïtie: zij zouden Het Gezin van Paemel spelen zooals ze vroeger hadden gedaan met de Wevers. [...] Aan geen enkel groot acteur werd bij de vertooning van beide stukken gedacht: geen immers van de dilettanten-spelers had ooit een groot acteur gezien. Maar het ging er te beter, want te natuurlijker om"⁽²⁷⁾.

De helden van 25 januari zijn Benoot en De Mey, die de dankbare rol van de wildstroker voor zijn rekening heeft genomen. Buysse zelf is en blijft het meest onder de indruk van Tercile Coppitters. Een week na haar onverwacht overlijden in april 1914 schrijft hij in antwoord op een uitnodiging voor een opvoering in Antwerpen: "*Ik ben nog te zeer onder den indruk van Tercile Coppitters' dood om nu reeds in de rol van moeder Van Paemel, die zoo prachtig door Tercile geïncarneerd werd, een andere actrice te kunnen zien. Het spijt me zeer, maar 't zou mij een voortdurend lijden zijn. Ik kan mij die rol buiten Tercile niet voorstellen en voor mij is met haar moeder van Paemel in het graf gedaald.*"⁽²⁸⁾ Zelfs in 1924 nog zal hij nadrukkelijk verwijzen naar de actrice "*die van de rol van moeder Van Paemel iets zoo diep aangrijpends maakte, dat ik er nu nog, na zooveel jaren, niet zonder innige ontroering aan terugdenken kan.*"⁽²⁹⁾

Omdat de eerste opvoering niet plaatsvond in de Minard of de nieuwe stadsschouwburg duurt het even voor het tot de theaterwereld doordringt wat Buysse's drama voor de Vlaamse toneelliteratuur betekent. *Het Volksbelang* citeert op 31 januari uitgebreid uit het *Vooruit*-verslag maar had kennelijk geen eigen medewerker in de zaal. Gustaaf D'Hondt, vriend van Buysse en journalist van *La Flandre Libérale*, zat op 25 januari niet in de Vooruit maar in het stadstheater, 'Théâtre Néerlandais', voor de première van de 'lyrische comédie' *Achter slot!* van August Hendricx en Oscar Roels. Het Antwerpse toneelblad *Lucifer* rept in zijn edities van januari en februari met geen woord over *Het gezin Van Paemel*. Geen woord ook in de hele jaargang 1903 van het maandblad *Vlaanderen* waarin August Vermeylen en Herman Teirlinck periodieke overzichten van de literaire actualiteit publiceren. De eerste persreactie buiten Gentse socialistische kringen is een artikel van Maurice de Weert in het Brusselse blad *L'Art Moderne* van 1 februari.

Ironisch genoeg heeft De Weert zich pas op het laatste moment laten overtuigen om te gaan kijken, maar wellicht is juist het feit dat hij tot nu toe geen groot bewonderaar van Buysse was de reden waarom hij zo onder de indruk is: *"Aujourd'hui, après quarante-huit heures, je suis encore sous l'impression profonde du drame vraiment vécu qui s'est déroulé devant moi et du jeu si vrai des acteurs qui l'ont interprété."*⁽³⁰⁾

Waarmee de fatsoenlijke burger De Weert het ondanks zijn enthousiasme moeilijk heeft is het platte dialect en de ongekuiste taal waaraan de Gentse correspondent van *Lucifer* die op 24 februari de tweede voorstelling bijwoont zich al tijdens het lezen van de tijdschriftpublicatie heeft gestoord: *"Ik las Het Gezin Van Paemel bij zijn verschijnen in de XXe eeuw en die lezing was ontroerend voor mij, hoewel ik dikwerf aanstoot vond in de griezelige platheid van taal en dialoog. Het wilde er bij mij maar niet in, dat al die krasse dingen maar het minst konden bijdragen tot het verhoogen van de impressie."*⁽³¹⁾ Niettemin noemt hij het stuk *"een gebeurtenis op tooneelgebied, die stellig vermeld wordt, door den gewetensvollen schrijver die eens de historie maakt van de evolutie onzer tooneelliteratuur."* Vooruit vond de tweede opvoering nog beter dan de eerste, maar is een beetje teleurgesteld omdat de zaal niet helemaal vol was gelopen. Misschien kwam dat door het carnaval in de stad en door de socialistische demonstratie van dezelfde dag; misschien ook door de klerikale intimidatie waarnaar de krant al bij de aankondiging van de tweede voorstelling verwees: omdat Buysse een beeld geeft van *"het leven der landbouwers, zooals dit leven werkelijke is"*, werd zijn drama na de eerste opvoering stilzwijgend *"in den ban geslagen en is het - op straf van doodzonde - verboden er de opvoering van bij te wonen."* Waaraan de redacteur onmiddellijk toevoegt: *"Nu, eene zonde meer of min op onze roode conscience, geeft er niet zoo veel aan."*⁽³²⁾

Voor *La Flandre Libérale* schrijft Gustaaf D'Hondt over de tweede voorstelling een uitvoerig verslag waaruit blijkt dat het publiek meer gemengd was dan op 25 januari en waarin hij de krasse taal van de dialogen helemaal anders beoordeelt dan zijn collega's van *L'Art Moderne* en *Lucifer*: *"Outre une assistance ouvrière compacte, suivant toutes les péripéties du drame poignant presque avec une attention religieuse, on y remarquait également un groupe assez nombreux d'artistes, de littérateurs et de dilettanti, dont quelques dames, venus là tout exprès pour goûter le côté le moins connu et le plus récent du beau talent de Buysse - le genre dramatique. [...]*

Et les violences et les crudités du dialogue, nous dira-t-on? Mon Dieu! Que nous importe! C'est là le langage propre à ces rustres, bons enfants, que l'auteur met en scène. Ils n'en peuvent rien si leur éloignement de toute éducation - parfois même de toute instruction [...] n'a pu adoucir leur primitivité désespérante. Ils parlent comme ils sentent - ils sont sincères. Et nous estimons que cela constitue un triomphe superbe quand un auteur, surmontant courageusement le flot de maniérisme qui menace de nous submerger et le dialogue conventionnel qui, même dans le théâtre moderne, égorge le naturel, parvient à laisser parler ses personnages à la manière qui leur est propre."⁽³³⁾

Het succes van de eerste twee opvoeringen blijkt overtuigend genoeg om ervoor te zorgen dat de derde en de vierde voorstelling op 22 en 29 maart kunnen plaatsvinden in een uitverkochte Minardschouwburg. *"In de zaal was het een bonte mengeling van arbeiders, burgers, kunstenaars en critici"*, meldt Vooruit op 25 maart; *"De vertooning geopend door een knappe*

Postkoder

Bed ! doe in vol gien Rood
doen, Ik will wel

Moele & chendik & puerich

Houze vol) Galle meer Je 37

bedonke zulle. ^{als, all in yon day} Ik joo vol

gawen nu Kien gion Ryde

poen de fieste gunde, ^{26 avon in}

^{by wylt wie nu in doe gebied}

Stelle Toernent gelaat van

Houze gelaat, mungel in zang

(bede of ~~gelaat~~ of)

Moele

O, vander, hoe in mangel

c bed me meer zynen de

Round gien broose jonge in

es

voordracht van gezelschap Provost, sloot onder donderende toejuichingen en het geroep 'De schrijver! De schrijver!' M. Buysse verscheen op het tooneel van zijn talentvolle medewerkers omringd, door heel de zaal warm toegejuicht." Voor Buysse moet dit moment van glorie op een Vlaams theaterpodium een extra dimensie hebben omdat de officiële literaire wereld in Vlaanderen hem compleet negeert en de literaire actualiteit in maart 1903 wordt gedomineerd door de publiciteit rond de eerste nominatie van Stijn Streuvels als Belgisch kandidaat - naast de Franstaligen Maeterlinck en Gilkin - voor de Nobelprijs. Streuvels zelf staat er verstoeld van dat hij vier jaar na de publicatie van zijn eerste boek al voor deze internationale superprijs wordt voorgedragen, maar bij de katholieke volksvertegenwoordiger en latere minister August Delbeke, ex-bakker en geboortig uit Kortrijk, is er geen plaats voor twijfel of zijn voormalige vak- en streekgenoot de nominatie verdient: "*In ons land werd niets geschreven 't zij in 't Vlaamsch, 't zij in Fransch proza, dat de schetsen van Streuvels waard is. Gorki, de wereldberoemde novellenschrijver, blijft ver beneden den Vlaamschen schrijver.*"⁽³⁴⁾

Honderd jaar

Tussen 1904 en 1914 doet de Multatulikring wat Anseele, Bogaerts en De Mey zich hadden voorgenomen: het stuk in heel Vlaanderen bekend en populair maken. Dat doen ze overigens ook met het reeds in 1899 gepubliceerde maar nooit eerder opgevoerde *Driekoningenavond*, dat zijn première beleefde op 25 oktober 1903. Eind december volgt nog de eerste opvoering van *De landverhuizers*, zodat het wel lijkt of Buysse de huisdramaturg van de Multatulikring is. Hoewel hij zelf zegt een voorkeur te hebben voor *Driekoningenavond*, vanwege "*het stille, brute spel*" van Benoot in de rol van Cloet, wordt *Het gezin Van Paemel* terecht zijn duurzaamste succes als toneelauteur. In Oostende en in Kortrijk, in Geraardsbergen, in Mechelen, Leuven en Brussel, overal zijn de reacties even enthousiast. In 1904 is het stuk voor het eerst ook in Amsterdam te zien, dankzij de Nederlandsche Tooneelvereniging die vier jaar eerder *Op hoop van zegen* bekend heeft gemaakt. Natuurlijk is de Nederlandse versie niet te vergelijken met de twee opvoeringen die de Multatulikring in februari 1912 op uitnodiging van de vereniging Kunst aan het Volk in de Amsterdamse Plantage Schouwburg zal neerzetten: "*Na de eerste akte viel het doek en was er gedurende enkele seconden een volledige stilte hoewel de zaal barstens vol zat, maar toen ineens brak er een donderend gejuich los, minuten lang moest het gordijn opnieuw gehaald worden.*"⁽³⁵⁾

In de Vlaamse stadstheaters begint de succescarrière van *Het gezin Van Paemel* pas na de Antwerpse huldiging van Buysse in april 1911, die gepaard gaat met een galavoorstelling door de Multatulikring in de KNS. In november van dat jaar is er een 'eerevoorstelling' door en in de Brusselse KVS met de jubilerende directeur Edmond Hendriks in de hoofdrol. Tussen het selecte publiek zitten twee bedaalde heren die om zeer uiteenlopende redenen met gemengde gevoelens zullen toekijken: Nestor de Tière en burgemeester Adolphe Max⁽³⁶⁾. Begin juli 1914, vlak voor de Eerste Wereld-

oorlog uitbreekt, heeft de veertigste voorstelling door de Multatulikring plaats in de Antwerpse Opera, en in oktober 1918, een maand voor het einde van de Duitse bezetting, is het stuk opnieuw te zien in de Brusselse KVS. De voorstelling van 9 oktober komt ter sprake in de *petite histoire* die Karel van de Woestijne als correspondent van de NRC schrijft nadat hij te weten is gekomen dat de Duitsers van plan zijn Brussel te ontruimen. Natuurlijk wil hij het spectaculaire nieuws zo snel mogelijk melden aan zijn vrienden Vermeylen en Teirlinck, die hij denkt aan te treffen "in den Vlaamsche Schouwburg, waar zij als leden der stedelijke Tooneelcommissie aanwezig moeten zijn." In het theater vindt hij alleen een paar andere vrienden, "wien ik het ontruiming-nieuwsje meêdeel. Aldus ontstaat ontsteltenis in een loge, de rest van de zaal blijft genoegelijk luisteren naar Cyriel Buysse's 'Gezin van Paemel'. Ditmaal ga ik mij haast ergeren; het windt mij op, die menschen daar zoo rustig te zien zitten, en een traantje weg te pinken als vader Van Paemel weêr maar eens één zijner kinderen vervloekt..."⁽³⁷⁾

Buysse's drama overleeft ook de beeldstormerij in de naoorlogse toneelwereld. In de Antwerpse KNS speelt in 1924 directeur Oscar de Gruyter de rol van boer Van Paemel. Herman van Puymbrouck heeft het in een gesprek met Buysse over "de kapitale rol van De Gruyter, die trouwens reeds in zijn studententijd hoog opliep met uw werk",⁽³⁸⁾ maar de gereputeerde beroepsacteur kan de amateur Isidoor Benoot niet doen vergeten. Benoot is zo vergroeid met de rol van zijn leven, dat hij ze tot zijn afscheid van het toneel in 1948 in totaal 145 keer zal spelen.

In 1963 krijgt de boer via het massamedium televisie een nieuw gezicht: voor duizenden Vlamingen die nooit een voet in een theater zetten of een boek van Buysse hebben gelezen zal *Het gezin Van Paemel* een begrip worden dankzij de primitieve registratie van de Brusselse KVS-productie met de Gentenaar Robert Maes in de hoofdrol en zijn jonge stadsgenoot Jef Demedts als Masco. Gaston Durnez zit er als vijftientigjarig journalist "met stijgende spanning en zelfs met tranen in de ogen" naar te kijken en zal later constateren dat zoiets hem geen tweede keer is overkomen⁽³⁹⁾. Voor de buitenjongen van twaalf die Guido van Heulendonk in 1963 is betekent het een memorabele eerste kennismaking: "Cyriel Buysse kwam mijn leven binnen via de televisie. [...] Tot op de dag van vandaag kan ik, als zat ik opnieuw voor ons af en toe rollende zwart-wit scherm, hele scènes naar boven halen, dialogen doen opklinken, met gezicht en stem van de acteurs erbij. 'Hij zat daar zue schuen op zijn poepken...' - 'Kamiel, 'n schiet op ouw eigene broere niet!' - 'Uitschiên mee oale voeren, Dees, 't stijjkt te vele!'"⁽⁴⁰⁾ Vergelijkbare emotie bij de zestigjarige Louis Paul Boon in 1972: "Ik krijg er tranen bij in de ogen, Cyriel Buysse. Onlangs heeft een Aalsterse toneelkring nog maar eens uw onsterfelijk *Gezin Van Paemel* opgevoerd, en haast met schroom heb ik die mensen gevraagd of ik er in meespelen mocht. Ik kreeg de rol van de postbode, die gij in uw stuk 'de faktuur' noemt. Geen enkele repetitie of ik was er, gewoon om even op te komen in het vierde bedrijf en uit te roepen: Kek nekeer hier, boer van Pomele, wâ da'k hier heb veur ulder."⁽⁴¹⁾

Niet te vergelijken: de film van Paul Cammermans uit 1986 met Senne Rouffaer; "dit was het 'Gezin' niet meer", vindt Van Heulendonk met reden, "dit was cinéma. Andere taal, ander verhaal, te veel kleur, te veel muziek."⁽⁴²⁾

Herentoneel

In de parochiezalen van Vlaanderen blijft *Het gezin Van Paemel* tot in de jaren dertig taboe. Het voorstel van Nevelse toneelamateurs om het stuk eindelijk ook eens in het geboortedorp van de schrijver op te voeren stuit op een onverbidde veto. Als ze dat negeren, zal hun toneelbondje niet lang meer bestaan, belooft meneer pastoor. Hoe populair *Het gezin* desondanks blijft, illustreert de bewerking voor 'heerentoneel' door Jozef Carpentier die in 1944 onder de titel *De familie Van Hulze* in Antwerpen verschijnt in Janssens' Tooneelbibliotheek, voorafgegaan door deze 'Waarschuwing': *"Na de succesvolle reeks opvoeringen die in 1943 te Antwerpen in den Koninklijken Nederlandschen Schouwburg van Cyriel Buysse's Het Gezin van Paemel gegeven werd, ontvingen wij van verschillende dilettantenverenigingen die enkel stukken voor het heerentoneel ten toonele kunnen brengen, het verzoek om hun een bewerking voor heeren alleen van Buysse's machtige werk te bezorgen. [...] Het resultaat is bevredigend, alhoewel de verandering van de verschillende meesterlijke vrouwenrollen in heerenrollen ipso facto een ondankbare opgave was."* ⁽⁴³⁾

Ondankbaar? Niet alleen heeft de bewerker de vrouwenrollen herverdeeld en de dialogen vertaald in algemeen Vlaams, hij heeft zich ook een aantal dubieuze ingrepen gepermitteerd die niets te maken hebben met de omzetting naar herentoneel. Een kras voorbeeld is de manier waarop hij het bittere slottoneel heeft verzoet. Bij Buysse zegt Eduard met gebalde vuist: *"Den tijd 'n es nie verre mier da zulke dijnngen nie mier 'n zille gebeuren. 't Ure van de wroake zal wel hoast gekomen zijn."* In de versie van Carpentier zegt de oudste zoon Valeer 'knarsetandend': *"Gelukkig zijn alle edellieden zoo niet. En den tijd is niet verre meer dat zulke dingen niet meer zullen gebeuren. Het uur van het werkvolk zal welhaast gekomen zijn."* Op het moment dat Eduard afscheid neemt geeft moeder hem nog snel een kruisje: *"G'n geleuf gij doar wel nie an, moar 't es toch nog nen treust veur mij."* In de bewerking geeft de grootvader bij zijn kruisje hetzelfde commentaar: *"Gij geloof daer wel niet aan, maar 't is toch nog nen troost voor mij."* Eduard reageert niet, maar de Valeer van Carpentier verrast iedereen met deze reactie: *"'k Geloof er weer aan, grootvader. De aalmoezenier van de gevangenis heeft me er weer aan doen gelooven."* Grootvader: *"Is 't waar, jongen? O, dat maakt me nog eens zoo gelukkig."*

Uitverkocht ...

Cyriel Buysse heeft het einde van de klerikale boycot niet mogen beleven. Toen het eindelijk zover was - circa 1960 - werd zijn zoon René uitgenodigd om een opvoering van *Het gezin Van Paemel* in Sint-Martens-Latem op te luisteren met zijn aanwezigheid. René maakte zelf de bedenking dat zijn vader hem daar in die parochiezaal had moeten zien zitten: als eregast op de eerste rij, in het midden, naast de pastoor.

Op 25 januari 2003 - dag op dag honderd jaar na de eerste opvoering - haalt het Gentse Publiekstheater *Het gezin Van Paemel* de 21e eeuw binnen met de première van een bewerking waarin het generatieconflict en de angst voor de onzekere toekomst als

universele en meer dan ooit actuele thema's centraal staan, maar Cyriel Buysse kan niet levendiger aanwezig zijn dan in de parochiezaal van Wijnendale-Torhout, waar Theater 't Fonteintje in november en december 2002 zijn vijfentwintigjarig bestaan viert met een West-Vlaamse versie van het originele stuk. Dertien voorstellingen waren er gepland. Wegens overrompelende belangstelling worden het er vijftien. In totaal bijna 4000 toeschouwers. In het Publiektheater in Gent zijn alle voorstellingen maanden voor de première uitverkocht. Stof tot nadenken voor uitgevers die ervan uitgaan dat er geen publiek meer is voor Cyriel Buysse.

- (1) Zie H.G.M. PRICK, Cyriel Buysse en Lodewijk van Deyssel. In: *Mededelingen van het Cyriel Buysse Genootschap VII*, Gent, 1991, p. 22. In het *Tweemaandelijksch Tijdschrift* van Albert Verwey en Lodewijk van Deyssel zijn van Buysse eerder een aantal novellen en de toneelbewerkingen *Driekoningenavond* (1899; naar de novelle *De biezenstekker*) en *Maria* (1900; naar de roman *Het recht van de sterkste*) gepubliceerd.
- (2) Maurice Maeterlinck Stichting (MMS), Gent.
- (3) A. DE WINNE, *A travers les Flandres*, Gent: Volksdrukkerij, 1902 (heruitgave in 1909).
- (4) Brief van Edward Anseele. In: A. DE WINNE, *Door arm Vlaanderen*, Leuven, 2001, p. 9; de Leuvense heruitgaven van 1982 en 2001 zijn bewerkingen van de oorspronkelijke tekst.
- (5) Citaat in J. EGGEN, Advocaat Arthur Buysse. In: *'t Zal Wel Gaan*, Gent, 1910, pp. 97-98.
- (6) Maurice Maeterlinck aan Cyriel Buysse, Gent, 28.11.1899 (MMS).
- (7) Zie H. VAN PUymbrouck, Op Bezoek bij Cyriel Buysse. In: *De Schelde*, 15.09.1929.
- (8) Het Vlaamsche Tooneel. In: *Het Vaderland*, 31.07.1906; herdrukt in Aanvullingen bij het *Verzameld Werk* van Cyriel Buysse. In: *Mededelingen van het Cyriel Buysse Genootschap III*, Gent, 1987, pp. 21-22.
- (9) Onze Vlaamsche Premieschrijvers. In: *Het Weekchrift voor Vlaanderen*, 31.05.1902, p. 1.
- (10) Het Vlaamsche Tooneel [...].
- (11) *Het Weekchrift voor Vlaanderen*, 10.05.1902, p. 1. Vgl. August Vermeylen aan Emmanuel de Bom, 30.9.1890: "Het stuk van Nestor - de Wolvin uit 't Zwartbosch, brrrr! - is een draak met zeven of acht bulten." (AMVC, V4655)
- (12) J. DE MAEGT, Bij Cyriel Buysse. In: *Den Gulden Winckel*, september 1929, p. 241.
- (13) Virginie Loveling aan Nelly Buysse-Dyserinck, Nevele, 02.01.1903 (Universiteitsbibliotheek Gent).
- (14) *Mon drame Paysan*. Situations et personages (AMVC, B995/H).
- (15) Zie *Leve het Algemeen Stemrecht! Vive la Garde Civique! De strijd voor Algemeen Stemrecht, Leuven 1902*, Gent - Leuven, 2002.
- (16) *Mon drame Paysan* [...].
- (17) Zie A. STROBBE, Het gezin Van Paemel: een verhaal uit de Kontenhoek? In: *Mededelingen van het Cyriel Buysse Genootschap XVI*, Gent, 2000, pp. 227-244.
- (18) Cyriel Buysse. *Verzameld werk*, deel 4, Brussel, 1977, p. 240.
- (19) Redevoering van den heer Edw. Anseele, schepen der stad Gent. In: *Huldebetoon Cyriel Buysse op Zondag 9 April 1911. Feestschrift*, Antwerpen, 1911, p. 45.
- (20) Cyriel Buysse aan Maurice Maeterlinck, Afsnee 18.07.1902 (MMS).
- (21) Maurice Maeterlinck aan Cyriel Buysse, Gruchet, 05.09.1902 (MMS).
- (22) *Het Volksbelang*, 22.11.1902, p. 3.
- (23) E. D'OLIVEIRA, '80 en '90 aan het woord, Amsterdam, 1966, p. 118. Oorspronkelijk in: E. D'OLIVEIRA, *De jongere generatie*, Amsterdam, 1913.
- (24) In het Feestlokaal. In: *Vooruit*, 27.01.1903, p. 3. Vgl. J. DE GRAEVE, Herinneringen aan Cyriel Buysse: "De veteranen van de Multatulikring kunnen ervan vertellen dat hij met hen 'uitging' na de vertooningen van zijn meesterwerk *Het Gezin Van Paemel*, alsof hij een der hunnen was." In: *Vooruit*, 31.07.1932.

- (25) Bij het 50-jarig jubileum van den Multatuli's Kring, Deurle, april 1924 (AMVC, B995/H). Zie: De Multa en Cyriel Buysse. In: Ch. DE BRUYCKER sr., *De geschiedenis van de Multatuli-kring, Gent van zijn stichting af tot 1940*, Gent, 1965, pp. 48-60. Vgl.: De Multatuli-kring en Cyriel Buysse. In: E. DE BOM, *Nieuw Vlaanderen. Kunst en leven*, Brussel, 1925, pp. 252-260.
- (26) K. VAN DE WOESTIJNE, Een tooneelvertooning. In: *Karel van de Woestijne. Verzameld journalistiek werk*, X, Gent, 1992, p. 653; oorspronkelijk in: *NRC*, 01.12.1921.
- (27) K. VAN DE WOESTIJNE, Een tooneelvertooning [...], pp. 654-655.
- (28) Cyriel Buysse aan Emmanuel de Bom, 15.04.1914 (AMVC, B995/B).
- (29) Zie noot 25.
- (30) M. DE WEERT, Het Gezin Van Paemel. In: *L'Art Moderne*, 01.02.1903, pp. 35-36.
- (31) BALDWIN, Het Gezin Van Paemel. In: *Lucifer*, 01.03.1903.
- (32) *Vooruit*, 24.02.1903, p. 3.
- (33) G. D'H. (Gustaaf D'Hondt), Chronique Théâtrale. In: *La Flandre Libérale*, 27.02.1903, p. 1.
- (34) *Het Volksbelang*, 21.03.1903; het citaat is de vertaling van een uitspraak van Delbeke in *La Métropole*.
- (35) Ch. DE BRUYCKER, *De geschiedenis van de Multatuli-kring [...]*, p. 55.
- (36) Zie H.C., Over Het Gezin van Paemel. In: *Uilespiegel. Maandelijksch tooneelblad van Brussel*, 20.09.1930.
- (37) K. VAN DE WOESTIJNE, De laatste maand der bezetting (I). In: *Karel van de Woestijne. Verzameld journalistiek werk*, IX, Gent, 1992, p. 405; oorspronkelijk in: *NRC*, 22.11.1918.
- (38) H. VAN PUYMBROUCK, Op Bezoek bij Cyriel Buysse. [...].
- (39) G. DURNEZ, Tranen om het Gezin Van Paemel. In: *Vlaamse schrijvers. Vijfentwintig portretten door Gaston Durnez*, Antwerpen-Amsterdam, 1982, pp. 127-133.
- (40) G. VAN HEULENDONK, Op zoek naar de verloren wereld. In: *Mededelingen van het Cyriel Buysse Genootschap XVI*, Gent, 2000, p. 11.
- (41) L.P. BOON, Sususususut, Cyriel Buysse! In: Programmabrochure bij de opvoering van *Driekoningenavond* in de KNS te Gent van 20.5 tot 12.6.1972.
- (42) Zie S. DECOCKER, De personages in *Het gezin Van Paemel* van Paul Cammermans. Over het adapteren van toneel aan film. In: *Mededelingen van het Cyriel Buysse Genootschap VI*, Gent, 1991, pp. 81-123.
- (43) *De familie Van Hulze. Drama in 4 bedrijven naar Cyriel Buysse's "Het Gezin van Paemel"*, voor het heerenstooneel bewerkt door Jozef Carpentier, Antwerpen, 1944, p. 2.

Tekstuitgaven

- *Het Gezin Van Paemel*, Gent, 1902.
- *Het huisgezin van Paemel*, Amsterdam, 1904.
- *Het Gezin van Paemel. Vier tooneelstukken*, Gent, 1930 (met *Driekoningenavond*, *Sususususut!* en *De plaatsvervangende vrederechter*)
- *Het gezin Van Paemel*. In: *Cyriel Buysse. Verzameld werk*, deel 6, Brussel, 1980.
- *Het gezin Van Paemel*. In het Buysse-deel van de reeks *Klassieken uit Vlaanderen*, Brussel, 1996.

*Poolse migranten in België net voor hun vrijwillige repatriëring naar de Poolse volksrepubliek
(Polska Dzisiejsza, 15.09.1946, © Koninklijke Bibliotheek van België)*

De Poolse schoolstrijd in België (1945 - ca. 1955). Een schoolvoorbeeld van de strijd tussen Poolse communisten en 'Londenaars'

*Idesbald Goddeeris, postdoctoraal onderzoeker FWO-Vlaanderen, departement
Geschiedenis K.U.Leuven*

Vlak na de Tweede Wereldoorlog ontwikkelde het Poolse migrantenonderwijs in België zich op twee niveaus. Poolse kinderen werden, net als in het interbellum, onderricht in de taal en cultuur van hun ouders, en jongvolwassen displaced persons kregen beurzen van Poolse instellingen om aan Belgische universiteiten te studeren. Beide onderwijsniveaus werden betrokken in de strijd tussen voor- en tegenstanders van het nieuwe communistische regime in Warschau, die elk de Poolse migratie voor hun programma wilden mobiliseren. Deze bijdrage onderzoekt in welke mate dit conflict het migrantenonderwijs politiseerde en andere breuklijnen, bijvoorbeeld tussen generaties en klassen, kon overbruggen.

De Poolse emigratie is zo groot, dat de Poolse natie buiten de grenzen een eigen benaming heeft in het Pools: 'Polonia' (tegenover 'Polska' voor het eigenlijke Polen). Deze Polonia heeft België niet links laten liggen. Door de rekrutering van duizenden Poolse mijnwerkers tijdens het interbellum woonden er in 1940 ongeveer 30.000 etnische Polen in België (naast ongeveer evenveel Poolse joden die grotendeels geïsoleerd leefden van hun katholieke landgenoten en daarom in deze bijdrage niet aan bod komen). Op het einde van de Tweede Wereldoorlog kwamen zeker meer dan duizend nieuwe Polen op een eerder toevallige manier in België terecht: zowel militairen van de Eerste Pantserdivisie die zich tijdens hun expeditie door de Vlaamse provincies met een plaatselijk meisje hadden verloofd, als voormalige gedeporteerde krijgsgevangenen die van de verwarring vlak na hun bevrijding uit de Duitse kampen gebruik maakten om illegaal naar België te migreren. Daarnaast werden er in 1945 en tussen 1947 en 1949 ongeveer vijftienduizend Poolse displaced persons (DP's) (mensen die tijdens de

oorlog naar Duitsland waren gedeporteerd maar niet wilden terugkeren naar hun communistisch geworden vaderland) in Duitse of Oostenrijkse kampen geronseld voor verplichte tewerkstelling in de Belgische mijnbouw. Grote groepen emigreerden na enkele jaren verder naar overzeese gebieden.

Zowel de 'oude' vooroorlogse emigratie als de 'nieuwe' naoorlogse migranten waren in de tweede helft van de jaren 1940 het voorwerp van een strijd tussen twee kampen. De Poolse communisten ontplooiden, gesteund door het thuisland, een intens verenigingsleven om de migratie te mobiliseren voor het communistische regime en te stimuleren tot remigratie, economische heropbouw van de volksrepubliek en 'polonisering' van de op Duitsland veroverde gebieden. De eerste vijf jaar na de oorlog keerden ongeveer tienduizend Polen vanuit België naar hun vaderland terug; vooral oorlogsvluchtelingen die nooit van plan waren geweest zich in België te vestigen en DP's die ontgoocheld waren over de zware werkomstandigheden in de Belgische mijnen, maar ook enkele duizenden vooroorlogse migranten die vooral uit ideologische overtuiging opnieuw naar Polen verhuisden.

Deze linkervleugel werd bestreden door de 'Londenaars', de anticommunistische aanhangers van de Poolse regering die sinds 1940 in ballingschap verbleef in Londen en daar ook actief bleef nadat de meeste landen in de zomer van 1945 het communistische bestuur in Warschau hadden erkend. Deze 'Londenaars' stelden alles in het werk om de Polonia in de emigratie te houden en in te schakelen in hun verzet tegen het communistische regime. Net als hun tegenstanders ontwikkelden zij daarom een eigen pers- wezen en infiltrerden zij in het lokale verenigingsleven.⁽¹⁾

De strijd tussen communisten en 'Londenaars' wordt meestal voorgesteld als een typisch product van de Koude Oorlog, als een politiek en ideologisch conflict tussen twee homogene en totaal tegenover elkaar staande kampen. Deze bijdrage toetst de correctheid van die visie aan de hand van een specifieke case: de pogingen om het onderwijs aan Poolse migranten te accapareren. Waren de twee kampen wel zo homogeen? Was ideologie de voornaamste scheidingslijn? Slaagde de mobilisatie van de Polonia? En hoe evolueerde zij in de tijd?

Het Warschause lager onderwijs

Het Poolse onderwijs voor migrantenkinderen werd al tijdens het interbellum georganiseerd als resultaat van uiteenlopende belangen. De migranten zelf wilden hun kinderen vertrouwd houden met de Poolse cultuur om de veronderstelde latere terugkeer niet te bemoeilijken; de Poolse overheid streefde ernaar om onder de migranten een zekere loyaliteit voor het vaderland te handhaven; het mijnpatronaat wou na de eerste ook de tweede generatie migranten isoleren van de autochtone werknemers om hen later te kunnen gebruiken als goedkope en manipuleerbare arbeidskrachten; de twee

Belgische schoolnetten wilden vooral vermijden dat de Polen massaal met de concurrent zouden samenwerken; en de Belgische overheid ten slotte had over het migrantenonderwijs nog geen duidelijke beleidslijnen uitgetekend. Daardoor konden vanaf 1926 in de Belgische mijnsites aparte Poolse schooltjes opgericht worden, die de eerste vier studiejaar van het lager onderwijs verzorgden (nadien schakelden de leerlingen over naar het Belgisch onderwijs) en daarin het Poolse programma overnamen, aangevuld met Belgische aardrijkskunde en geschiedenis en Frans of Nederlands. In september 1931 waren 564 kinderen aan 9 scholen ingeschreven. Op andere plaatsen gingen Poolse kinderen naar Belgische scholen, en konden zij extra Poolse lessen volgen, aanvankelijk buiten de lesuren, maar na een campagne van het consulaat één volle of enkele halve dagen geïntegreerd binnen de uren en lokalen van de Belgische scholen. In september 1931 volgden 479 Poolse kinderen dergelijk onderwijs op 16 verschillende scholen. Dit laatste systeem bleek om budgettaire en pedagogische redenen interessanter en werd daarom geleidelijk veralgemeend tot de laatste Poolse scholen in 1934 werden afgeschaft. Op het einde van de jaren 1930 kwam dit Poolse onderwijs (onder Belgische vleugels) opnieuw tot bloei door nieuwe rekruteringen van Poolse mijnwerkers. In het schooljaar 1937-1938 werd het gevolgd door 2523 van de ongeveer 5000 schoolgaande Poolse kinderen in België.⁽²⁾

Tijdens de Tweede Wereldoorlog viel het Poolse onderwijs in België bijna volledig stil, maar al in 1945, nog voor hun officiële erkenning in het Westen, noemden de Poolse communisten de heropbouw van een (eigen) onderwijsnet een van hun hoofdobjectieven. Zeker na de installatie van de communistische ambassade in Brussel (oktober 1945) boekten zij daarin snelle successen. In 1945 hadden zij bijvoorbeeld in het Luikse al 16 schoolpunten opgericht, en tegen april 1946 waren er 42 communistische schooltjes over heel België (allemaal in mijnsites), die door zo'n 1700 Poolse kinderen werden gefrequenteerd en door 18 leraren werden verzorgd. In het schooljaar 1947-1948 waren er in de communistische scholen of 'consulaatsscholen' 2063 leerlingen ingeschreven.⁽³⁾

Het begrip 'school' moet daarbij zeer breed ingevuld worden. Het systeem van integratie in het Belgische schoolwezen zoals dat in het interbellum bestond werd niet overgenomen, wellicht omdat Brussel niet wou samenwerken met de vertegenwoordigers van de nieuwe Poolse regering. De Poolse lessen - net als in het interbellum vooral in taal, aardrijkskunde, geschiedenis en zang - werden buiten de Belgische schooluren gegeven, tussen vier en acht uur 's avonds of, voor de jongeren die al in de mijnen werkten, op zondagvoormiddag. Wel vonden de meeste lessen plaats in Belgische schoollokalen, al hadden in april 1946 13 van de 42 schoolpunten hiervoor geen toelating gekregen. Zij moesten zich vestigen in private woningen of andere lokalen, meestal zonder didactisch materiaal zoals een schoolbord of wandkaarten. In Winterslag was de school van 128 leerlingen (onderverdeeld in vier groepen, die samen door één leraar geleid werden) ondergebracht in een refter; ergens in het Luikse ontbrak zelfs alle

*Klasfoto van de Poolse school in Souvret-Courcelles (1945-1946)
(Polska Dżisiejsza, 02.07.1946, © Koninklijke Bibliotheek van België)*

*Kerstfeest (met links van de kerstboom ook Sinterklaas) voor de Poolse kinderen en hun ouders in
Fontaine-l'Évêque, 1946 (Polska Dżisiejsza, 23.02.1947, © Koninklijke Bibliotheek van België)*

infrastructuur en bestond het onderwijs alleen uit het geven en verbeteren van huiswerk. Dat hierdoor geen hoog niveau bereikt werd, hoeft geen betoog. Bovendien waren de meeste leerlingen kinderen van migranten die in de rekruteringsgolven van de late jaren 1930 naar België gekomen waren en dus al bijna een decennium in België woonden. Velen spraken geen Pools meer of mengden zware gallicismen of germanismen in hun taalgebruik.

Een specifiek probleem van de communistische scholen was bovendien het gebrek aan een onderwijsprogramma en cursusmateriaal, dat pas tegen het einde van 1947 door Warschau werd bezorgd. Tot dan werd er aangeraden om bijvoorbeeld geen geschiedenis te geven, omdat de leraren zich de nieuwe geschiedenisbeelden nog niet eigen hadden gemaakt. Evenmin volstond het aantal onderwijzers, zeker omdat hun leerlingengroepen erg verspreid waren. De ene leraar moest voor elke les vanuit Brussel naar Luik sporen; de andere moest voor een groep van zes kinderen acht kilometer stappen. Bovendien waren vele onderwijzers niet gekwalificeerd voor hun taak – slechts zes van de achttien hadden zelf hun lagere school beëindigd. Zij moeten dus eerder als militanten en propagandisten gezien worden dan als pedagogen. Hun taak was ruimer dan lesgeven alleen, en bestond ook uit het bemiddelen bij lokale autoriteiten, het ronselen van kinderen, het thuisbezoeken van ouders, het coördineren van oudervergaderingen, en vooral het op touw zetten van een vrijetijdsleven met manifestaties, vakantiekolonies, sportwedstrijden, zangkoren en theateropvoeringen. Dat Warschau veel belang hechtte aan hun opdracht bleek uit het feit dat het de leraren een hoog salaris uitbetaalde van 5000 fr. per maand (terwijl een arbeider slechts 3000 fr. verdiende).⁽⁴⁾

Anders dan in het interbellum legden de Belgische autoriteiten grote reserves aan de dag tegenover het door Warschau gesteunde migrantenonderwijs. De Poolse en Belgische belangen stonden immers recht tegenover elkaar: de Polen propageerden communisme en repatriëring, terwijl België net kampte met een arbeidstekort in de mijnen en een door sommigen gevaarlijk geachte populariteit van de communistische partij. Het gastland gedroeg zich dus vijandig op alle niveaus: de Belgische schooldirecties organiseerden filmvertoningen en uitstappen in de uren waarop er Pools onderwijs gegeven werd; het mijnpatronaat en de plaatselijke autoriteiten weigerden vaak lokalen ter beschikking te stellen; en toen de ambassadeur in Warschau een officiële klacht binnenkreeg over de discriminatie van de consulaatsscholen schreef de nationale overheid in Brussel dat "*Il ne me semble donc pas qu'il y ait des raisons de montrer un empressément particulier à faciliter l'établissement d'écoles du Gouvernement polonais dans les régions minières belges*".⁽⁵⁾ Anderzijds mag men de Belgische vijandigheid niet veralgemenen, en kon het gedrag van de gemeentebesturen van streek tot streek verschillen. In het Henegouwse Braquegnies droeg de socialistische senator Eugène Debaise de lokale Poolse consulaatsschool zelfs zo'n warm hart toe dat hij er zijn zoon twee jaar lang naartoe stuurde. De communisten hadden het vooral moeilijk om voet aan de grond te krijgen in Limburg, waar de arbeidersbeweging traditioneel veel katholieker geïnspireerd was dan in

Défilé tijdens de 'zlot', een jaarlijkse sport- en cultuurmanifestatie van de Poolse migrantenjeugd in België en Luxemburg, 1947 (Warschau, Archiwum Akt Nowych, ministerie van Onderwijs, sign. 447)

Het appèl in een vakantiekolonie van Poolse meisjes uit België in de villa Jasna in Zakopane (Tatra-gebergte, Zuid-Polen), juli 1948 (Warschau, Archiwum Akt Nowych, ministerie van Onderwijs, sign. 3905)

de Waalse mijnregio's. In 1947 had het consulaat daar slechts twee schoolpunten, die in 1950 beide zelfs (tijdelijk) verdwenen.⁽⁶⁾

Nochtans was het communistische schoolwezen tegen 1950 nog geïntensifieerd. Sinds 1948 werden er bijvoorbeeld ook correspondentie cursussen over Polen ingericht door het TUR (Genootschap van de Arbeidersuniversiteit), die in 1950 door 92 mensen gevolgd werden.⁽⁷⁾ Bovendien moeide het Poolse thuisland zich vanaf de decenniumwissel meer met het onderwijs in België. Leraren konden in Polen bijscholing volgen en zwakke elementen werden vervangen door nieuwe onderwijzers uit Polen zelf. Begin 1951 werd ongeveer de helft van de vier miljoen fr. die door Warschau jaarlijks werd vrijgemaakt voor de Polonia in België, aan het onderwijs besteed.⁽⁸⁾ Het resultaat van deze grotere inzet was een stijging van het aantal Poolse schoolpunten tot meer dan vijftig in de periode 1950-1953. Alleen het leerlingenaantal lag met 500 tot 700 veel lager dan in de eerste jaren na de oorlog.⁽⁹⁾

Zeker vier factoren waren verantwoordelijk voor deze sterke terugval. Ten eerste waren de meeste militanten, die in de directe naoorlogse periode voor de opbouw en de invulling van het communistisch onderwijsnet hadden gezorgd, tegen 1950 met vrouw en kinderen naar Polen geremigreerd. Ten tweede was het aantal schoolplichtige kinderen rond 1950 in het algemeen sterk gedaald door de lagere nataliteit in de oorlogsjaren. De meeste kinderen van de oude emigratie waren de schoolleeftijd ontgroeid, en vele kinderen van de nieuwe emigratie waren nog geen zes jaar. Ten derde waren het maatschappelijke klimaat en het overheidsbeleid door de ontluikende Koude Oorlog nog restrictiever geworden dan vlak na de oorlog. De politie viel soms de les binnen om te controleren of de lesinhoud niet staatsvijandig was, of de leraar een arbeidsvergunning had en of de kinderen ingeschreven waren aan een Belgische lagere school. Zelfs oudercomités mochten soms niet vergaderen. Ook de nationale overheid verscherpte de controle op het Warschause schoolwezen. De uitreiking van verblijfs- en arbeidsvergunningen aan onderwijzers gebeurde in overleg met de staatsveiligheid, en aan administratieve of politieke ongeregelde heden werd stevast gevolg gegeven. Tegen het einde van 1954 had Brussel niet alleen een limiet opgelegd van maximum 21 communistische leraren, maar had het ook een leraar effectief het land uitgewezen, een andere aan Polen uitgeleverd, twee arbeidsvergunningen geweigerd en enkele andere onderwijzers gewaarschuwd.⁽¹⁰⁾ Een vierde factor ten slotte die het aantal leerlingen in consulaatsscholen naar beneden haalde, was de concurrentie met de 'vrije' (anticommunistische) scholen die na 1950 herleefde.

De schoolstrijd met het 'vrije' net

Na de bevrijding hadden de toen nog officiële Poolse autoriteiten in Londense ballingschap geprobeerd het vooroorlogse onderwijsnet herop te bouwen. De eerste jaren

verliepen echter in grote verwarring. Zelfs over het aantal scholen zijn de bronnen zeer uiteenlopend. De anticommunistische, in 1924 opgerichte Bond van Polen in België (ZPB) beweerde in 1945 24 scholen heropgericht te hebben met de hulp van de Poolse autoriteiten in Londen. De communisten daarentegen maakten in april 1946 in het ene verslag gewag van 60 anticommunistische schooltjes, en in het andere van een dozijn. Dat laatste is zeker een onderschatting: op dat moment werkten er ongeveer 30 onderwijzers in het anticommunistische onderwijsnet. Volgens de consul van de exil-ambassade, Edward Przesmycki, was het merendeel van het vooroorlogse lerarenkorps opnieuw in dienst genomen, maar dat werd expliciet tegengesproken door Zbigniew Florczak, een DP die zelf werd aangeworven als onderwijzer voor het vrije net. Hij klaagde over amateurisme en zou later overstappen naar het communistische schoolwezen. Hoe dan ook, het aantal anticommunistische leraren daalde zienderogen, en in januari 1948 moesten de laatste tien collectief ontslagen worden. Na twee jaar chaos werd het vrije onderwijsnet dus opgedoekt.⁽¹¹⁾

Zeer verwonderlijk was dat niet: de vooroorlogse geldbronnen uit Warschau waren na 1945 immers weggevallen, en de financiële put kon niet opgevuld worden door de lokale 'Polonia' of de Belgische autoriteiten. De ZPB had in april 1947 nog een Schoolfonds opgericht om geld in te zamelen, maar moest dit project al na twee maanden opgeven. De Belgische overheid had eind 1947 hulp beloofd, maar ook die was ontoereikend.⁽¹²⁾ Toch is geldgebrek niet de enige verklaring voor de mislukte heropbouw van het 'Londense' schoolwezen. Belangrijk is ook dat de Poolse regering in Londen geen prioriteit gaf aan het onderwijs aan migrantenkinderen. Hoewel de problematiek haar niet onberoerd liet - zij betaalde de lonen van de leraren - en zij zelf uiteraard ook met financiële moeilijkheden te kampen had, stonden andere zaken duidelijk hoger op de agenda. Op het vlak van het onderwijs waren dat de studies van Poolse oorlogsvluchtelingen aan Belgische universiteiten en hogescholen. Al in 1945 besteedde de ballingenregering ruim twee keer meer geld aan de 650 studenten dan aan het minstens drie keer zo hoge aantal scholieren.⁽¹³⁾ Blijkbaar lagen de nieuwe, naoorlogse migratie en de intellectuele klasse de exil-regering nauwer aan het hart dan de tweede generatie van de vooroorlogse migratie. Het Londense beleid werd dus niet alleen gestuurd door ideologische, maar ook door sociale factoren.

Toen enkele vooroorlogse migrantenorganisaties - op de eerste plaats de ZPB en de Poolse Katholieke Missie - het anticommunistische onderwijs in 1950 nieuw leven probeerden in te blazen, was Londen daar dan ook niet meer bij betrokken. Toch - of misschien net daarom - kwam het initiatief van de grond. In maart 1950 waren er twaalf schoolpunten (met in totaal 188 leerlingen); in september van dat jaar al twintig. Deze herleving kreeg de expliciete steun van Belgische instanties als gemeentebesturen, mijnpatronaten en katholieke schooldirecties, maar een financiële bijdrage van hun kant bleef uit. De vrije scholen werden gefinancierd door geldophalingen, giften, de opbrengst van uiteenlopende culturele en sportieve manifestaties, subsidies van Świat-

pol (een uit het interbellum stammende overkoepelende organisatie van de Polonia) en door het schoolgeld dat de ouders moesten betalen (in tegenstelling tot het communistische net dat gratis onderwijs verstrekke). De leraren kregen een zeer bescheiden salaris - sommigen werkten zelfs op vrijwillige basis - en combineerden hun onderwijstaak met een andere, voltijdse baan. Zij waren allemaal seculieren, maar werden geruggensteund door de Poolse clerus in België.⁽¹⁴⁾

Ondanks dit enthousiasme uit verschillende hoeken verliep de reanimatie van het vrije schoolwezen niet helemaal vlekkeloos. In 1952 schreven de communisten zelfs dat ze hun concurrenten niet vreesden omdat die met elkaar overhoop lagen. Er waren vooral spanningen tussen de Kerk en de naoorlogse migratie. Om de plooiën glad te strijken werd er in september 1952 een conferentie georganiseerd met vertegenwoordigers van de oude en de nieuwe emigratie, waarop een CKS (Centraal Schoolcomité, dat snel herdoopt werd in PMS - Poolse Scholenmoeder) werd opgericht onder leiding van de oorlogsvluchteling Tadeusz Plater-Zyberk.⁽¹⁵⁾ Dat de nieuwe migratie plots toch aandacht kreeg voor de activiteiten van de oude migratie, heeft te maken met haar vestigingsproces. Na een woelige periode van politieke strijd en grote onzekerheid hadden de naoorlogse migranten die niet verder overzee geëmigreerd waren, ingezien dat ze een langere periode in België zouden wonen. Velen onder hen hadden kinderen gekregen die stilaan de schoolleeftijd bereikten. De wil om de Poolse etniciteit bij hun kinderen te bewaren zonder daarom beroep te moeten doen op het communistische onderwijs bracht hen dichterbij de oude, vooroorlogse emigratie.

Naar eigen zeggen richtte de PMS in 1955 46 schooltjes op, waar 27 leraren tewerkgesteld waren en 1027 kinderen les volgden.⁽¹⁶⁾ Het vrije schoolwezen telde dus ongeveer evenveel kinderen als het net van het consulaat. Men mag echter niet uit het oog verliezen dat de vrije en de communistische scholen samen slechts de helft van de schoolgaande Poolse migranten in België bereikten. De andere helft kon niet gemobiliseerd worden en volgde uitsluitend Belgisch onderwijs. Misschien waren zij zelfs afgeschrikt door de schoolstrijd.

Beide netten probeerden immers voortdurend de leerlingen van het andere kamp op de eigen schoolbanken te krijgen. Soms gingen zij hierin zeer ver. Het consulaats-schooltje in Quaregnon werd in 1950 opgeschrikt in zijn rustig bestaan toen er een vrije school werd gesticht en anticomunistische militanten piket gingen staan bij hun tegenstanders. De actie had evenwel geen succes, en de PMS-school moest al na negen weken haar deuren sluiten. In het consulaatsschooltje in Glain bij Luik kwam het eind 1952 tot relletjes en haalde een ouder er het portret van Stalin van de muur om het met bier te overgieten.⁽¹⁷⁾ Een paar jaar voor de eigenlijke Belgische schoolstrijd vond er dus al een onderwijsconflict plaats onder Poolse migranten, zij het uiteraard van een veel kleinschaliger niveau.

Ook de inhoud van de lessen was ideologisch gekleurd: er werd zelfs een leraar ontslagen omdat hij te weinig propaganda voerde in zijn lessen. Toch mag dit niet overdreven

*In de lente van 1946 organiseerde Père Robert, een Franse dominicaan, een vakantie in de Haute-Savoie voor ongeveer honderd vijftig Poolse studenten van het Centre des Hautes Études Polonaises en Belgique. Deze foto werd genomen tijdens een excursie naar Lourdes. De meeste studenten zijn gekleed in het Britse uniform dat zij een jaar eerder hadden gekregen bij hun bevrijding uit de Duitse kampen. Op de baretten speldden zij de Poolse adelaar, het nationale embleem van Polen. Verscheidene van deze DP's bleven achteraf in België, zoals Marian Pankowski, student Slavistiek en later hoogleraar aan de ULB (rechts van middelste zuil)
(Persoonlijk archief Marian Pankowski, Brussel)*

worden. Enerzijds blijkt uit de vele klachten over het lage niveau van de onderwijzers, over hun gebrek aan idealisme en zelfs over hun grotere aandacht voor vrouwen en drank dan voor hun werk, dat de objectieven van het consulaat zeker niet helemaal verwezenlijkt werden. Anderzijds was het eigenlijke programma van het Warschause onderwijs verre van extreem. De behandelde thema's - bijvoorbeeld 'Barburka' (het mijnwerkersfeest op 4 december), de Week van de Heroverde Gebieden, en de Dagen van het Onderwijs, het Boek en de Pers - zijn wel geënt op de volksrepubliek, maar daarom niet helemaal doordrongen van communistische propaganda.⁽¹⁸⁾ In feite werd het communistische onderwijs naar het einde van de jaren 1950 steeds meer gedepolitiseerd. De communistische invloed manifesteerde zich in de eerste plaats in de subsidiëring vanuit Warschau, zoals dat bijvoorbeeld ook het geval was bij Poolse folkloregroepen in Limburg.⁽¹⁹⁾

Het vrije net was - zeker na enkele jaren - eveneens verrassend weinig vijandig en gepolitiseerd. De meeste teksten uit een schoolboek van 1956 behandelen onderwerpen van algemene aard, zoals Pasen en poëzie (vooral dan nog van Maria Konopnicka, die in 1945 al door de communistische vrouwenbonden was geaccapareerd), of hebben betrekking op het Poolse thuisland (bijvoorbeeld 'De bossen in Polen', 'De zoutmijn in Wieliczka' en 'Over een beroemde Pool [Copernicus]'). Slechts enkele teksten handelen specifiek over de Belgische Polonia, in concreto bijvoorbeeld over de jaarlijkse uitstap eind oktober naar het militaire kerkhof in Lommel (waar een 250-tal Poolse militairen begraven liggen die sneuvelden tijdens de bevrijding van België in 1944). Het handboek wou dus vooral een Pools natiegevoel bij de kinderen in stand houden. Over politiek, zowel het communistische regime als de regering in Londen, werd met geen woord gerept.⁽²⁰⁾ Ook deze conclusie strookt dus niet met de klassieke visie op de Koude Oorlog, al wordt het stilzwijgen in de vrije scholen over de ballingen in Londen ook verklaard door de volledige afzijdigheid van de 'Londenaars' bij de heropbouw van het vrije onderwijsnet na 1950 en hun grotere aandacht voor het hoger onderwijs.

De Londense prioriteit: het hoger onderwijs

Vlak na de oorlog hebben enkele honderden Poolse oorlogsvluchtelingen in België gestudeerd. Met 700 studenten in november 1946 was België zelfs een van de belangrijkste landen waar Poolse DP's hoger onderwijs genoten, en telde het meer Poolse studenten dan bijvoorbeeld Frankrijk (500 studenten), Syrië (250), Zwitserland (200) en Zweden (50). Alleen in landen met grote concentraties oorlogsvluchtelingen en gedomobiliseerde militairen, zoals Italië, Duitsland, Oostenrijk en Groot-Brittannië, studeerden nog meer Polen (respectievelijk 1300, 1500, 1500 en 2200).⁽²¹⁾

België nam dus een bijzondere positie in, en naast het feit dat Belgische onderwijsinstellingen, in tegenstelling tot die in de buurlanden, het maturiteitsdiploma van private

scholen in Polen erkenden, heeft dat vooral te maken met het Centre des Hautes Études Polonaises en Belgique.⁽²²⁾ Dit Centrum werd, op initiatief van Stefan Glaser, de (tot juli 1945 officiële) ambassadeur van de Poolse regering in ballingschap, in de zomer van 1945 opgericht door Kazimierz Drewnowski, de uit Dachau bevrijde voormalige rector van het Warschause polytechnicum. Het wou studenten en navorsers helpen die hun studies door de oorlog hadden moeten onderbreken of in 1945 de leeftijd voor hoger onderwijs hadden bereikt. Het reikte daarom studiebeurzen uit van 2000 fr. per maand, betaalde ook de jaarlijkse inschrijvings- en examengelden terug en schonk bovendien een forfaitair bedrag van 500 fr. voor de aankoop van studiemateriaal. Naast deze financiële bijstand trachtte het Centrum, in coördinatie met Belgische en Poolse instanties, ook het dagelijkse leven van de studenten te verlichten. Het zorgde voor goedkope huisvesting door enkele studentenhuizen af te huren in Vorst en Ukkel (bijvoorbeeld op de Meyerbeerstraat 126 en de Vanderkinderestraat 276). Het bemiddelde tussen militaire autoriteiten, die over gratis of goedkoop voedsel beschikten, en jeugdbewegingen, die met die middelen enkele Poolse studentenrestaurants verzorgden. Het bracht ook extra geld bijeen voor burgerkledij - in juni 1946 liepen er nog 300 studenten rond in de legeruniformen die zij bij hun bevrijding hadden gekregen. En het bekommerde zich zelfs om de gezondheid van de studenten door medische behandelingen te voorzien bij het Poolse Rode Kruis in Brussel.

Dat dit initiatief een groot succes kende, hoeft geen betoog. 3200 kandidaten gingen in op de communiqués over de oprichting en de toelatingsvoorwaarden die in juni en juli 1945 in de Duitse, Oostenrijkse en Italiaanse vluchtelingenkampen werden verspreid. Daarvan werden er 550 geselecteerd voor een studiebeurs, en nog eens 230 uitgekozen om op eigen kosten in België te studeren. Van die 780 studenten haakten er 150 nog voor hun inschrijving af, en ongeveer 100 in de loop van het academijsjaar. Al deze Poolse studenten waren DP's: vooral krijgsgevangenen en gedeporteerden, maar ook politieke gevangenen die uit concentratiekampen bevrijd waren en soldaten van de Eerste Pantserdivisie die onder meer delen van West- en Oost-Vlaanderen en de Kempen had bevrijd. Ongeveer één derde onder hen - 183 van de 595 studenten in april 1946 - waren vrouwen (die onder andere in grote getale waren gedeporteerd na de Opstand van Warschau). Bijna de helft van de studenten schreef zich in aan de ULB, en ruim één vierde aan de KUL/UCL. Beide universiteiten hadden het inschrijvingsgeld voor de Polen verlaagd, en trokken daardoor meer studenten aan dan de Antwerpse handelshogeschool (10%) en de Luikse universiteit (8%). Dat er in Gent - de enige Belgische universiteitsstad die in 1944 (gedeeltelijk) door Polen was bevrijd - slechts 14 Polen (minder dan 3%) studeerden, heeft ongetwijfeld te maken met de vervlaamsing van de universiteit in 1930. De opleidingen in de toegepaste wetenschappen waren de populairste. 24% van de studenten was voor een technische opleiding ingeschreven, 22% voor een economische (waaronder handelsingenieur), 15% voor een medische, 14% voor rechten of politicologie, 10% voor een kunstrichting (waaronder architectuur), 8% voor een andere humane wetenschap, 4% voor de opleiding tot landbouwingenieur,

en 3% voor een positief-wetenschappelijke richting.

Naast deze 530 tot 630 studenten hielp het Centrum ook Poolse wetenschappers; zowel jonge doctorandi als ervaren professoren. In het eerste anderhalf jaar van zijn bestaan waren er 85 vorsers aan het Centrum verbonden, waarvan er 61 maandelijks een beurs kregen (3000 fr. voor doctores; 4000 fr. voor docenten). Hun specialisaties liepen sterk uiteen: onder de hoogleraren bevonden zich bijvoorbeeld de architect Stanisław Filipkowski, de tandarts Witold Cybulski, de slavist Władysław Kuraszkievicz, de filosoof Jan Łukasiewicz en uiteraard ook de jurist Stefan Glaser en de elektrisch ingenieur Kazimierz Drewnowski. Deze wetenschappers werden betrokken in de werking van het Centrum. Zij moesten de studenten van hun vakgebied volgen en beslissen over de verdere toekenning van hun studiebeurzen. Daarnaast kregen zij de mogelijkheid om ook zelf onderzoek te verrichten. Het Centrum vermeldde in april 1947 al dertig publicaties, zestien lezingen op het Centrum en zes daarbuiten.

De financiële middelen kwamen uit verschillende hoeken. De eerste beurzen werden in juni 1945 toegekend door het (toen nog officiële) consulaat. Na de machtswissel werd de uitbetaling overgenomen door het Interim Treasury Committee for Polish Questions (ITC), een Pools-Britse commissie die belast was met de oplossing van allerlei problemen die voortsporen uit de politieke veranderingen na de oorlog en waarvan een aparte Belgische afdeling (tot eind 1945) verbonden was aan de Britse ambassade in Brussel.⁽²³⁾ Van veel fundamenteel belang was evenwel de toezegging van beurzen voor aanvankelijk driehonderd studenten door de Poolse militaire autoriteiten, die in het Centrum een mogelijkheid zagen om een deel van hun effectieven te demobiliseren. Een derde geldbron was liefdadigheid. In de migrantenpers verschenen regelmatig oproepen om de studenten te steunen en berichten over grote stortingen of niet-geldelijke giften van Belgische sympathisanten en Polonia-organisaties in het buitenland. Deze hulpacties werden mee op touw gezet door de eigen Poolse studentenorganisaties in België, waarvan Bratnia Pomoc (Broederlijke Hulp) of kortweg Bratniak de belangrijkste was.⁽²⁴⁾ Uiteindelijk kregen 400 stipendiaten een beurs van de Poolse legerleiding, 50 van het consulaat (en het ITC), 30 van het Centrum zelf en 50 van verschillende bronnen; nog eens 50 soldaten van de Eerste Pantserdivisie bleven tijdens hun studies gewoon hun soldij ontvangen. Overigens was de som van 2000 fr. per maand bijzonder laag, en moesten de meesten nog op een andere manier geld bijverdienen.⁽²⁵⁾

De Belgische officiële instanties waren bij heel deze onderneming slechts terzijde betrokken. Onder de stichtende leden van het Centrum vinden we naast Glaser, Drewnowski en Władysław Kwasieboriski (de directeur van de Solvay-fabrieken in Jemeppe), ook Jules Hoste (de hoofdredacteur van *Het Laatste Nieuws* en voormalig onderwijsminister), Mgr. Van Waeyenbergh (de rector van de KUL/UCL), Jacques-François Cox (de rector van de ULB), Claude Backvis (een polonist aan de ULB) en baron Jules de Radzitzky d'Ostrowick (een advocaat in Brussel). De laatste drie vormden samen met Glaser en Drewnowski de raad van bestuur. Deze Belgische participatie bestond

evenwel vooral op papier, en was overigens een wettelijke noodzaak - een VZW moest voor minstens de helft uit Belgen bestaan. De dagelijkse werking werd verzorgd door een apart bureau van een tiental Poolse niet-academici. Ook financiële subsidiëring van Belgische autoriteiten bleef uit. In een brief aan de onderwijsminister garandeerden Van Waeyenbergh, Backvis en d'Ostrowick-Raditzky dat de middelen "*proviennent uniquement d'une subvention bénévole due à la générosité des Polonais résidant à l'étranger*".⁽²⁶⁾ Alleen hadden enkele onderwijsinstellingen het inschrijvingsgeld voor Poolse studenten verlaagd.

De politisering van het Centre des Hautes Études Polonaises en Belgique

Warschau reageerde ambigu op het door Londen gefinancierde Centrum. Het lanceerde allerlei uit de lucht gegrepen beschuldigingen, bijvoorbeeld dat de kandidaten voor de beurzen geselecteerd waren op basis van politieke criteria, dat alle stipendiaten katholiek en conservatief waren, dat sommigen niet eens hun humanioradiploma bezaten en dat er geen beurzen uitgereikt werden aan studenten die verklaarden later terug te willen keren naar Polen. Tegelijk probeerde Warschau ook meer greep te krijgen op het Centrum. In de herfst van 1945 trachtte het te infiltreren via Karol Popiel, de leider van de Poolse christen-democratische partij SP die, net als de boerenleider Stanisław Mikołajczyk, in 1945 was teruggekeerd naar zijn vaderland maar dat in oktober 1947 weer zou verlaten omwille van de communistische machtsontplooiing. Hoewel de infiltratiepoging mislukte, bracht het Krakause dagblad *Dziennik Polski* in 1946 een heel relaas over het Centrum, waarbij het liet uitschijnen dat het initiatief met geld uit Warschau werd ondersteund.⁽²⁷⁾ Uiteraard was dit gelogen, maar toch stond het Centrum niet helemaal afkerig tegenover het nieuwe regime en onderhielden Drewnowski en Glaser - beiden lid van het SP - contacten met Warschau. Drewnowski verkondigde zelfs al vroeg dat hij van plan was naar zijn vaderland terug te keren, wat in het Londense ballingenmilieu regelrechte blasfemie was. Vele studenten van het Centrum keerden effectief vrij snel naar Polen terug. In de zomer van 1946 studeerden er zestig personen af, maar keerden zeker al tweehonderd studenten terug naar hun vaderland - ongetwijfeld zetten de niet-afgestudeerden er hun studies verder. Ook een deel van het wetenschappelijk personeel van het Centrum vestigde zich opnieuw in Polen. In de lente van 1947 hadden er al vier doctores een leerstoel gekregen, en waren drie docenten gepromoveerd tot hoogleraar.⁽²⁸⁾ Al deze mensen lijken het beursgeld dus enkel gebruikt te hebben om even af te wachten tot de politieke toestand in Polen gestabiliseerd was.

De Londenaren, die op de eerste plaats wilden investeren in opposanten van het communistische regime, namen dan ook snel maatregelen om meer vat te krijgen op het Centrum. Begin augustus 1946 werd rector Drewnowski uitgenodigd voor een gesprek bij de Londense ministers Folkierski (van Onderwijs) en Kukiel (van Defensie),

waar werd afgesproken dat hij zich in Zwitserland zou terugtrekken om er zijn onderzoek verder te zetten. Na enkele dagen kwam de rector echter op die plannen terug en besloot hij in België te blijven. De Londenaren trachtten daarop zijn positie op een andere manier te ondergraven, en stichtten in september een Komitet Pomocy Polakom Studiującym w Belgii (Comité voor Hulp aan Polen die in België studeren) onder leiding van Dr. Jerzy Korab-Brzozowski, een literatuurhistoricus die tijdens de oorlog in Zwitserland had gewoond en zich nadien definitief in België vestigde. Dit Comité kreeg de verantwoordelijkheid over de financiële inbreng van de Poolse strijdkrachten, en nam dus een deel over van de bevoegdheden van het Centrum, dat zich alleen nog met administratieve zaken mocht bezighouden. Bij de start van het nieuwe academiejaar bestonden het Comité en het Centrum, dat zich noodgedwongen bij de nieuwe structuur moest neerleggen, naast elkaar. Ze reikten opnieuw beurzen uit aan studenten, al waren het er minder dan in 1945: drie- tot vierhonderd.⁽²⁹⁾

Al na een maand, in het begin van november 1946, zegde het Comité de samenwerking op - officieel wegens bezuinigingen - en trok het ook de andere functies van het Centrum naar zich toe. Drewnowski verloor hiermee alle betrokkenheid bij de studies van de beursstudenten en kon alleen nog instaan voor de begeleiding van dertig landgenoten die op eigen kosten studeerden en dertig onderzoekers die aan Belgische universiteiten tewerkgesteld waren. Dat zijn Centrum wegdeemsterde hoeft geen beoog. Drewnowski keerde in mei 1947 terug naar Polen, waar hij opnieuw rector werd van het Warschause polytechnicum (en overleed in 1952). Hij werd opgevolgd door een nieuw directieteam, dat echter onmiddellijk uit de bronnen verdwijnt en ongetwijfeld een stille dood stierf.⁽³⁰⁾

Ondertussen had Jerzy Korab-Brzozowski zijn Comité al omgevormd tot het PIN (Pools Wetenschappelijk Instituut), een nieuw coördinatiecentrum dat net als Drewnowski's Centrum de hogere studies van Polen in België wou stimuleren en subsidiëren en Poolse navorsers aan Belgische universiteiten wou bijstaan. Hoewel het PIN zich als een apolitieke instelling profileerde, was het duidelijk anticommunistisch geïnspireerd. Alle beursstudenten moesten een verklaring ondertekenen met onder andere het artikel "*Je réprouve le système actuel de la Pologne, mon retour en Pologne menace ma liberté personnelle et pour cette raison j'ai recours à l'assistance de l'IRO*". Enkele studenten die contact hadden opgenomen met het officiële consulaat werden zelfs van de subsidie-lijsten geschrapt.⁽³¹⁾ Overigens zit het eerder rechtse karakter van het PIN er wellicht voor iets tussen dat de ULB niet betrokken was bij de oprichting. Meer nog, de vrije Brusselse universiteit overhandigde niet aan Korab-Brzozowski, maar aan Drewnowski een Verhaegen-medaille voor diens belangeloze inzet, en bleef aan Poolse studenten die bovenstaand artikel weigerden te ondertekenen en dus geen beurs meer kregen, een verminderd inschrijvingstarief toekennen.⁽³²⁾ Voorzitter van het PIN daarentegen werd de Leuvense hoogleraar en christen-democratische senator en oud-minister Pierre De Smet.

Net als het Centrum kreeg het PIN zijn financiële middelen vooral van de Poolse legerleiding in Londen. Sommige bronnen noemen de afdeling in Brussel van de Poolse Militaire Missie (die instond voor de demobilisatie van de troepen in het Westen) de belangrijkste geldschijter, andere schrijven die rol toe aan het IRO, de Internationale Vluchtelingenorganisatie die in 1947 was opgericht door achttien niet-communistische landen om het probleem van de DP's op te lossen.⁽³³⁾ Wellicht gaat het om dezelfde geldbron; in elk geval zou het bestaan van verschillende subsidiënten naast elkaar niet betekenen dat het PIN financieel op rozen zat. Integendeel, het aantal beurzen bleef dalen, en in 1947-1948 waren er nog slechts een kleine honderd beschikbaar. Deze reductie alarmeerde de anticommunistische kringen in België, en verscheidene organisaties zetten acties op touw om enkele extra beurzen te kunnen financieren. Dat was slechts uitstel van executie. In juni 1948 leken de militaire geldbronnen helemaal opgedroogd, en vanaf de herfst van 1949 hing de beursactie alleen af van de bijdragen van oud-studenten die reeds werkten. Er waren nog vijftig stipendiënten, maar dat aantal dreigde binnen een jaar of twee tot een handvol herleid te worden.⁽³⁴⁾ Begin jaren 1950 werd er dus een groter aantal Poolse beursstudenten geleverd door Warschau, dat aanvankelijk weinig interesse aan de dag legde voor hogere studies in het kapitalistische buitenland, maar in 1950 al 24 beurzen bekostigde, uiteraard na een ondertekend engagement van de student om na zijn studies terug te keren.⁽³⁵⁾

Het PIN bleef bestaan, maar hield zich alleen nog maar bezig met onderzoek. Het bezat een eigen bibliotheek, organiseerde wetenschappelijke en literaire bijeenkomsten voor Polen in het Westen en verzorgde de *Cahiers de l'Institut d'Études polonaises en Belgique*, een reeks waarin de onderzoeksresultaten werden uitgegeven van Poolse vorschers van verschillende disciplines - zowel de jurist J. Swida, de geograaf S. Legeżyński als de historicus J. Sobieski. Aan de verschijningsfrequentie zien we dat het PIN begin jaren 1950 uitdooft (er verschenen vier nummers van de *Cahiers* in 1948, één in 1949, drie in 1950 en telkens één in 1951 en 1952). Van een andere reeks, de *Bulletins Bibliographiques*, verscheen slechts één nummer (in 1950), hoewel er ook een tweede werd aangekondigd.⁽³⁶⁾

Op dat moment woonden de meeste Poolse beursstudenten al niet meer in België. Na hun studies werden degenen die niet al na een paar jaar naar Polen waren teruggekeerd, in hun gastland immers geconfronteerd met een voor vreemdelingen bijzonder restrictieve arbeidsmarkt. In 1946 had de overheid protectionistische maatregelen uitgevaardigd (zoals de invoering van een beroepskaart) voor nieuwkomers die een vrij beroep of een zelfstandige commerciële of industriële activiteit wilden uitoefenen. Pas in 1951 maakte ze een definitief onderscheid tussen economische migranten en vluchtelingen en verleende ze aan deze laatsten een onbeperkt recht op arbeid na een verblijf van minstens drie jaar in België. Voor de Poolse stipendiënten kwam die maatregel te laat. Sommigen waren, ontmoedigd door het gebrek aan mogelijkheden om in het Westen een nieuw bestaan op te bouwen, toch nog naar Polen teruggekeerd; ande-

ren waren, net als vele DP's die in 1947 in Belgische mijnen waren tewerkgesteld, verder overzee getrokken en hadden zich in de VS, Canada, Australië of Zuid-Amerika gevestigd. Een tweehonderdtal was verhuisd naar Belgisch Congo, waar er wel behoefte was aan intellectuele beroepen. De meesten keerden in de loop van de jaren zestig - onder andere na de Congolese onafhankelijkheid en de Congolese ontzetting van het door Jean Schramme ingenomen Bukavu - naar België terug om er dan toch nog als ingenieur of arts te kunnen werken.⁽³⁷⁾

Slotbedenkingen

Het PIN is dus grotendeels geflopt. Het heeft onvoldoende studenten kunnen mobiliseren voor het Londense kamp - zelf telde het slechts honderd afgestudeerden van anticommunistische strekking.⁽³⁸⁾ De meeste studenten bleven onverschillig voor elke politieke activiteit in de emigratie. Sommigen waren niet geïnteresseerd in de herkomst van hun beurzen - belangrijk voor hen was alleen dat ze konden studeren. Anderen hadden voor de universiteit gekozen omdat hun dat aangener en voordeliger leek dan het leven in de DP-kampen. Van een PIN-beurs genieten ging dus zeker niet noodzakelijk samen met een anticommunistisch engagement, hoewel de Londenaren zich bleven verbazen over *"het paradoxaal feit dat een aantal studenten die aan de ultrakatholieke universiteit in Leuven studeren sinds maanden in het consulaat geregistreerd zijn en alles aan consul Szlagowski verklikken ten nadele van het onafhankelijkheidskamp, dat hen eigenlijk heeft onderhouden"*.⁽³⁹⁾ Verscheidene keren protesteerden studentenorganisaties zelfs expliciet tegen de hoge politiseringsgraad binnen het PIN. In november 1946, vlak na de oprichting van Brzozowski's Comité, dreigde Bratnia Pomoc op haar jaarlijkse algemene vergadering alle aanhangers van de regering in Londen uit te stoten. Een jaar later weigerde Korab-Brzozowski zelfs deel te nemen aan de algemene vergadering omdat de studenten zich verzetten tegen de beurzenpolitiek en de uitsluiting van collega's die eventueel naar Polen zouden terugkeren.⁽⁴⁰⁾

Met het PIN, het belangrijkste onderwijsproject van de Londenaren, mislukte ook de hele onderwijspolitiek van de Poolse regering in ballingschap. De beperkte middelen van de exil-autoriteiten waren vooral naar de kleine groep studenten gegaan, ten koste van andere, veel grotere groepen Polen in België: de studenten die niet uit de Duitse kampen of de geallieerde troepen kwamen, de oorlogsemigratie die in België of Frankrijk fysieke arbeid verrichtte en van alle culturele leven verwijderd was, en de oude emigratie die vooral bekommerd was om het Poolse onderwijs aan de tweede generatie. Vooral deze laatste groep nam het de regering in Londen kwalijk dat zij veel meer oog had voor de nieuwe migratie, en dan vooral nog voor de studerende intellectuelen onder deze oorlogsmigranten. De frustratie kwam in augustus 1946 naar boven tijdens een vergadering van de Rada Polonii (Raad van de Polonia) (RP), een overkoepelend orgaan van Poolse anticommunistische organisaties in België. Volgens de oude emi-

granten werd 90% van de middelen besteed aan enkele honderden beursstudenten, en kon alleen de resterende 10% aangewend worden voor maatschappelijk werk, zielenzorg, juridische bijstand, arbeidsbemiddeling en onderwijs aan duizenden kinderen. De RP eiste daarom een rechtvaardige en gelijke verdeling van alle geldmiddelen, de toetreding van Drewnowski's Centrum bij de RP, en inspraak in alle belangrijke beslissingen over België.⁽⁴¹⁾ Londen ging niet in op de eisen, en kon dat ook niet: de studiebeurzen werden gefinancierd door het Poolse leger dat geen belang had bij onderwijs aan kleine kinderen en al snel zelf in geldnood kwam. Gevolg was dat de oude emigratie definitief brak met de 'Exilpolitik' van de nieuwe emigratie.

Aan de andere kant kan men zich de vraag stellen of Londen wel echt verkeerde beleidslijnen heeft uitgetekend. Enerzijds kon zelfs de sterk geprivilegieerde groep beursstudenten politiek niet gemobiliseerd worden. Anderzijds hadden meer middelen de kloof met de oude emigratie wellicht ook niet kunnen dichten. In Frankrijk ontstonden er twee netwerken van vrij lager migrantenonderwijs: een dat door Londen werd gesubsidieerd, en een ander dat alleen op de oude emigratie was gericht en uitging van de Union des Associations Catholiques Polonaises.⁽⁴²⁾ Bovendien mag men niet vergeten dat het onderwijs aan kleine kinderen überhaupt niet de verhoopte vruchten afwierp, zelfs niet als dat rijkelijk door Warschau gesponsord werd. Na de herleving in de jaren 1950 daalde het aantal scholen en leerlingen vanaf 1960 gestaag. Precieze cijfers verschillen nogal, maar W. Eder bijvoorbeeld telt in de communistische scholen 600 leerlingen in 1960 en 400 in 1970, en M. Żmigrodzki in de vrije scholen 400 leerlingen in 1969 en 325 in 1975. De oorzaak hiervan is duidelijk: een desinteresse van de Poolse migrantenjeugd die zich steeds sterker integreerde in de Belgische samenleving. Zelfs bij sociologen uit de jaren 1950 was de hoge assimilatiegraad al opgevallen: in 1960 sprak 55% van de Poolse kinderen in Limburg uitsluitend Nederlands met elkaar.⁽⁴³⁾ Deze denationalisering kon niet tegengehouden worden, hoe groot de Londense investeringen in het onderwijs voor migrantenkinderen ook waren geweest.

Hoe dan ook, belangrijk is vooral dat dit typisch Koude Oorlog-conflict - een strijd in de Belgische Polonia tussen aanhangers en tegenstanders van het communistische regime in Warschau - niet zozeer door politieke, maar door sociale factoren is bepaald. Enerzijds mislukte de politisering over de hele lijn. De mobilisatie slaagde slechts in zeer beperkte mate en had dat dan nog vooral aan niet-politieke motieven te danken (zoals escapisme uit Duitse kampen of beursmogelijkheden). Na enkele jaren taande het enthousiasme, en waren zelfs de schoolhandboeken opvallend weinig ideologisch geïnspireerd. Anderzijds verhinderden sociale breuklijnen tussen klassen en generaties een mogelijke politieke eenstemmigheid binnen het anticommunistische kamp. Het Londense anticommunistische programma sloeg niet aan bij de mijnwerkers die voor de oorlog naar België waren geïmmigreerd. In hun strijd tegen het marxisme waren de Londenaren dus minstens één zaak uit het oog verloren: Marx en zijn leer over de klassenstrijd...

- (1) Over de Poolse migratie in België direct na de oorlog handelen twee hoofdstukken in mijn proefschrift: I. GODDEERIS, *De verleiding van de legitimiteit. Poolse 'Exilpolitiek' in België, 1830-1870 en 1945-1980*. KU Leuven, 2001: één over de reconstructie van de Poolse migratiebewegingen naar en uit België tussen 1920 en 1980 (pp. 295-360) en één over de communistische en Londense mobilisatie vlak na de oorlog (pp. 361-462). Over het Belgische beleid ten aanzien van Poolse en andere migranten voor en na WO II handelen F. CAESTECKER, *Alien Policy in Belgium, 1840-1940. The Creation of Guest Workers, Refugees and Illegal Aliens*, New York - Oxford: Berghahn Books, 2000 en F. CAESTECKER, *Vluchtelingenbeleid in de naoorlogse periode*, Brussel: VUBPRESS, 1992.
- (2) Verscheidene historici hebben, onafhankelijk van elkaar, onderzoek verricht naar het Poolse onderwijs in België, met hoofdaandacht voor het interbellum en het communistische onderwijs na 1945. In Polen verschenen o.m.: J. KUROCZKO, Szkolnictwo polskie w Belgii. In: *Chowanna. Czasopismo pedagogiczne*, 6(1962)4, pp. 550-563; W. EDER, Z dziejów szkolnictwa polonijnego w Belgii. In: *Przegląd Polonijny*, 3(1977)1, pp. 111-123; en M. ŻMIGRODZKI, Szkolnictwo polonijne w Belgii. In: W. KUCHARSKI (ed.), *Stan i kierunki rozwoju oświaty polonijnej. Materiały z seminarium naukowego, Lublin, 28-29 maja 1977 r.*, Lublin, 1978, pp. 19-41. De studie F. CAESTECKER, Le multiculturalisme en Belgique, une analyse de la politique de scolarisation des enfants polonais en Belgique, 1923-1940. In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 21(1990)1, pp. 535-573 steekt kwalitatief echter ver boven het Poolse onderzoek uit. De aangehaalde getallen in: W. EDER, Z dziejów [...], p. 117 en F. CAESTECKER, Le multiculturalisme [...], p. 548 en p. 554.
- (3) Archiwum Akt Nowych Warschau (AAN), Centraal Comité van de Poolse Verenigde Arbeiderspartij, memoires van linkse Poolse militanten in België en Frankrijk (verder afgekort als R 246); AAN, Poolse Arbeiderspartij (verder afgekort als PPR), Verslag van 1946; AAN, Nationale Raad van Polen in Frankrijk (verder afgekort als RNPwF), Circulaire van 11 december 1945 en Verslag van 18 april 1946; AAN, ministerie van Onderwijs (verder afgekort als MO), Verslagen van 30 april 1946 en van 1947-1948.
- (4) Zie de verslagen in AAN, MO; de congresverslagen van lerarenconferenties in *Polska Dzisiejsza. Tygodnik rady narodowej Polaków w Belgii*, 08.09.1946 en 09.03.1947; enkele memoires in AAN, R 246 (vooral van Z. Bochynek en J. Modrzyński); H. BUŁHAKOWSKA & K. MAJ, Polska lewica na emigracji w Belgii. Wspomnienia działaczy. In: *Archiwum Ruchu Robotniczego*, 3(1976), pp. 367-368. Over de gebrekkige taalkennis van de leerlingen handelen speciale artikels in de in Brussel verschijnende periodieken *Polonia. Demokratyczne Pismo Polaków Zagranicą*, 17.07.1946 en *Czas. Tygodnik Polski*, 12.01.1946.
- (5) Archief van het ministerie van Buitenlandse Zaken te Brussel (verder afgekort als AMBZ), 10.996 bis, Eeman aan Spaak, Warschau, 15 december 1947; AAN, MO, Verslag van 7 april 1946; AAN, RNPwF, Verslag van 18 april 1946.
- (6) AAN, R 246, Memoires van J. Modrzyński; AAN, PPR, Protocol van het vierde ZPP-congres; AAN, Archief van de Poolse Verenigde Arbeiderspartij (verder afgekort als PZPR). Al in september 1950 werd er echter een nieuwe leraar naar Limburg gestuurd, Lucjan Wasielewski, die drie nieuwe schoolpunten oprichtte in Waterschei (21 kinderen), Winterslag (25) en Zwartberg (17). De leraar stootte er op veel meer moeilijkheden dan in Wallonië, waar hij eerder had gewerkt. Zie: H. BUŁHAKOWSKA & K. MAJ, Polska lewica [...], pp. 370-371.
- (7) AAN, PZPR, Verslag van maart 1950. Al in het interbellum bestond er voor Poolse migranten een Poolse Volksuniversiteit (*Polski Uniwersytet Ludowy*). Zie *Wychodźca. Organ Związku Pisarzy i Publicystów Emigracyjnych*, 15.01.1937. Ook in het anticommunistische kamp, onder de vleugels van het ABVV, bestond er een TUR.
- (8) AMBZ, 13.035, map *Enseignants polonais en Belgique et France*; AAN, PZPR, Verslagen van maart 1950 en 17 januari 1951.
- (9) Begin 1950 werden er 51 schoolpunten geteld, in september 1951 54, en nog een jaar later, aan de vooravond van het schooljaar 1952-1953, 53 scholen. Zie respectievelijk AAN, PZPR, Verslagen van 15 februari 1950, 28 september 1951 en september 1952. Over de leerlingenaantallen liggen de bronnen echter verder uiteen. Sommige verslagen maken gewag van meer dan duizend leerlingen, maar die zijn wellicht overdreven (b.v. AAN, PZPR, Verslag van de RN van 15 februari 1950, dat 1200 leerlingen opgeeft). Enkele andere verslagen geven duidelijk lagere aantallen voor amper een jaar later (b.v. AAN, PZPR, Protocol van 17 januari 1951 (850 leerlingen); AAN, PZPR, Verslag van 28 september 1951 (747 leerlingen) en Verslag van september 1952 (699 leerlingen)). De Poolse ambassade gaf nog lagere aantallen aan de Belgische autoriteiten (480 leerlingen in 1949-1950 over 512, 620 en 651 leerlingen de volgende schooljaren tot 706 in 1953-1954. AMBZ, map *Enseignants polonais en Belgique et France*, nota van 27 januari 1954), en volgens de staatsveiligheid waren die nog te hoog.
- (10) AAN, PZPR, Verslagen van 28 september 1951 en eind 1952; AMBZ, map *Enseignants polonais en Belgique et France*, Verslag 'l'enseignement polonais en Belgique', 15 december 1954 en nota van 5 februari 1954.

- (11) Polish Institute and Sikorski Museum London (verder afgekort als PISM), Pools ministerie van Buitenlandse Zaken in ballingschap te Londen (verder afgekort als PMBZ), Verslag van de ZPB aan Światpol, Brussel, 31 januari 1946; AAN, RNPwF, Verslag van 12-18 april [1946]; AAN, MO, Verslag van 30 april 1946; PISM, Pools ministerie van Landsverdediging in ballingschap te Londen (verder afgekort als PML), Nota uit België van H. Kapiszewski, Parijs, 25 april 1946; PISM, PMBZ, E. Przesmycki aan PMBZ, Brussel, 12 april 1945; FLORCZAK, Z., *Podróż na horyzonty*, Warszawa, 1966, p. 69; *Myśli i czyny*, januari 1948, p. 2.
- (12) PISM, PMBZ, W. Bader aan premier Arciszewski, Brussel, 30 juni 1947 en E. Przesmycki aan minister Folkierski, Brussel, 19 december 1947.
- (13) PISM, PMBZ, Aide-mémoire van 16 januari 1946. De laatste drie maanden van 1945 besteedde het ITC 238.560 fr. aan de studenten, en slechts 108.180 fr. aan het 'lager' onderwijs (met name de lonen van 38 leraars).
- (14) AAN, PZPR, Verslagen van maart en september 1950 en van 17 januari 1951. De geschiedenis van de in 1926 opgerichte Poolse Katholieke Missie (en ook haar rol in de ontplooiing van het migrantenonderwijs na 1950) moet nog geschreven worden. Zie reeds F. CAESTECKER, *Alien Policy in Belgium [...]*, pp. 130-132; R. MOSKWA, Polska misja katolicka w Belgii i Holandii. In: M.M. DROZDOWSKI (ed.), *Problemy dziejów Polonii*, Warszawa, 1979, pp. 154-158; J. PIELORZ, Duszpasterstwo polskie w Beneluxie. In: *Duszpasterz Polski Zagranicą*, 39(1988)4, pp. 599-606.
- (15) AAN, PZPR, Verslagen van begin september en eind 1952.
- (16) Algemeen Rijksarchief te Brussel, Papieren L. Litwiński, T. Plater-Zyberk aan L. Litwiński, Brussel, 1955 en PMS aan L. Litwiński, Brussel, november 1956. Litwiński was een steunend lid van de PMS en kreeg daarom jaarlijks een verslag (met financiële details).
- (17) AAN, PZPR, Verslagen van maart 1950 en van december 1952 tot en met januari 1953.
- (18) AMBZ, map *Enseignants polonais en Belgique et France*, Minuut van 17 november 1953; AAN, PZPR, Verslag van juli 1950; J. KUROCZKO, Szkolnictwo [...], p. 558.
- (19) A. PIERSON, *Het georganiseerde culturele verenigingsleven van de 'Polonia' in Gent in de XXste eeuw (tegen de achtergrond van de historische contacten tussen België en Polen)*, KU Leuven, licentiaatsverhandeling, 2000.
- (20) E. POMORSKI, *Nasza Rodzina. Podręcznik na klasę piątą szkół powszechnych na Emigracji*, Bruksela, 1956.
- (21) *Defilada*, 14.11.1946. Belangrijk zijn vooral de verhoudingen tussen de verschillende gastlanden; verder zal blijken dat het Belgische studentenaantal op dat moment lager was (en dat de krant zich wellicht baseerde op getallen van het voorgaande academiëjaar).
- (22) Interview met Franciszek Gałązka door Idesbald Goddeeris, Kraainem, 01.12.1998 en PISM, PML. In dit laatste archief bevindt zich een uitvoerig verslag, dat Drewnowski in april 1947 heeft geschreven over het *Ośrodek Wyszszych Studiów Polskich w Belgii*, zoals het Centrum in het Pools heette. Tenzij anders vermeld, is dit relaas hierop gebaseerd. Het verslag wordt ook bewaard in de persoonlijke archieven van Drewnowski in Warschau, en vormde de basis van een artikel (dat wegens de talrijke, uitvoerige en letterlijke recapituleringen meer weg heeft van een bronnenuitgave): J. ŻURAWICKA, Ośrodek Wyszszych Studiów Polskich w Belgii. In: *Dzieje Najnowsze*, 18(1986)2, pp. 35-49.
- (23) PISM, PMBZ, Aide-mémoire van 16 januari 1946. Over het ITC, zie uitgebreid in: PISM, PMBZ, M. Załęski aan E. Raczyński, Brussel, 31 december 1945.
- (24) Zie b.v.: *Polonia*, 03.03.1946 en 23.06.1946.
- (25) L. KOMAISZKO, *Nawet ptaki wracają. Zbiór reportaży o życiu Polaków poza Polską*, Lublin, 1999, p. 337.
- (26) PISM, PMBZ, Brief uit Brussel, 1 mei 1946.
- (27) *Głos Polski*, 26 en 27.03.1946; AAN, RNPwF, Rapport van 8 oktober 1945: *Polonia*, 27.10.1946. Over de verzoeningspolitiek van Mikołajczyk (en Popiel), zie L. VOS, m.m.v. I. GODDEERIS, *De strijd van de witte adelaar. Geschiedenis van Polen*, Leuven - Leusden: Acco, 2000, pp. 220 en 222.
- (28) AAN, MO, K. Drewnowski aan de (communistische) minister van Onderwijs, Brussel, 30 september 1946; PISM, PML, Verslag van april 1947.
- (29) PISM, PMBZ, M. Załęski aan PMBZ, Brussel, 21 augustus 1946; PISM, PML, Verslag van april 1947; AAN, MO, Brief uit Brussel van 30 september 1946.
- (30) PISM, PMBZ, M. Załęski aan minister Folkierski, Brussel, 19 mei 1947.
- (31) AAN, MO, K. Bartol aan Warschau, Brussel, 30 november 1947; PISM, PMBZ, K. Szelagowski aan P. De Smet, Brussel, 3 maart 1948.

- (32) Interview met Marian Pankowski door Idesbald Goddeeris, Brussel, 28.06.2001; J. ŻURAWICKA, Ośrodek [...], p. 45.
- (33) PISM, PMBZ, Conferentieverslag van 28 april 1948 en Korab-Brzozowski aan Prof. Campus, Brussel, 25 november 1947.
- (34) *Wiadomości prasowe ZPUW*, 01.11.1947; *Droga Ruchu Chrześcijańskiego Społecznego*, 10-11.1947; PISM, PMBZ, E. Przesmycki aan PMBZ, Brussel, 7 juni 1948; PISM, PMBZ, Brzozowski aan Rusinek, Brussel, 28 april 1950; W.A. ZBYSZEWSKI, Polonia belgijska. In: *Kultura*, 40-41(1951)2-3, p. 111.
- (35) AAN, PZPR, Verslag van maart 1950. Z. FLORCZAK (*Podróż*, p. 62) herinnerde zich dat het Londense kamp nog beurzen uitschreef op het moment van zijn vertrek uit België eind 1949.
- (36) J. JURKSZUS, *Bibliographie des publications polonaises en Belgique, 1945-1948*, Bruxelles, 1950.
- (37) F. CAESTECKER, *Vluchtelingenbeleid [...]*, p. 17; K. RUTA-RUTKOWSKA, *Polak w dwuznacznych sytuacjach. Z Marianem Pankowim rozmawia...* Warszawa, 2000, p. 48; L. KOMAISZKO, *Nawet ptaki wracają [...]*, pp. 356-357; A. JUDYCKA & Z. JUDYCKI, *Les Polonais en Belgique et au Luxembourg. Dictionnaire biographique* - volume I, *Polen in België en Luxemburg. Biografisch woordenboek* - deel I, Toruń, 2001, passim; interview met Stanisław Kozanecki door Idesbald Goddeeris, Overijse, 28.08.1999.
- (38) PISM, PMBZ, E. Przesmycki aan PMBZ, Brussel, 7 juni 1948.
- (39) PISM, PML, Nota uit België van 30 maart 1946; PISM, PMBZ, M. Załęski aan PMBZ, Brussel, 23 maart 1948.
- (40) PISM, PMBZ, M. Załęski aan PMBZ, Brussel, 20 november 1946; AAN, MO, K. Bartol aan het ministerie van Buitenlandse Zaken in Warschau, Brussel, 30 november 1947.
- (41) PISM, PMBZ, W. Bader en Z. Kryzan aan verscheidene Londense ministeries, Brussel, 20 augustus 1946. De verhoudingen van de oude emigratie zijn misschien overdreven, maar zeker niet irreëel. Het maandbudget van het 'lagere' onderwijs in juni 1947 was 40.000 fr. of 'slechts' twintig studentenbeurzen. PISM, PMBZ, W. Bader aan premier Arciszewski, Brussel, 30 juni 1947.
- (42) E. GOGOLEWSKI, L'enseignement élémentaire du Polonais en France après la Seconde Guerre mondiale. In: E. GOGOLEWSKI (ed.), *Les ouvriers polonais en France après la Seconde Guerre mondiale. Actes du colloque de Lille, 26-27 octobre 1989. Revue de Nord Hors Série - Collection Histoire n° 7*, Lille, 1992, pp. 180-181.
- (43) E. EDER, *Z dziejów [...]*, p. 120; M. ŻMIGRODZKI, *Szkolnictwo polonijne [...]*, p. 356; B. CLAES, *De sociale integratie van de Italiaanse en Poolse immigranten in Belgisch-Limburg*, Hasselt, 1962, p. 254.

SCHAMPER

studentenweekblad van het FK RUG eerste jaargang 1975-'76
verantw. uitgever: luk nauts st. pietersnieuwstr. 45 gent.
hoofdredakteur: koen raes koen meer 6 gent.

nummer 1

EVEN VOORSTELLEN.....

Een nieuw tijdschrift pleegt zich voor te stellen aan het gewicht lezerspubliek. Het dank 20 bitter weinig interesse heeft voor toch nog ergens een kritische noot in een zessentig voorpleetend akademisch jaar waarin slechts een minister voor wat denken kon zorgen. met dank, deerp.
#elms, #CMAAFA is onvoorstelbaar gewoon een poging van een groep studenten om andere informatie te verspreiden op gelezen te worden. ook al moet Barbervie sterven omdat een studentenblad uiteindelijk toch een onlabas iets is. een schaar bindtken tussen de studenten wera van alle fakulteit sektarisme

Schamper... omdat de ervaringen met vroegere studentenbladen niet bijster overtuigend waren. omdat het reilen en zeilen van deze 'demokratische rechtstaat' zo doorsichtig hypocriet is. omdat wij er niet meer in geloven in een burgerlijke mens een bureaukratische politiek een aristocratisch onderwijs een eenduidige informatie een vrije wetenschap. omdat 'links' zijn niet betekent dat je anders, dat je moet achterdoen. omdat 'links' zijn niet betekent dat je komst met een ander. omdat 'gemeenschappelijk' zijn niet betekent dat je gevechtelijke rustjes moet wreken. omdat 'tegen het systeem' zijn niet betekent dat je tegen de mens moet zijn. omdat 'de situatie dramatisch vinden' niet betekent dat je niet meer hoeft te zijn. omdat het niet is omdat iets bestaat dat we er tegen zijn. omdat het niet is omdat iets niet bestaat dat we er tegen zijn. omdat.....

Schamper wil zich een eigen gezicht opdoen een gezicht dat zich zal spiegelen in de activiteiten van de werkgroepen die in en om de universiteit doolende erin vooruit daart licht ons vertrouwen... voor een nieuwe studentenbeweging voor een nieuw links

Schamper zou zich moeten oplossen in de hele studentengroep en zich moeten verdwijnen in de lezersbrieven, kritiek, kritieken

Schamper, langer dan haar eerste nummer.

aan de RUG

redactioneel

De actie tegen De Croo-Humblet toont nog maar eens aan hoe zwaar het gesteld is met de universiteiten en met de strijdvaardigheid van degenen die er studeren en werken. Zeker, er zijn bij het personeel en de studenten een handvol mensen en werkgroepen aan het werk om de vonk te doen overspringen naar wat men weleens de grote groep pleegt te noemen. Maar dit schijnt vooralsnog niet te lukken.

En toch, het wordt de hoogste tijd. De Croo was zijn zogenaamde bezuinigingsmaatregelen op de universiteiten al wet zien worden nog voor het parlementaire zomercans en voor de grote vakantie. Daar zijn we toen gelukkig aan ontwaapt, maar voor hoelang nog?

Want na de vakantie pakte de regering Tindemans in het kader van haar zogenaamde bezuinigingspolitiek uit met een ontwerp van programmawet en een herstelplan op de crisis en de inflatie te lijf te gaan. Nu maken de maatregelen De Croo-Humblet op de financiering van de universiteiten deel uit van een groter pakket dat de regering door het parlement wil bekrachtigd zien.

In feite is er niets aan het wetsontwerp De Croo-Humblet veranderd, alleen is de zaak nu handiger verpakt. En onder het rids van iedereen moet bezuinigen

(waarom heeft Tindemans niet bezuinigd door bv. geen dertig miljard overboord te gooien aan gevechtsvliegtuigen?) moeten ook de universiteiten zuinigler gaan wezen.

In werkelijkheid zijn de huidige maatregelen De Croo-Humblet weer maar eens een bewijs van de ondergeschiktheid van het onderwijs aan het economisch reukbeluftsprincipe: niet onderwijs en in het bijzonder het universitaire onderwijs slopt veel geld op en anderszins levert het niet het gewenste resultaat op (lees hierbij: voor de privé-industrie) dus moet de hakbijl er maar ingezet worden. Dat bijvoorbeeld de kwaliteit van het verstrekte onderwijs door de voorgestelde maatregelen De Croo-Humblet onverminderd blijft verder zal angstgevoel worden zal degenen, die het in dit land voor het zeggen hebben een zorg wezen. Het enige wat van belang is, is een economisch rendabel onderwijs. Dus zeker geen onderwijs dat kritische mensen vormt. Enkel vakidioten en technocraten zijn voor en door het bestaande systeem gewent. Nu mag de strijd tegen de financieringswet De Croo-Humblet echter niet gezien worden als een poging om de bestaande toestand in stand te houden.

vervolgd op 2

OMTRENT DE WERKGROEPEN...

Dagelijks hoor ik salonrevolutionairen en FK-burekranen in allerhande toespoken en artikels bezig over 'hoe goed het wel was in maart '69'. Sindsdien is de wereld blijkbaar blijven stilstaan. Dat er in de verschillende fakulteiten toch nog heel wat gebeurt, al is het misschien meer 'ondergronds', dat is nog niet tot die grijze bureaukratische hersencellen doorgedrongen.

Maar enfin, laten we even enkele jaartjes terug gaan. De 'massale studentenbeweging' was voorbij en velen bleven met een kater achter. Een aantal geradicaliseerde tiepen traden toe tot de nieuwe 'voorhoede' partijen RAL en AMAG, maar voor de rest heerste er stilte op alle fronten. Dat was maar schijn, want rond die tijd (ongeveer 1970) ontstonden de eerste werkgroepen. Eigenaardig was wel dat het initiatief begon in fakulteiten, die jarenlang als conservatief hadden bekend gestaan - Rechten, Geneeskunde, Toegepaste Wetenschappen - terwijl er in de 'progressieve fakulteit' als Letteren en Wijsbegeerte vrijwel niet gebeurde.

Inderdaad, we zagen het ontstaan van de Socio-Juridische Werkgroep (Sojuwe) die voor een primeur zorgde met het openen van de 'Wetwinkels', een idee dat sindsdien op vele andere plaatsen werd nagevolgd.

In de Geneeskunde begon SMW, de roete pikur, met een totaal nieuwe visie, dit onder andere door solidariteitsakties met

de dokters van Hoboken en Merelbeke.

In de fakulteit Toegepaste Wetenschappen zag de WIM het licht, dit doordat de jarenlange konstantie van het repetitie-systeem vervuld werd tot het in vraag stellen van de huidige positie van de ingenieur in de maatschappij.

De mensen in deze werkgroepen werkten met een enorm enthousiasme, en al gauw vond het idee 'werkgroep' navolging in andere fakulteiten. Meer en meer begon men de noodzaak in te zien om de verschillende werkgroepen te coördineren, dit onder andere om financiële steun te krijgen, hetgeen de werking meer kans geeft. Zo werd op 20/11/73 het Werkgroepenkonvent opgericht dat de verschillende werkgroepen overkoepelt.

Maar waarmee houdt een werkgroep zich eigenlijk bezig, zul je misschien vragen? In feite stuurt de werking zich op 2 vlakken. Enerzijds heb je werkgroepen die proberen te bereiken dat men, eens afgestudeerd, zich zou opstellen tegen de kleine groep mensen die het op dit ogenblik voor het zeggen hebben; anderzijds wordt er ook gewerkt rond de vorm en inhoud van het onderwijs aan de universiteit. Tenslotte zijn de werkgroepen ook de stuwende kracht achter allerlei acties van de laatste jaren, zoals b.v. 'Neen aan de 30 miljard', - 'Griekenland-actie' - en dergelijke.

Tenslotte, laten we even kijken wie er nu allemaal aangesloten is bij het Werkgroepenkonvent.

Deze zijn:

WIM (Werkgroep Ingenieur-Maatschappij)
SOJUWE (Socio-Juridische Werkgroep)
POMEGE (Politieke Werkgroep Germanen)
MORDICUS (Werkgroep i/v Geneeskunde)
GRAPP (Werkgroep Psychologie & Pedagogie)
NER (Werkgroep Economie)
MEMO (Werkgroep Moraal)
Werkgroep Politiek
Werkgroep Sociale Filosofie
Werkgroep Criminologie
Werkgroep Wetenschappen
Werkgroep Landbouw
Sociale Werkgroep Geschiedenis
Universitaire Werkgroep Wereldwinkels

Zo, dat was het voor vandaag.

Een volgende keer hoop ik een beetje dieper in te gaan op de roemrijke geschiedenis van de WIM.

Bernard Dhoillander.

SCHAMPER WIL EEN STUDENTENTIJDSCHRIFT ZIJN
WIJ VRAGEN DAN OOK DAT IEDER GEINTERESSEERDE
SCHRIJVEN, TEGENGAAR ONZE KONTAKT MET ONS
NEMT.
ARTIKELS ZIJN ER OM OP TE REAGEREN
DOE HET !!!!!
SCHAMPER SCHAMPERT ALLE MENSEN TOE.

REDAKTIEVERGADERING IEDERE VRIJDAG VAN 12-14.00 BRUG

Het blad van papier.

De eigenzinnige geschiedenis van het Gentse studentenblad Schamper

Maarten De Gendt, Amsab

Schamper, het eigenzinnige studentenblad van de Gentse universiteit, heeft sinds zijn ontstaan in 1975 al meer dan vierhonderd edities uitgebracht. Het blad dat ooit begon als een project van een kleine groep progressieve studenten, kan inmiddels terugblikken op een turbulent verleden met inbeslagnames, verschijningsverboden en een gestolen oplage. In het volgende artikel komen enkele van de meest memorabele feiten uit de geschiedenis van Schamper aan bod.

Wat voorafging

Schamper kwam niet uit de lucht gevallen. De Rijksuniversiteit Gent (RUG) had al meer spraakmakende tijdschriften gekend. Van september 1972 tot april 1975 verscheen *Rugnummer*, een veertiendaags algemeen studentenblad. Het werd uitgegeven door het Fakulteitenkonvent (FK) van de RUG, het orgaan dat alle faculteitskringen van de universiteit overkoepelde. *Rugnummer* was de opvolger van *FK-nieuws*, ook een publicatie van het Fakulteitenkonvent, die verscheen in de woelige periode tussen oktober 1968 en april 1972.

Rugnummer was niet echt geliefd bij de universitaire overheid. De subsidiëring van het blad werd geregeld stopgezet omdat het "de goede naam van de Universiteit in het gedrang bracht". Meestal ging het om de publicatie van naaktfoto's of naakttekeningen. Over één naaktfoto dienden zelfs enkele anonieme studenten klacht in bij het parket wegens

Het eerste nummer van Schamper, 1975 (Archief Universiteit Gent)

schending van de goede zeden. Hoofdredacteur Ben Wuyts en verantwoordelijk uitgever Etienne Samson moesten zich voor de correctionele rechtbank verantwoorden. In april 1975 was het definitief gedaan met de pret. In de editie van 27 maart 1975 werd professor Van Caenegem uitgemaakt voor 'zwijn'. Het universiteitsbestuur kon er niet mee lachen. Het Vast Bureau van 15 april 1975 maakte gewag van een "*bijzonder kwetsende inhoud*" en zette op voorstel van rector Devreker de subsidiëring van *Rugnummer* definitief stop.

Schamper lachten de Brugse vrouwen

De redactieleden van *Rugnummer* legden zich bij de beslissing neer, maar begonnen druk te onderhandelen over een nieuw studentenblad. Daarbij zou een en ander veranderen. De benaming 'RUG' mocht niet langer gebruikt worden, en het Vast Bureau zou de eerste hoofdredacteur aanduiden. De keuze viel op Koen Raes, die reeds enkele jaren in de redactie van *Rugnummer* had gezeten. Het nieuwe tijdschrift moest ook veel goedkoper worden dan *Rugnummer*. De drukkosten werden bijvoorbeeld gereduceerd door de steunkleur te laten wegvallen en door zo veel mogelijk tekst op zo weinig mogelijk bladzijden te krijgen. Bovendien werden de vergoedingen afgeschaft die de hoofdredacteur en diverse andere medewerkers van *Rugnummer* kregen. Het nieuwe blad moest volledig op vrijwilligers draaien en werd in tegenstelling tot *Rugnummer* gratis verspreid onder de studenten.

Het tijdschrift moest ook een nieuwe naam krijgen. De keuze viel uiteindelijk op *Schamper*. Koen Raes haalde het woord uit *De Leeuw Van Vlaanderen* van Hendrik Conscience, waar in een bepaalde passage de Brugse vrouwen de Franse koning en zijn gevolg bespotten: "*Het staat bij mij voor een attitude die Vlamingen soms hebben*", verklaarde Raes in een interview in *Schamper* 378 van 7 februari 2000, "*het is een soort spot, maar vanuit een machteloze positie. Het is geen arrogantie. Het komt neer op het anarchiserend bespotten van de macht.*" Het tijdschrift deed zijn naam in ieder geval alle eer aan: gedurende zijn hele bestaan liet *Schamper* geen gelegenheid onbenut om de draak te steken met het universiteitsbestuur, met de professoren, met het studentenleven, met zijn lezers en... met zichzelf. Het blad noemde zich niet voor niets jarenlang "*Het blad van papier*".

Eind november 1975 was het eindelijk zover. De eerste editie van *Schamper* rolde van de persen. In het redactioneel nam de redactie meteen stelling tegen de besparingen die minister van Onderwijs Herman De Croo op dat moment doordrukte. Omdat het budget voor 1975 voor een studentenblad al volledig was opgebruikt door *Rugnummer*, werden de eerste vier nummers nog gefinancierd door het Fakulteitenkonvent. Vanaf 1976 kreeg *Schamper* een afzonderlijk budget en kon de redactie een volledig onafhankelijke koers varen. De redactieleden waren er niet rouwig om, want ze liepen niet hoog op met de faculteitskringen: die waren naar hun mening te zeer geïnstitutionaliseerd en niet voldoende maatschappijkritisch en links.

Schamper, het tijgertje van papier

De redactionele lijn van *Schamper* kende een geleidelijke evolutie. In de beginjaren beschouwde *Schamper* zichzelf als de spreekbuis van nieuwlanks, een verzamelnaam voor alle maatschappijkritische bewegingen die vanaf het einde van de jaren zestig waren opgekomen. Nieuwlanks zette zich uiteraard af tegen alle rechtse stromingen, maar ook tegen de traditionele en partijgebonden linkse bewegingen, zoals socialisme en communisme. Ook al noemde *Schamper* zich de spreekbuis van nieuwlanks, toch beweerde het tegelijk een blad voor *alle* studenten te zijn. De redactie zag er geen graten in, omdat ze vond dat studenten per definitie maatschappijkritisch, dus links, moesten zijn. *"Een studentenbeweging die niet links is, lijkt ons een contradictio in terminis"*, zo stond te lezen in het redactioneel van het tweede nummer van *Schamper*.

Schamper verwachtte vooral veel van de zogenaamde werkgroepen. Dat waren maatschappijkritische en niet-partijgebonden studentenverenigingen die waren ontstaan in de nasleep van de studentenrevoltes van de jaren zestig. De werkgroepen waren volgens *Schamper* de enigen die zich nog durfden afzetten tegen de 'machthebbers' en die nog daadwerkelijk actie voerden rond sociale thema's. De werkgroepen van de RUG, verenigd in het Werkgroepenkonvent, konden in de eerste jaargangen van *Schamper* dan ook steeds op uitgebreide aandacht rekenen.

In navolging van de werkgroepen stelde *Schamper* zich kritisch op tegenover alle machtsstructuren, zowel binnen als buiten de universiteit. Het rekende daarbij ook op de medewerking van de studentenvertegenwoordigers in de beleidsorganen van de RUG. In 1977 omschreef de redactie *Schamper* als volgt: *"Bedoeld als orgaan van de werkgroepen aan deze unief wil het de niet-partijgebonden studenten steunen in haar activiteiten en acties. [...]. Schamper, ook bedoeld als middel waarlangs de studentenvertegenwoordigers de studenten op de hoogte kunnen houden van wat ze al dan niet bereikt of te weten gekomen zijn [sic]."* Vanaf het einde van de jaren zeventig gleed de aandacht langzaam weg van de werkgroepen, maar *Schamper* bleef zich kritisch uitlaten over de meest diverse onderwerpen. Hoofdredacteur Rik Van Nuffel formuleerde het in 1985 als volgt: *"Schamper moet niet het blad zijn van 14.000 studenten, wel het geweten van de student. Alles waar een student zich aan kan storen, daar kan je over schrijven."*

De artikels over het wereldgebeuren verdwenen echter ook en tegen het einde van de jaren tachtig beperkte de redactie zich meestal tot artikels over de universiteit. In 1990 stelde de redactie zich voor aan de nieuwe generatie studenten: *"Twee maal per maand, van oktober tot april, graait een kleine, maar enthousiaste ploeg Schamperaars in het overweldigende nieuws-aanbod dat de Gentse universitaire microkosmos telkens weer genereert. Schamper probeert deze blijde boodschap op een creatieve, maar kritische en deontologisch verantwoorde manier te brengen."* De kritische houding bleef, maar gedurende de jaren negentig begonnen sommige hoofdredacteurs objectieve berichtgeving belangrijker te noemen dan kritische berichtgeving. Hoofdredacteur Bart Haeck in 1999, in een reactie op een lezersbrief die *Schamper* verweet niet kritisch genoeg te zijn: *"Kritisch zijn houdt volgens mij niet noodzakelijk in dat je*

een standpunt moet innemen en de universiteit of wie dan ook moet aanvallen. Als je de lezers respecteert moet je proberen informatie zo objectief mogelijk weer te geven zodat de lezer genoeg basismateriaal heeft om zelf een oordeel te vormen. Als hij dan wil reageren tegen bepaalde evoluties aan de universiteit, weet hij tenminste waarom hij de ene kant heeft gekozen en niet de andere. Het is niet aan ons om die keuze op te dringen." Lang niet alle redactieploegen uit de jaren negentig gedroegen zich zo objectief tegenover de universiteit, maar het is wel kenmerkend voor de inhoudelijke evolutie die *Schamper* heeft doorgemaakt. In de jaren zeventig zou zo'n tekst nog onaanvaardbaar geweest zijn.

Seks, de titel die het altijd doet

De redactie van *Schamper* besteedde aanvankelijk veel aandacht aan de acties van de werkgroepen, maar ondernam ook zelf actie. Vooral met betrekking tot seksualiteit zag ze zichzelf een opvoedende rol spelen. Gedurende de eerste jaren nam het blad bij het begin van ieder academiejaar de folder van Info-Jeugd Nationaal rond voorbehoedsmiddelen volledig over. Dat gebeurde van 1976 tot en met 1982, met uitzondering van 1979. Het was een reactie tegen de informatie - of het gebrek eraan - die de studenten bij hun inschrijving meekregen. De RUG gaf hun namelijk een brochure waarin vooral de gruwelijke gevolgen van geslachtsziekten werden opgenomen, met een moraal die volgens de redactie neerkwam op algehele onthouding. Eén keer probeerde de universiteit een meer genuanceerde brochure van Info-Jeugd Nationaal te verspreiden, maar toen kwamen er reacties van verontruste ouders. Daarop werd besloten de brochure niet meer uit te geven, waarna de redactie van *Schamper* besloot ze af te drukken. Ook *Schamper* bleef echter niet gespaard van boze brieven. In 1977 vulde de brochure de helft van het eerste nummer van het academiejaar, in de andere helft stond nog een artikeltje met de titel *Propaganda voor homosexualiteit*, dat handelde over de homovereniging De Rooie Vlinder. Eén van de lezersbrieven klaagde: "*Uw blad geeft voor 5/8 propaganda voor een bedenkelijke seksuele moraal. [...] Het is duidelijk dat de meerderheid van de RUG-studenten een dergelijke seksuele misgroei niet kan aanvaarden. [...] Een officieel RUG-blad heeft niet het recht ongecontroleerd en vrij een dergelijke propaganda voor totale decadentie op de studenten te spuien.*"

In 1978 ging de redactie nog een stapje verder. Het artikel *Abortus moet vrij!* in *Schamper* nummer 51 hield een pleidooi voor de legalisering van abortus, dat toen nog strafbaar was in België. Op het einde van het artikel werden de adressen gepubliceerd van vijf Nederlandse klinieken waar je een abortus kon laten plegen. De redactie zag er geen graten in, want de adressen werden ook in andere bladen gepubliceerd zoals *Vóoruit* of *De Rode Vaan*. Dat bleek evenwel een verkeerde inschatting. Nog voor het nummer terugkwam van de drukker werd de redactie opgebeld door rector J. Hoste met de mededeling dat de procureur-generaal van Gent hem had ingelicht over de publicatie van adressen van abortusklinieken. De redactie was verbaasd dat de procureur-generaal

dat reeds te weten was gekomen, aangezien het nummer nog niet verspreid was en slechts enkele redactieleden op de hoogte waren. Ze vermoedde dat de telefoontoe- stellen in studentenhuys De Brug, waar het redactielokaal zich bevond, werden afge- luisterd. De procureur-generaal vond hoe dan ook dat de publicatie niet door de beu- gel kon en had bevolen de volledige oplage van het nummer in beslag te nemen. In een vlugschrift met de titel *Schamper* 51,5 liet de redactie aan haar lezers weten dat *Schamper* haar "ontfutseld" werd op bevel van de procureur-generaal. Om de situatie nog te redden stelde ze voor om de adressen in ieder exemplaar met een sticker te overplakken. Zo mocht het nummer dan toch verspreid worden. De redactie zorgde er wel voor dat de sticker gemakkelijk weer te verwijderen was door de lezers.

En toen schiep *Schamper* schoon wit papier

Schamper kwam in die periode wel vaker in aanraking met de gerechtelijke instanties. Tijdens het academiejaar 1978-1979 nam het volop deel aan de acties tegen de verdub- beling van het inschrijvingsgeld voor niet-beursgerechtigde studenten ('tegen de 10 000'), één van de vele maatregelen van de Anticrisiswet van 1978. De reactie van de studenten tegen die maatregel was hevig: het hele academiejaar door waren er acties, boycots en protesten. De politie greep geregeld hardhandig in, wat enkel leidde tot meer protest en relletjes. *Schamper* bracht wekelijks verslag van de gebeurtenissen, maar voor de mobilisatie van studenten was een sneller medium nodig. Daarom werd de vrije radio- zender Radio Aktief opgericht, waaraan ook verscheidene redacteurs van *Schamper* meewerkten. Vrije radiozenders waren toen nog illegaal en om de politie te ontlopen verhuisde Radio Aktief geregeld van locatie. Gedurende een korte periode werd ook vanuit het studentenhuys De Brug en het redactielokaal van *Schamper* uitgezonden, beide gelegen in de Sint-Pietersnieuwstraat 45. De reactie van de politiediensten volg- de op 29 maart 1979. De rijkswacht hield een tamelijk hardhandige huiszoeking in het studentenhuys, op zoek naar de illegale radiozender, en daarbij werd het redactielokaal van *Schamper* niet gespaard. Dat de huiszoeking precies op dat moment plaatsvond was geen toeval. Twee weken ervoor hadden de studenten het rectoraat bezet en rector Hoste gegijzeld in zijn bureau. Nadat de ordetroepen de rector uit het rectoraat hadden ontzet, braken dagenlang hevige rellen los. Dat de rijkswacht het studentenhuys, het 'knooppunt' van alle betogingen, wilde treffen was dus begrijpelijk, maar de huiszoe- king had een averechts effect. Ze zou de zwaarste rellen van het jaar uitlokken, tot de belegering van de universiteitsgebouwen op de Blandijn toe.

Bij de huiszoeking werden veel papieren en documenten in beslag genomen, maar ook fotomateriaal van de Fotoklas en zelfs de versterker van de radiocabine in het aanpalen- de studentenrestaurant, die enkel gebruikt werd voor muziek en informatie in het restaurant. Het meeste materiaal werd enkele dagen later weer teruggebracht, maar *Schamper* had bij het begin van het volgende academiejaar nog steeds zijn in beslag

verstandige bezoekers
van het Schamper-lokaal

denken dat ze de zender
van Radio Aktief vast hebben

Karikatuur van de huiszoeking van de rijkswacht die op zoek was naar de illegale
radiozender Radio Aktief in het studentenhuis De Brug, 1979 (Archief Universiteit Gent)

genomen adressenlijst van abonnees niet teruggekregen. "Wij geven natuurlijk grof toe dat een Schamper-abonnee een potentiële misdadiger is", zo stelde de redactie ironisch in een klachtenbrief aan de procureur-generaal, maar het zou duren tot november 1979 voor ze haar adressenlijst weer mocht afhalen.

De acties tegen de 10.000 mochten niet baten, de verhoging van het inschrijvingsgeld werd doorgedrukt. Het was echter niet de laatste besparingsmaatregel van de regering. In het najaar van 1981 werd onder meer een drastische inperking van de studiebeurzen in het vooruitzicht gesteld. Tot grote wanhoop van de redactie kwam er vanuit de studentenbeweging geen enkele reactie tegen de nieuwe maatregelen. De teleurstelling was zo groot dat de redactie er in het edito van *Schamper* nummer 137 mee dreigde er de brui aan te geven: "*Onder deze omstandigheden hangen wij onze schrijfmachines in de bomen. Schamper kan slechts schamper zijn als er leven borrelt uit die grijze, doffe studentenmassa, leven in de vorm van brieven, kaartjes, wat dan ook... Tot zolang zal je ons moeten missen. Salut en merci!*"

In nummer 138 ging de redactie tot daden over. De titel van het blad werd symbolisch omgedoopt tot *Amper* en de middenpagina's bleven volledig leeg. "*En toen schiep Schamper schoon wit papier*", luidde de kop op de voorpagina. De redactie kondigde nog een laatste maal aan er definitief mee te stoppen, tenzij er toch nog reacties zouden komen.

En die kwamen er. *Schamper* nummer 139 was een editie vol lezersbrieven die reageerden tegen het vermeende afscheid van *Schamper*: "*Als Schamper ermee stopt dan geeft Schamper toe aan de passiviteit en dreigen ook jullie netjes mee te lopen met de grijze massa.*" In *Schamper* nummer 140 kwam de aap uit de mouw. De redactie gaf toe dat *Amper* eigenlijk een stunt was die voor heel wat nieuwe medewerkers had gezorgd: "*Onze stunt, want dat was het tenslotte, is dus niet nutteloos geweest. Acht nieuwe medewerkers uit verschillende fakulteiten zullen Schamper een nieuwe adem bezorgen.*" Bovendien slaagde *Schamper* er dankzij zijn stunt in om toch nog enkele studenten aan te zetten tot het voeren van een aantal acties tegen de regeringsmaatregelen.

Later bleef *Schamper* meewerken aan tal van studentenprotesten: de acties van het Dolle Konijn in 1986 tegen de 13 000 frank inschrijvingsgeld, de acties van de Grijze Massa in 1990 tegen het 'Dinosaurusdecreet' van Onderwijsminister Daniël Coens, de acties in 1994 tegen de besparingen en het wanbeleid in de studentenhomes, in de studentenrestaurants en in de rest van de sociale sector van de RUG,... Maar hoewel de redactie daarbij soms behoorlijk creatief uit de hoek kwam, kwam er nooit meer zo'n spraakmakende stunt als *Amper*.

De RUG is dood! Leve de KUG!

Schamper bleef echter spraakmakend in de beleidsorganen van de RUG. Het begon in 1982 in de Sociale Raad, één van de adviesorganen van de raad van beheer van de RUG. De Sociale Raad behandelde alle onderwerpen die te maken hadden met de sociale sector: studentenhomes, studentenrestaurants, jobstudenten, studentenverenigingen,...

SOCIALE RAAD

dienst STUDENTENACTIVITEITEN

wenst volgende kandidaturen open te stellen

verantw. uitgever & hoofdredacteur van

\$ChA M P&I

kand. met motivatie en c.v. bij

dhr. m. muylle
voorz. sociale raad

ST PIETERSNIEUWSTR 45
9000 GENT

TEN LAATSTE VOOR 17 DEC 82

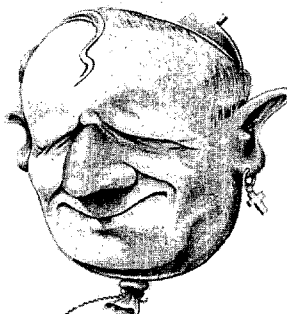
In december 1982 hing plots in alle universitaire gebouwen een affiche uit met vacatures voor een verantwoordelijke uitgever en hoofdredacteur van Schamper. De redactie zelf wist van niets (Archief Universiteit Gent)

Hij bestond gedeeltelijk uit studentenvertegenwoordigers en gedeeltelijk uit professoren en personeel van de RUG. In december 1982 hing plots in alle universitaire gebouwen een affiche uit waarop volgende tekst stond: "*Sociale Raad, Dienst Studentenactiviteiten, wenst volgende kandidaturen open te stellen: verantw. uitgever & hoofdredacteur van Schamper, Kand. met motivatie en c.v. bij dhr. M. Muylle, voorz. Sociale Raad, [...]*." De hele redactie viel uit de lucht, maar ze had al snel een verklaring klaar voor wat er aan de hand was. De voorzitter van de Sociale Raad, student Michel Muylle, had nauwe banden met het Fakulteitenkonvent. Het FK was het al een tijdje beu dat het geen enkele controle had op de inhoud van *Schamper* en dat de redactie allerm minst sympathie betoonde voor het FK. Ook het feit dat *Schamper* zijn steun betuigde aan een hervormingspoging van de structuren van de studentenbeweging, waarbij het FK aan macht zou inboeten, werd niet in dank afgenomen. Het FK had al enkele mislukte pogingen gedaan om de subsidies van *Schamper* af te nemen en om een eigen studentenblad op te richten. Nu probeerde het Fakulteitenkonvent *Schamper* dus te recupereren via de Sociale Raad, zo vermoedde de redactie.

Dat vermoeden werd bevestigd toen de enige kandidaat die zich aandiende voor de post van hoofdredacteur Marc Rogiers bleek te zijn, lid van het dagelijks bestuur van het FK. Voor de post van verantwoordelijk uitgever daagde helemaal geen kandidaat op. De redactie weigerde principieel om zelf een kandidaat naar voor te schuiven. Daardoor werd Marc Rogiers kortstondig benoemd tot nieuwe hoofdredacteur. De redactie weigerde echter zijn gezag te erkennen. In het colofon bleef Frank Goetmaeckers als hoofdredacteur vermeld staan. De redactie liet niet na te benadrukken dat Rogiers geen enkele ervaring had. De Sociale Raad zwichtte uiteindelijk voor dat argument en kwam op 19 januari 1983 op zijn beslissing terug. In een compromis werd wel overeengekomen dat *Schamper* voortaan een deel van zijn inkomsten uit advertenties moest halen, en dat er een controlecommissie moest komen die zou waken over de objectiviteit van de artikels en klachten zou behandelen.

In mei 1985 was het de beurt aan de raad van bestuur van de universiteit om *Schamper* te belagen. Naar aanleiding van het bezoek van paus Johannes-Paulus II aan België verscheen op de voorpagina van *Schamper* 211 een spotprent en een satirische column over de lentemode in het Vaticaan. De columnist van dienst had het onder meer over het 'kruis' van de paus dat "*open en bloot aan zijn lijf bengelt*", en hij suggereerde ook een relatie tussen de paus en monseigneur Van Peteghem. Rector André Cottenie vond dit een "*kaakslag voor de rooms-katholieke geloofsgemeenschap, niet alleen aan de Gentse universiteit, maar ook daarbuiten*." Hij plaatste de kwestie als bijkomend agendapunt op de vergadering van de raad van beheer van 24 mei 1985. De rector eiste dat de subsidies voor het 'schandaalblad' onmiddellijk geschrapt werden. Die maatregel werd afgezwakt tot een opschorting van de subsidies, maar die beslissing werd wel unaniem genomen. De opschorting zou duren tot een nieuwe, pluralistisch samengestelde redactieraad was opgericht. De redactie van *Schamper* reageerde verbolgen. Met geld van de Vereniging voor Vlaamse Studenten (VVS) bracht ze een extra editie van *Schamper* uit die als bijlage bij het

God
is
overal

de paus ook

du
Verhagen '85

Juicht, o koene Vlaamse zonen. De lente is weer in het land. Lientje stelt haar flora tentoon, en weldra komt het moment waarop we allen wachten: het modehuis Vaticano stuurt topmodel (bij gelegenheid ook topless model) Johannes Fathus de wereld in om de zomercollectie '85 te showen. Nadat men in de vorige jaren al op spektakulaire wijze het rollenpatroon had doorbroken (waarom zouden mannen geen jurken dragen?) wordt er dit seizoen voortgegaan op de geboende weg. Dit keer werd er naar eenvoud gestreefd, onder het motto: "voel je goed in je vel".

Geen ingewikkelde japonnen meer met haken, ogen en baleinen, waarmee vooral de oudere heren last hadden. Nee, het Vaticaan presenteert simpele rechtlijnige modellen tot onder de knie, eventueel met split voor wie zijn behaarde benen aan de buitenwereld wil laten zien. Corsetten zijn niet meer nodig, de heren hoeven niet langer te trekken en te sleuren om een onbetrepte wespetaille te krijgen. Er is plaats genoeg om alles lustig te laten kwabbelen.

Diese zomer verdwijnen ook de inlegkruisjes, kruisjes worden nu open en bloot op de hant gedragen. Over dat laatste is wel wat onzigheid geweest. JP daarover in Paris-Match: "Aanveilig oekde ik me situat onwennig met

dat apul open en bloot aan mijn lijf bengelend. Ik vond het nogal pervers. Ik hield trouwens van die inlegkruisjes. Ze zaten zo lekker tussen je benen. Maar achteraf vroeg ik me af waarom ik me eroor zou schamen. Ik vind mijn kruis mooi. Waarom zou ik het dan ook niet laten zien? In intieme kring kan je er trouwens lekkerder mee oefelen dan met de oude modellen, ze zijn namelijk harder."

Op de vraag naar zijn relatie met een ander beroemd mannequin, Monseigneur Van Pellegem, antwoordde JP in datzelfde blad, dat de geruchten niet op waarheid berusten. "Effe en ik zijn goede vrienden, maar meer niet." Wat JP zal dragen bij zijn aankomst in België wou hij in ieder geval nog niet kwijt. "Nog niets van de collectie zelf", beweert hij, "gewoon een gemakkelijk planje om te reizen, een kilt of een schorjie of zo."

De dames moeten alvast uitkijken naar het volgende nummer van dit blad, want daarin publiceren we eksklusief een volledig patroon van het assemblée dat JP zal dragen bij de opening van zijn eerste optreden in Gent. Met een beetje naaitalent kunt u dan een mooi verjaardagsgeschenkje voor uw man of verloofde fabriceren.

GeHa

Naar aanleiding van het bezoek van paus Johannes Paulus II aan België verscheen op de voorpagina van Schamper 211 een spotprent en een satirische column over de lentemode in het Vaticaan. Het nummer werd verboden door de rector (Archief Universiteit Gent)

VVS-blad nummer 4 werd gevoegd. "De RUG is dood! Leve de KUG!" blokletterde de voorpagina, daarmee bedoelend dat de Rijksuniversiteit was omgevormd tot de Katholieke Universiteit Gent. Ook de studentenvertegenwoordigers, die de beslissing mee steunden, kregen een flinke veeg uit de pan.

Toch toonde de redactie haar goede wil door zelf voorstellen te doen voor de op te richten pluralistische redactieraad. Na vele maanden onderhandelen werd uiteindelijk een redactieraad samengesteld met vijf leden die voor het overige nagenoeg dezelfde taken bleef vervullen als de vroegere controlecommissie. Inmiddels was ook een nieuwe raad van beheer geïnstalleerd, onder leiding van kersvers rector Leon De Meyer. Die bleek *Schamper* iets gunstiger gezind dan zijn voorganger, want op 25 oktober 1985 werden de subsidies voor *Schamper* terug vrijgegeven en kon het blad weer normaal verschijnen.

Twee jaar later was het weer zover. Ditmaal was het de beurt aan de Gentse Studentenraad (GSR) - een orgaan dat onder meer instond voor de subsidieverdeling onder de studentenverenigingen en waarin ook de studentenvertegenwoordigers zetelden - om *Schamper* het zwijgen op te leggen. Aanleiding was een niet erg flatterend artikel in *Schamper* nummer 245 over de studentenvertegenwoordigers in de aanloop naar de verkiezingen van nieuwe vertegenwoordigers op 8 april 1987. Naast het artikel prijkte bovendien een foto van twee biggetjes met het onderschrift: "De nieuwe kandidaten voor de Raad van Beheer zijn er..." Over de afzwaaiende studentenvertegenwoordigers die zich opnieuw kandidaat stelden zei *Schamper* dat ze nauwelijks iets hadden uitgespookt en vooral hun carrière najaagden. De toenmalige eindredacteur van *Schamper*, Wim Tessier, stelde zich evenwel ook kandidaat en hij kreeg wel lovende woorden: "[...] hij is een schaterlachende confrater (van het huis *Schamper*). Deze sympathieke kerel [...] kan bogen op een ruime ervaring en heeft een goede dossierkennis. Hij heeft een nuchtere kijk op de zaken [...]."

Het hoeft niet te verwonderen dat de studentenvertegenwoordigers verbolgen waren. Ze brachten de zaak voor de GSR. Op 24 maart 1987 besliste deze dat de subsidies aan *Schamper* werden stopgezet zodat het blad niet meer zou verschijnen, en het volgende academiejaar te starten met een nieuw schrijvend medium.

Een reactie van de *Schamper*-redactie bleef natuurlijk niet uit. Dankzij extra advertenties kon het zijn 246e nummer uitbrengen, met als titel: *Schamper Vermoord*, en bijna volledig gevuld met kritiek op de GSR. Toch stapte de redactie ook nu weer mee in het overleg over het nieuw schrijvend medium. Al snel werd bekomen dat *Schamper* toch mocht blijven bestaan, maar onder bepaalde voorwaarden. De meest opvallende was dat het blad, dat altijd een weekblad was geweest, voortaan tweewekelijks moest verschijnen. Verder moest er meer nieuws over de studentenbeweging en over de universiteit komen, en bleef de GSR controle uitoefenen door middel van de bestaande redactieraad. Onder die voorwaarden kreeg *Schamper* op 5 oktober 1987 zijn subsidies terug. Vanaf dan zou *Schamper* nog slechts zelden aandacht besteden aan onderwerpen die geen link hadden met de universiteit of de studentenbeweging. De redactieraad bleef nog jaren bestaan tot hij uiteindelijk werd afgeschaft in 1993.

De verdronken Schampers: zesduizend maal blub...

Studentenverenigingen uit het rechtse kamp hadden hun eigen manier om te reageren op negatieve berichtgeving in *Schamper*. In 1986 werd de redactie immers het slachtoffer van diefstal. De Zuid-Afrika-minnende studentenvereniging Protea kreeg het in dat jaar hard te verduren. Wegens haar positieve houding tegenover het apartheidsregime in Zuid-Afrika verloor de vereniging haar erkenning door de universiteit, waardoor ze niet langer op subsidies kon rekenen. In maart 1986 plande Protea een actie tijdens een vergadering van de GSR om haar ongenoegen te uiten. Door een boycotactie van de politieke linkerzijde van de GSR werd de vergadering echter afgelast. Toen de Protea ploeg een half uur later in het lokaal binnenviel, was er een andere studentenvereniging aan het vergaderen. Protea moest onverrichter zake terugkeren. *Schamper*, dat al verscheidene malen kritiek op Protea had gepubliceerd, plaatste het verhaal van de mislukte actie op de voorpagina van zijn nummer 225, met een foto en met de nodige schampere opmerkingen. Niemand zou het nummer ooit te lezen krijgen. Nog geen kwartiertje nadat de drukker de volledige oplage in het studentenhuus had afgeleverd, bleken alle zesduizend exemplaren verdwenen. Al snel ging de verdenking uit naar Protea. Getuigen hadden Protea-voorzitter Paul Beheydt in de buurt van de dozen gezien en hadden de dozen zien binnendragen in een huis in de buurt, in de Magnelstraat. "Een gekend NSV'hol", noemde de redactie het. De politie doorzocht enkele studentenkamers maar vond de gestolen *Schampers* nooit terug. De voorpagina (met Protea-artikel) werd opnieuw gedrukt en bij het daaropvolgende nummer 226 gestoken. In dat nummer smeerde de redactie "de roef van de eeuw" breed uit over de voorpagina en suggereerde met de kop *De verdronken Schampers: 6000 maal blub....*, dat de volledige oplage in de Coupure was geworpen.

Het verhaal kreeg nog een staartje. Diezelfde week nog werd een pamflet verspreid waarop het logo van *Schamper* werd afgebeeld met daaronder de titel *De aanslag op Schamper. Persvrijheid in gevaar*. Op satirische wijze werden vijf mogelijke daders van de diefstal aangeduid. Het leek erop dat dit een pamflet van de *Schamper*-redactie was, maar dat was niet het geval. Uit bewoordingen zoals "Leve de revolutie! Leve de subsidie! No Pasarán!" kon men opmaken dat het eerder bedoeld was om *Schamper* in een uiterst linkse hoek te duwen. De redactie zocht de makers van het pamflet dan ook in het rechtse kamp, meer bepaald bij Protea. Er kwamen citaten in voor die enkel de 'dieven' van *Schamper* 225 konden gelezen hebben. De redactie reageerde furieus, verweet Protea laf en kleinzielig te zijn, en noemde de dieven openlijk 'stront': "Keer terug naar uw gierput en blijf. Samen stinken is zoveel gezelliger!"

Enkele jaren later vond een andere rechtse studentenvereniging blijkbaar inspiratie in het hele diefstalverhaal. *Schamper* nummer 300, nota bene een extra dik feestnummer, werd op verschillende verdeelpunten in de universitaire gebouwen gestolen. De redactie wees meteen de Nationalistische Studentenvereniging (NSV) aan als de schuldige. De NSV was al jaren een omstreden vereniging wegens haar extreem rechtse

karakter, haar gewelddadige acties en haar bij wijlen racistische vertogen. Toen de redactie bij het begin van het academiejaar 1992-1993 ontdekte dat op verschillende verdeelpunten een pamflet van de NSV tussen de exemplaren van *Schamper* nummer 299 geschoven was, was ze daar allerm minst mee opgezet. Als reactie publiceerde ze in het nummer 300 het artikel *NSV, wie gek is doet mee*, waarin alle negatieve kanten van de NSV opgesomd werden. Nog geen dag nadat deze editie verdeeld was bleken de exemplaren van *Schamper* in verschillende gebouwen, studentenrestaurants en studentenhomes van de RUG gedeeltelijk of volledig te zijn verdwenen. "*Bloed, zweet en tranen had de Schamperedactie geplengd bij het uitwerken van de jubileumeditie Schamper 300. Complimenten van alle kanten waren niet van de lucht - frustraties trouwens ook niet - maar de Schampers waren nog maar één avond verdeeld en het 24 November-syndroom sloeg al toe*", zo schreef de redactie in *Schamper* nummer 301. Dat de NSV achter de diefstal zat was voor haar een uitgemaakte zaak. De vereniging hoopte later die maand een door de universiteit erkende studentenvereniging te worden en zo van subsidies te kunnen genieten. Iedere negatieve berichtgeving over de NSV was dus uit den boze, en daarom werden de *Schampers* maar meteen gestolen, zo redeneerde de redactie.

De NSV slaagde er echter niet in haar erkenning te krijgen. De redactie van *Schamper* daarentegen bleef gedurende de rest van de jaren negentig beducht voor een herhaling van de feiten. Telkens ze een artikel schreef over de NSV of aanverwante verenigingen, werden de verdeelpunten nauwlettend in het oog gehouden. Af en toe verdwenen er ook op één of enkele plekken een aantal exemplaren, en dat wakkerde het wantrouwen natuurlijk aan. Een anonieme getuige zou later aan de redactie bekennen dat ook (extreem) linkse studentenverenigingen wel eens bakjes leegroofden om de NSV de schuld in de schoenen te kunnen schuiven.

Schamper heeft duidelijk een bewogen geschiedenis achter de rug. Dit waren slechts enkele van de meest markante gebeurtenissen. In de voorbije zevenentwintig jaar kende het blad talrijke ups en downs en ook nu nog blijven studenten zich inzetten om de 'schampere' traditie van het blad voort te zetten.

Alle tussentitels in deze bijdrage verschenen oorspronkelijk als kop van een of ander artikel in *Schamper*. Ook alle citaten zijn overgenomen uit *Schamper*, op het citaat van het Vast Bureau van 15 april 1975 na, dat afkomstig is uit de notulen van deze vergadering.

Deze bijdrage is een samenvatting van het rijkelijk geïllustreerde boek:

M. DE GENDT, 400 *Schampers* in woord en beeld, Gent: Archief Universiteit Gent,

Uit het verleden van de RUG, 94 p.

De publicatie kost 10 euro en is enkel te verkrijgen via het Archief van de Universiteit Gent.

Meer info: tel.: (09) 264 30 81, fax: (09) 264 42 96, e-mail: archief@rug.ac.be.

*De Fédération Bruxelloise van de Jeunes Gardes Socialistes
in het Café du Syndicat te Brussel, jaren vijftig*

Het archief van het Socialistisch Jeugdverbond

Rik De Coninck, Amsab

Voor niet-ingewijden was het zeker een verrassing: de koepel die de socialistische jeugdverenigingen sinds 1945 begeleidt, bestaat niet meer. Onze archivariissen maakten van de gelegenheid gebruik om de beschrijving van het archief aan te vullen met zeer recent materiaal. Dit afgerond geheel is vanaf nu consulteerbaar.

Voorgeschiedenis

Reeds vanaf 1886 waren er socialistische jongerenorganisaties actief binnen de Belgische Werkliedenpartij (BWP), eerst de sterk gepolitiseerde Socialistische Jonge Wacht (SJW), later andere organisaties zoals de Volkskinderen en de Arbeidersjeugd (de Ajotters), die meer aandacht hadden voor het culturele verenigingsleven. In 1922 werd de eerste koepel opgericht, de *Centrale Jeugdraad*, waar twee federaties deel van uitmaakten: de Federatie der Lichamelijke en Zedelijke Opvoeding en de Nationale Federatie der Socialistische Jonge Wachten. Na de mislukking van dit coördinerende orgaan werd een nieuwe poging ondernomen met de *Socialistische Jeugdcentrale*. Deze koepel, waar zich ook de reeds vermelde Ajotters bij aansloten, kan als antecedent van het SJV beschouwd worden omdat hij alle socialistische jongerenorganisaties vertegenwoordigde. Omdat ook deze koepel de interne problemen moeilijk aankon en omdat de vakbond een eigen jeugdorganisatie oprichtte (de Syndicale Jeugd) - ook de mutualiteit had plannen in die richting - greep de Algemene Raad van de BWP in en verdeelde het werkingsveld. De *Socialistische Arbeidersjeugd Vlaanderen* (1937) werd de nieuwe koepel in Vlaanderen: tot 16 jaar was men automatisch lid van de Valken, nadien kon men kiezen voor de SJW, een sportvereniging, de Socialistische Studenten of de Syndicale Jeugd (die toch weer buiten de koepel bleef).

Oprichting van het Socialistisch Jeugdverbond (SJV)

Na de Tweede Wereldoorlog werd opnieuw gestart met een jeugdwerking onder de benaming Socialistische Jeugd, bestaande uit drie sectoren: een Valkensector (met Nestvalken, Jonge Valken en Rode Valken) voor de 8 tot 16-jarigen, de Pioniers voor de 16 tot 21-jarigen en de Jong Socialisten voor de 21 tot 30-jarigen. Op 9 december 1945 werd een nieuwe koepel opgericht: het *Socialistisch Jeugdverbond* (SJV). Doel van het SJV was *"de familiale en schoolse opvoeding te vervullen en te verrijken met de voordelen van de socialistische opvoeding"*. Het SJV moest dus enerzijds instaan voor de coördinatie van het socialistisch jeugdwerk en anderzijds de ledenorganisaties vertegenwoordigen bij de overheid en hun werking stimuleren (*"een garve in dienst van de jongeren"*). Concreet betekende dit dat het SJV taken op zich nam zoals de propaganda en de relatie met instanties zoals de partij en andere sociale en overheidsorganisaties.

Het verbond overkoepelde oorspronkelijk alleen de BSP-jeugdorganisaties. Aan het hoofd stond Gerrit Kreveld, die na de oorlog de Socialistische Jeugd uit zijn as had doen herrijzen en later ook aan de basis zou liggen van de Jong Socialisten. In 1948 was de koepel beperkt tot vier sectoren: Rode Valken en Pioniers (met Jean Nihon en Wim Depus als vertegenwoordigers in het SJV), Jeunes Gardes Socialistes (met Hubert Rassart), Gymnastics (met Jos Geuens) en de Federatie der Socialistische Studenten (met Leon Hendrickx).

Ondertussen was ook de Syndicale Jeugd terug actief geworden en waren zowel de Socialistische Turnbond als de socialistische sportverenigingen op hun sterkste niveau over het ganze land verspreid. Daarnaast werd onder andere door de mutualiteit aandacht besteed aan de uitbouw van lokale kindergroepen en vakantiewerk.

In de loop van de jaren vijftig waren volgende organisaties lid van het SJV: de Arbeiders Turn- en Sportcentrale, de Pioniers, de Jong Socialisten, de Jonge Natuurvrienden en de Socialistische Federatie van Jeugdtehuizen. In 1959 sloot ook het pas heropgerichte Socialistisch Jeugdleidersinstituut (SJI) zich hierbij aan (in 1948 was met de steun van het Emile Vandervelde Instituut al eens gestart met leidersvorming). Later sloten zich ook de syndicale, coöperatieve en mutualistische organisaties aan: ABVV-Kadetten, ABVV-Jeugddienst, MJA en Coop-Junior.

Evolutie

Door de snelle maatschappelijke evolutie waaraan klassieke jeugdbewegingen zich moeilijk konden aanpassen en waardoor ook nieuwe activiteiten mogelijk werden, wijzigde het ledenbestand van het SJV. Zo verkeerde de Socialistische Jeugd (de jeugdbeweging) rond 1960 in een crisis; op het congres van 1965 werd geopteerd voor verruiming met kindergroepen en hobbyclubs - wat mislukte - en voor een naamsverandering in Socialistisch Kinder- en Valkenverbond (SKVV).

Die periode werd gekenmerkt door de opkomst van nieuwe initiatieven waar de bestaande zuilen op inspeelden. In de jaren zestig was er ook de opkomst van de jeugthuizen, kort daarna gevolgd door de oprichting van speelpleinwerkingen en jeugdateliers. Oorspronkelijk werden ze aan socialistische kant overkoepeld door de Socialistische Federatie van Jeugdateliers (SFJA). De coördinatie van beide initiatieven lag bij de Federatie voor Jeugdateliers en Kindergroepen (FJAK) en de Nationale Dienst voor Speelpleinen en Recreatieruimten (NDR). Daarmee kwam de socialistische beweging op het terrein van het open jeugdwerk; jeugdwerk werd meer en meer beschouwd als een culturele aangelegenheid, er werden pogingen ondernomen om de niet-georganiseerde jeugd op te vangen en te begeleiden.

Bovendien veranderde de interne structuur van het SJV door de taalkundige opsplitsingen op het terrein van onderwijs en van cultuur. Na de eerste fase van de staatshervorming ('70-'71) kreeg de Vlaamse Gemeenschap de bevoegdheid over cultuur en dus ook over het jeugdwerk: de Nationale Jeugdraad werd bijgevolg opgesplitst in een Nederlandstalige en een Franstalige afdeling. Het SJV volgde deze evolutie met een opdeling in twee taalgroepen.

Subsidies

De inmenging van de overheid in het jeugdwerk is een fenomeen van na de Tweede Wereldoorlog. Overal in Europa werd dezelfde politiek gevoerd. Het leek alsof de politici geleerd hadden van de slechte ervaringen tijdens en net voor die oorlog, en daarom het jeugdwerk nauwer wilden betrekken bij het beleid. Men wou de jeugd opvoeden in democratische zin en haar de nodige middelen verstrekken zodat extremistische ideologieën geen kans meer zouden krijgen. Maar het budget bleef beperkt (b.v. 11 miljoen in 1956) en bovendien was er een probleem qua coördinatie tussen de departementen die 'Jeugd' onder hun bevoegdheden hadden; reden waarom Collard in datzelfde jaar een Interdepartementale Commissie voor de Jeugd oprichtte.

Naast die problemen over de bevoegdheden waren er uiteraard ook de spanningen tussen de zuilen; in 1972 waren die zo hoog opgelopen dat het SJV de Jeugdraad verliet en dat die pas twee jaar later weer kon opstarten. De daaropvolgende besprekingen leidden tot het decreet tot subsidiëring van het landelijk georganiseerd jeugdwerk in 1975. Vanaf dan konden zeven vormen van jeugdwerk erkend en gesubsidieerd worden en konden de budgetten opgetrokken worden. Het decreet betekende een gedoseerde professionalisering. De financiële zekerheid bleef nochtans beperkt door de besparingen tijdens de economische crisis. Toch was deze subsidiëring zeer belangrijk voor de verdere evolutie; geleidelijk aan vergrootte de subsidiepot (bv. 743 miljoen in 1986) en de daarbij horende regelgeving. De wettelijke en administratieve opvolging ervan vergde heel wat energie van het SJV-personeel en was soms aanleiding tot de oprichting of samensmelting van organisaties en diensten. Voor het SJI betekende dit decreet het

VAN 31 JULI TOT 8 OOGST 1954

Affiche van de Rode Valken, 1954

einde van zijn werking omdat jeugdorganisaties voortaan verplicht werden om zelf hun kaders te vormen.

Vanuit de jeugd kwam er meer vraag naar informatie en dienstverlening; tegelijk raakten ideologische overwegingen op de achtergrond en werkte men vooral pragmatisch. In 1995 waren volgende organisaties lid van het SJV:

- ABVV-Jeugddienst
- Jong Socialisten
- Maatschappelijke Jongerenactie (de vroegere Mutualiteit der Jonge Arbeiders (MJA))
- Dienst voor Natuurbehoud en Recreatieinfrastructuur (in 1992 volgde deze dienst de in 1971 opgerichte Nationale Dienst voor Recreatieruimten op, hij propageerde de bouw van recreatieve ruimten voor de jeugd)
- Nationale Jeugddienst voor Volksdans
- Federatie voor Progressief Jongerenwerk (kadervorming)
- Vlaamse Federatie van Gehandicapte Jongeren
- Rode Valken
- Zonnige Uren (opleiding van monitoren voor de kindervakanties van de socialistische mutualiteit).

Functionering

Het SJV werd geleid door enerzijds een Nationaal of Landelijk Comité met afgevaardigden van de aangesloten verenigingen (tien in 1964 en in 1995), de twee permanenten en vier vertegenwoordigers van de partij; anderzijds werd de dagelijkse leiding, de Executieve, gevormd door de voorzitter en meestal twee secretarissen. Opmerkelijk is dat de leiding van het SJV geen beslissingsmacht had over de aangesloten organisaties, ze kon alleen coördineren. Die coördinatie was nodig omdat ze zich tot eenzelfde publiek richtten, vaak dezelfde lokalen gebruikten, identieke noden hadden...

De relaties met de partij werden vanaf 1966 geregeld door een Gemengde Commissie Partij-Jeugd die de grote welomlijnde opdrachten van het jeugdwerk moest vastleggen. Naast de vertegenwoordiging in de partij coördineerde het SJV ook de werking naar de overheid toe, met name in enerzijds de Nationale Dienst voor de Jeugd (die materiële hulp gaf aan jeugdbewegingen en in een latere fase ook zorgde voor opleiding van jeugdleiders) en anderzijds de Nationale Raad voor de Jeugd (opgericht in 1945 door minister van Onderwijs Buisseret; in 1944 waren al de Staten-Generaal van de Jeugd bijeengeroepen); latere benamingen waren de Nationale Jeugdraad, de Nederlandstalige Jeugdraad, en tenslotte de Jeugdraad voor de Vlaamse Gemeenschap. In de jaren 1980 kreeg het SJV vanuit de SP de opdracht om de samenstelling van de Jeugdbeschermingscomités en de latere Comités voor Bijzondere Jeugdzorg te coördineren.

Bij de oprichting van het SJV was er op wereldvlak één coördinerende organisatie waarin, net zoals in de nationale raden, alle stekkingen elkaar ontmoetten. Maar die koepel onderging de gevolgen van de Koude Oorlog en viel uiteen in enerzijds de WAY (World Assembly of Youth), westersgezind, en anderzijds de FMJD (Fédération Mondiale de la Jeunesse Démocratique), van communistische stekking. De WAY had een Belgische afdeling, het Belgisch Comité van de WAY. Later veranderde deze pluralistische organisatie haar benaming in Belgisch Comité voor Internationaal Jongerenwerk (BKIJ) en Vlaams Platform voor Internationaal Jongerenwerk (VPIJ), waar momenteel een zestigtal Vlaamse jeugdverenigingen lid van zijn. Het VPIJ is te vergelijken met de Jeugdraad maar houdt zich enkel met internationale thema's bezig (Raad voor Europa, Europees Jeugdforum...)

De Europese comités van de WAY richtten in 1963 een Europees secretariaat op, de Council of European National Youth Committees (CENYC). Onder impuls van Johan Vande Meirssche was het SJV ook zeer actief in het Jeugdoverlegorgaan voor Internationale Culturele Akkoorden (JICA). Ten slotte moet ook nog de werking van het in 1989 opgerichte JINT vermeld worden: op last van de Europese Commissie moest elk land een organisme creëren voor de coördinatie van de Europese jeugdprogramma's. Daarnaast ontstonden ook de politieke internationales; van socialistische zijde was dat de International Union of Socialist Youth (IUSY). Het SJV nam ook deel aan bijeenkomsten van Europese socialistische jongeren.

Realisaties

Op wettelijk vlak werkte het SJV mee aan het statuut voor de gewetensbezwaarde, de meerderjarigheid op 18 jaar, de voorbereiding van het decreet op de gedetacheerde leerkracht en de herziening van de wet op de jeugdbescherming. Het SJV zelf kreeg ook een gedetacheerde leerkracht, Maurice Christiaens, die later secretaris werd van het SJV.

Het SJV nam ook verschillende initiatieven: de oprichting van de vzw Jeugdkaravanen (om het reizen voor jongeren gemakkelijker te maken), van het SJI en van socialistische federaties van jeugthuizen en jeugdateliers. Ook rond speelpleinen - een andere nieuwe trend - werden initiatieven genomen. Het SJV was ook medeorganisator van de jongerenmarsen voor werk in de jaren tachtig. In die periode kreeg vooral de uitbouw van het jeugdbeleid op lokaal niveau veel aandacht.

Het einde van het SJV

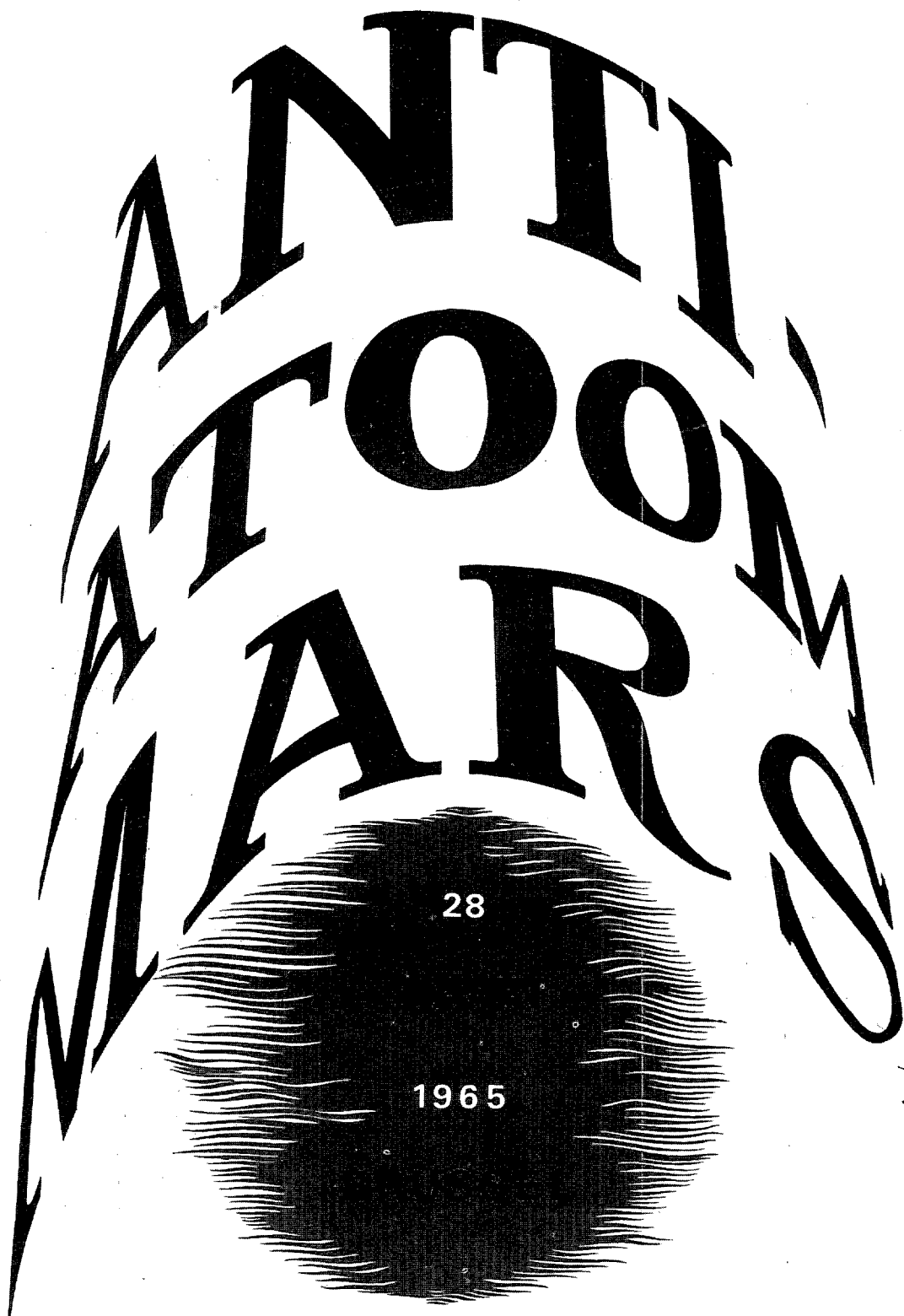
In 1995 werd een actualisering van het decreet op het landelijk jeugdwerk aangekondigd en begonnen de zogenaamde 'fiertelgesprekken'. Na drie jaar discussies werd een

nieuw decreet op het landelijk jeugdwerk uitgevaardigd, zeer tot onvrede van vele organisaties: van de ongeveer negentig organisaties die vroeger erkend werden voldeden er maar dertig aan de nieuwe criteria. Er werd gewerkt aan een herziening, maar al snel bleek die neer te komen op een opheffing van de zuilgebonden koepels, liefst zonder de ervaring van die koepels te verliezen. Een adviserende functie werd beoogd. In maart 2001 kwamen de besprekingen in een finale fase: vanaf nieuwjaar 2002 werden de koepels opgeheven en werd de werking overgenomen door het Steunpunt Jeugdbeleid.

Het archief van SJV

Het hier beschreven archief is het resultaat van verschillende schenkingen in 1982, 1995, 1996, 2000 en 2001. De schenking van Willy Seeuws in 1982 was de meest omvangrijke: ze bevatte vooral materiaal dat door Seeuws verzameld was als secretaris van het SJI en werd onder die benaming rudimentair beschreven. Na herwerking bleek dat de verschillende archiefvormers best apart beschreven werden: SJI, SJV, Jong Socialisten (geïntegreerd in archief 41), Centrale voor Socialistisch Cultuurbeleid (CSC) en Nationaal Comité van de Socialistische Gemeenteraads- en Provincieraadsverkozenen (waar Seeuws een tijdlang secretaris van was.) Vooral voor de perioden 1959-1969 en 1981-2001 zijn er veel documenten.

De totaliteit van het geschonken archief was erg omvangrijk. Bij de verwerking werden twee soorten documenten niet weerhouden: de omvangrijke reeks verslagen van de Jeugdraad en van andere overlegorganen - voor zover ze niet getuigden van de werking van het SJV - en documentaire stukken van socialistische organisaties die geen lid waren van het SJV. Dergelijke documenten kunnen beter in de archieven van de archiefvormers bekeken worden. Bovendien weze de lezer gewaarschuwd: hij zal heel wat doorzicht aan de dag moeten leggen om de realiteit achter het vaak opgeblazen taalje te doorgronden ("*een positief en emanciperend jeugdbeleid voor een samenleving met toekomst*"). Hij zal ook raar opkijken als hij teksten vindt met als titel "*35de nota aan Peter De Ridder over het decreet landelijk jeugdwerk*", of termen zoals "*attest van verlengde minderjarigheid*". Toch is dit een belangrijk archief dat handelt over thema's zoals emancipatie, welzijn, tewerkstelling, onderwijs en zelfstandigheid van de jeugd.

VOOR DE EENHEID DER JONGEREN
IN DIENST VAN DE VREDE

Z

H

Z

Z

O

H

H

Archief van het Nationaal Comité van de Anti-Atoommars

Melanie Voets, Amsab

Historiek

De Koude Oorlog en de hallucinante bewapeningswedloop die daarmee gepaard ging, zou wereldwijd aanleiding geven tot het ontstaan van vredesbewegingen. Ook in België ontstonden in de jaren vijftig her en der kleinschalige pacifistische comités. Een aantal hiervan waren afdelingen van grote internationale vredesorganisaties zoals IFOR (International Fellowship of Reconciliation), WRI (War Resisters' International) en Pax Christi. Hun activiteiten beperkten zich vooralsnog tot het publiceren en het op kleine schaal verspreiden van een tijdschrift en het nu en dan organiseren van bezinningsbijeenkomsten. Op het vlak van gepolitiseerd vredesactivisme kenden de jaren vijftig enkel het UBDP/BUVV (Union Belge pour la Défense de la Paix/Belgische Unie voor de Verdediging van de Vrede). Dit was de Belgische afdeling van de in 1948 te Warschau opgerichte Vredesraad. Haar nauwe banden met de communistische partij en het feit dat zij een quasi monopolie op het politiek geïnspireerde vredeswerk bezat, maakten dat de eisen van de vredesbeweging politiek weinig weerklank vonden⁽¹⁾.

Aan het eind van de jaren vijftig deed zich evenwel internationaal een kentering voor binnen de vredesbeweging. In de VS bundelden vredesorganisaties de krachten in een campagne tegen kernproeven en in Groot-Brittannië klonk voor het eerst de eis voor nucleaire ontwapening. De Campaign for Nuclear Disarmament bracht er jaarlijks tienduizenden mensen samen in anti-atoommarsen, een voorbeeld dat weldra ook op het Europese continent navolging zou krijgen.

In België trad de vredesbeweging aan het begin van de jaren zestig stilaan uit haar isolement. Een eerste belangrijke stap was de oprichting van de Nationale Federatie

Affiche voor de Anti-Atoommars op 28 maart 1965 te Brussel

van Initiatiefcomités voor een Belgische Bijdrage aan de Internationale Ontspanning (NFI) (1960). Deze had als doel de acties van de kleinere comités te coördineren en dus efficiënter te maken. Bovendien wou men de vredesbeweging op die manier een representatiever politiek karakter geven. Om dit goed tot uiting te laten komen werd het voorzitterschap waargenomen door drie vooraanstaande parlementsleden van respectievelijk socialistische, christen-democratische en liberale signatuur. Bij het aantrekken van leden werd vooral gemikt op prominente figuren afkomstig uit de politieke, wetenschappelijke en journalistieke wereld. Zij zouden vanuit hun functie invloed kunnen uitoefenen op zowel de publieke opinie als de beleidsverantwoordelijken. De uiteindelijke doelstelling van de federatie was te komen tot een algemene ontwapening. Op korte termijn eiste zij een stopzetting van de kernproeven en een vermindering van de militaire bewapening en van de militaire budgetten. Dit laatste moest een verhoging van de levensstandaard in de derde wereld mogelijk maken. Een klein land als België moest in deze trachten een voorbeeldfunctie te vervullen door zich onafhankelijk op te stellen van de twee blokken en vanuit die positie de ontspanning te bevorderen. Concreet hield de federatie zich bezig met het uitgeven van informatiebulletins en het houden van studiedagen en congressen waarop naast vooraanstaande politici ook gewezen generaals uit Oost en West aanwezig waren.

Intussen roerde er ook wat bij de Belgische jeugd. Op initiatief van de Jeunes Gardes Socialistes, de Jong Socialisten en de Communistische Jeugd, trok er op 10 april 1960 voor het eerst een mars tegen atoomwapens van Mol naar Antwerpen. De voornaamste eis betrof de stopzetting van de atoomproeven. De manifestatie werd gepatroneerd door de NFI en kende met een aanwezigheid van vierduizend jongeren een relatief groot succes. De actie was evenwel nog te links getint om van een algemeen jongerenprotest te spreken. Men moest dus op zoek naar een manier om het protest een breder draagvlak te geven. De oplossing werd gevonden in een Nationaal Comité van de Anti-Atoommars (NCAA) (1962). Dit zou een forum worden waarop alle jeugdbewegingen, ongeacht hun strekking, tot een consensus konden komen omtrent de in te nemen standpunten met betrekking tot bewapening en wereldvrede. Het moest de jongeren in staat stellen om als één blok naar buiten te treden, wat de acties des te doeltreffender zou maken.

Het voorzitterschap van het NCAA werd toegewezen aan Piet Frantzen, later hoogleraar economie aan de VUB en beheerder-directeur van de ASLK. Hij was daarnaast ook secretaris van de NFI en bijgevolg goed vertrouwd met de materie. Dit leidde ertoe dat er een nauwe band ontstond tussen de NFI en het NCAA. Zelfs wanneer de eerste de facto zo goed als uitgedoofd was, bleef Frantzen het briefpapier (lees: de uitstraling van de NFI) gebruiken om het NCAA van dienst te zijn. De nauwe band tussen beide organisaties had niet alleen een thematische basis, ook het feit dat het twee zuiloverschrijdende initiatieven betrof - wat op dat moment nog uitzonderlijk was - bracht hen nader tot elkaar.

Organisatorisch had het nationaal comité een weinig formeel karakter. Zeker in de beginjaren kreeg de organisatie pas vorm naarmate de mars naderde om vervolgens weer te verwateren tot een volgende actie zich aandiende. De samenstelling ervan zou dan ook van jaar tot jaar verschillen. Pogingen om het geheel een vastere structuur te geven bleken vergeefs.

Het NCAA bestond voor het grootste deel uit vertegenwoordigers van landelijke jeugdorganisaties. Deze konden op die manier hun zegje doen over het jaarlijks opgestelde manifest voor de mars. Hier bleek dat het pluralistische karakter van de organisatie zowel een vloek als een zegen was. Het vergde immers ieder jaar ettelijke vergaderingen alvorens een consensus bereikt werd over de bekend te maken ordewoorden. In hoeverre deze jeugdorganisaties daarnaast ook actief betrokken waren bij de mobilisatie van de jongeren varieerde van organisatie tot organisatie.

De eigenlijke mobilisatie gebeurde vooral door regionale of lokale comités, waarvan een aantal ook in het NCAA vertegenwoordigd waren. Deze comités werden meestal opgericht door geëngageerde enthousiastelingen ter plaatse en werden doorgaans bevolkt met leden van lokale jeugdverenigingen. In regio's waar deze initiatieven niet spontaan van de grond kwamen ging het NCAA wel op zoek naar mogelijke kandidaten om de organisatie ervan op zich te nemen. Om de taken van het NCAA te verlichten werden pogingen ondernomen om de comités te overkoepelen door een Vlaams en een Waals gewestelijk comité. Het lijkt er evenwel op dat deze tussenschakels nooit naar behoren gefunctioneerd hebben.

Daarnaast stelde men - om de uitstraling van de marsen te vergroten - ieder jaar een erecomité samen. Dit comité verving eigenlijk de NFI die de eerste marsen had gepatroneerd, maar na 1963 stilletjes van het toneel verdween. De samenstelling van dit beschermcomité was dan ook gelijkaardig: vertegenwoordigers van volwassenenorganisaties, wetenschappers, politici, journalisten,...

Van 1963 tot 1969 werden in Brussel in totaal zes marsen georganiseerd. In 1968 ging de mars uiteindelijk niet door maar nam het NCAA wel deel aan de Vietnam-betoging van 2 maart en organiseerde het een Dag voor de Vrede. Sinds 1964 werden verder onder impuls van het nationaal comité lessen over atoomenergie en de daaraan gekoppelde gevaren gegeven op middelbare scholen. Dit gebeurde in samenwerking met het ministerie van Onderwijs en het Nationaal Secretariaat van het Katholiek Onderwijs. Daarnaast werden ook colloquia georganiseerd en nu en dan persberichten verspreid naar aanleiding van bepaalde gebeurtenissen in de wereldpolitiek.

Hoewel het succes van de marsen aanvankelijk in stijgende lijn ging trad er sinds 1966 een stagnatie van de deelnemerscijfers op. Sinds 1965 kreeg de mars ook af te rekenen met tegenacties en sabotage van radicale groepjes van zowel linker- als rechterzijde, wat de reputatie van de mars niet ten goede kwam. Uiteindelijk zou de beweging vanaf het eind van de jaren zestig geleidelijk opgeslorpt worden door de protestbeweging tegen de oorlog in Vietnam.

Het archief

Zoals het een protestbeweging betaamt, laat ook haar archief zich niet zomaar binnen bestaande archiefschema's inpassen. De voornaamste oorzaak daarvan is te vinden bij de manier waarop de administratie van het NCAA was georganiseerd. Bij gebrek aan een eigen secretariaat werd het administratieve werk verdeeld onder een aantal vrijwilligers. Deze waren meestal bij het NCAA betrokken vanuit hun functie binnen een nationale jeugdorganisatie of een vredesbeweging. Zo was E. Dardenne van de Jeunesse Ouvrière Chrétienne bijvoorbeeld een paar jaar secretaris. Voor het archief van het NCAA had dit verstrekken gevolgen. Een groot deel kwam vermoedelijk terecht bij de archieven van de organisaties waar die vrijwilligers beroepshalve werkten, of werd door hen bewaard of vernietigd als ware het persoonlijk archief.

Toch is het deel dat op Amsab bewaard wordt daarom niet minder belangrijk. De hoofdmoot werd immers in 1988 geschonken door Piet Frantzen, voorzitter en grote bezieler van het NCAA. Dit deel werd nu aangevuld met stukken die teruggevonden zijn in het archief van de Belgische Unie voor de Verdediging van de Vrede (BUVV). De nationaal secretaresse van de BUVV, Rosie Hollender, was adjunct-secretaresse van het NFI geweest en nam daarna ook een deel van het administratieve werk voor het NCAA op zich. In totaal beslaat het archief 1,21 meter. Gezien de informele organisatorische structuur werd ervoor gekozen de stukken samen te brengen per mars. Wij lieten ons hierbij niet zozeer leiden door de datum van de stukken als wel door de mars waarop ze betrekking hadden. Naast propagandamateriaal, werkteksten en financiële stukken, bestaat het archiefbestand voor het grootste deel uit correspondentie met allerlei organisaties en personen die van ver of van nabij bij de anti-atoommarsen betrokken waren.

(1) Zowel van de BUVV (archief nr. 184) als van de WRI (archief nr. 201) is er archiefmateriaal op Amsab.

Bibliografie

- I. BOLLE, *De Belgische Anti-Atoommarsen in de jaren '60: een verkenning*, RUG, licentiaatsverhandeling, 1987.
- S. CLAES, en L. DE BRABANDER, *Hoe koud was de vrede?: achtergrond en catalogus bij de tentoonstelling van vredesaffiches tijdens de koude oorlog naar aanleiding van 40 jaar "Vrede"*, Gent, 1997.
- P. FRANTZEN, *De Anti-Atoommarsen in België van 1960 tot 1969*. In: *Vrede: tijdschrift voor internationale politiek*, maart 1982.
- C. LEUNENS, *De Anti-Atoommarsen in België, 1960-1969: groei van jongerenprotest in polemologisch perspectief*, RUG, licentiaatsverhandeling, 1980.
- L. SOUBRY, *Archiefonds Nationaal Comité van de Anti-Atoommarsen*. In: *Amsab- Tijdingen*, (1988-1989)2, p. 12.
- P. STOUTHUYSEN, "Weg die bommen". De vredesbeweging en het politieke debat over het Belgisch veiligheidsbeleid. In: M.VAN DEN WIJNGAERT & L. BEULLENS, *Oost West, West Best. België onder de Koude Oorlog*, Brussel, 1997.

Het archief van Emilienne Brunfaut

Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis verwierf in december 2002 het omvangrijke archief van Emilienne Brunfaut (1908-1986). Het is een waardevolle aanwinst die licht werpt op het rijke militantenleven van een merkwaardige vrouw die haar engagement invulde vanuit een drievoudig perspectief: syndicalisme, vrouwenbeweging en pacifisme. Ze is daarmee een brugfiguur geweest tussen een aantal maatschappelijke stromingen: communisme en socialisme, vrouwenbeweging en arbeidersbeweging. Kortom, een grote dame waarvan de nagelaten papieren ongetwijfeld heel wat onderzoeksmogelijkheden te bieden hebben.

Het archief beslaat ongeveer 1000 archiefdozen en is voorlopig niet toegankelijk. De verwerking van het materiaal start in maart 2003. Een eerste kennismaking leert dat hoofdzakelijk de naoorlogse periode gedocumenteerd wordt.

Voor inlichtingen:

Michel Vermote

Tel.: (09) 224 00 79

E-mail: michel.vermote@amsab.be

GREENPEACE.

Postgiro 3955530

1001 GA Amsterdam
Postbus 11026

Nieuwe, Nieuwere en Nieuwste Sociale Bewegingen

Donald Weber, Amsab

Op 22 november 2002 vond de derde ODIS-workshop plaats in de majestueuze congreszaal van het Huis der parlementsleden in Brussel. ODIS ofwel Onderzoekssteunpunt Intermediaire Structuren in Vlaanderen, 19e-20e eeuw, is een samenwerkingsverband tussen ADVN, Amsab, KADOC en Liberaal Archief dat het onderzoek naar 'intermediaire structuren' of sociale organisaties wil bevorderen, onder meer door het creëren van een on-linedatabank en het regelmatig organiseren van wetenschappelijke bijeenkomsten. Het thema van de workshop van 2002 was Historische en Sociologische benaderingen van Nieuwe Sociale Bewegingen.

De Nieuwe Sociale Bewegingen lijken enigszins uit de belangstelling verdwenen te zijn, ook in de wetenschappelijke wereld. Waar in de jaren tachtig en vroege jaren negentig van de vorige eeuw nog intensief onderzoek werd gevoerd naar deze sociale bewegingen, voornamelijk vanuit de hoek van de sociologie, lijkt dat de jongste jaren enigszins stilgevallen te zijn. Met de publicatie van het syntheseswerk van Marc Hooghe en Staf Helleman, *Van 'Mei 68' tot 'Hand in Hand'* (Garant, 1995), leek het onderzoek 'beëindigd' te zijn. Maar niet zo voor historici en archiefinstellingen natuurlijk. Nu de eerste organisaties zich aanbieden met de vraag om hun archieven op te nemen, begint het hoofdstuk 'Geschiedenis van de Nieuwe Sociale Bewegingen' pas. Het was in deze zin dat de eerste spreker, Marc Hooghe (VUB) zijn inleidende bijdrage opbouwde. Hooghe schetste een beknopt overzicht van het onderzoek naar Nieuwe Sociale Bewegingen van de jongste decennia, en besloot met de 'overdracht' van het

Affiche van Greenpeace, 1983

studieterrein van de sociologie naar de geschiedschrijving. De spreker, die zelf tegelijk historicus én socioloog is, was uiteraard goed geplaatst om deze geste te doen, maar uit de reacties achteraf bleek dat lang niet iedereen het daar mee eens was. Er lijkt ook voor sociologen toch nog wel onderzoek te doen, zeker wanneer men de 'nieuwste' sociale bewegingen (Witte Mars, antiglobalisten...) erbij betreft. Bovendien zijn historici, die beroepshalve een ingebakken wantrouwen hebben tegen het gebruik van de term 'nieuw', veel minder dan sociologen geneigd om deze 'nieuwe' sociale bewegingen als een afzonderlijk onderzoeksveld te beschouwen. Als sociologen verwijzen naar Dolle Mina, denkt een historicus er meteen de suffragettes bij...

Piet Creve (Amsab) gaf de aanwezigen een stand van zaken van het archiefmateriaal van de Nieuwe Sociale Bewegingen. Het beeld dat hij schetste was, zoals gevreesd mocht worden, eerder terneerdrakkend. Creve wees er onder meer op dat de eerder losse en soms nieuwsoortige structuren van de betrokken organisaties de archivaris dwingen om nieuwe benaderingen te ontwikkelen. Hij schetste enkele pistes die momenteel uitgeprobeerd worden, zoals het creëren van instellingsoverschrijdende verbanden (zoals het Fonds Suzan Daniel voor de holebibeweging) of het afsluiten van een protocol voor gezamenlijk beheer van het statisch én het dynamisch archief (bijvoorbeeld tussen Amsab en de Bond Beter Leefmilieu). Creve signaleerde ook het gebrek aan terreinkennis; zo bleek het bijvoorbeeld onhaalbaar om het archiefgedeelte rond de strijd van Greenpeace tegen giftige stoffen te verwerken zonder de expertise rond 'toxics' die bij de Greenpeace-medewerkers aanwezig was. Hij besloot dan ook met een dringende oproep om een archivalisch onderzoeksproject op poten te zetten waarbinnen onderzoeks- en archiefinstellingen zouden samenwerken.

Daarna kwamen een aantal sprekers aan het woord die telkens een stand van zaken gaven van het onderzoek naar en de kennis over een bepaalde beweging: Leen Van Molle (KU Leuven) over de vrouwenbeweging, Patrick Develtere (HIVA) over de derdewereldbeweging, Patrick Stouthuysen (VUB) over de vredesbeweging, Jan Moulaert over de anarchistische beweging en Hein-Anton van der Heijden (Universiteit van Amsterdam) over de milieubeweging. Aan de laatste twee was eigenlijk gevraagd om een 'levenslooptanalyse' te maken, en de door hen behandelde bewegingen te vergelijken, maar dat bleek te hoog gegrepen. De meeste sprekers presenteerden de recentste inzichten uit het onderzoek, al was het opvallend hoeveel hiaten er nog zijn in de historische kennis van de Nieuwe Sociale Bewegingen.

In de namiddag werd misschien wel het boeiendste luik van de dag aangesneden. Aan een aantal sprekers was gevraagd om een bijdrage te verzorgen over de 'Nieuwste' Sociale Bewegingen, ofwel de nieuwe tendensen en stellingen op het terrein. Een ware uitdaging, die enkele leerrijke bijdragen heeft opgeleverd. Stefaan Walgrave (Universiteit Antwerpen) ging de uitdaging aan om enkele recente massabewegingen te benaderen, die door hem onder de werkbenaming 'Nieuwe Emotionele Bewegingen' werden samengevat. De spreker stelde een lijst van mogelijke kenmerken samen (wel of niet

gestructureerd, steun van media, al dan niet emotionele basis enz...), en gebruikte dat model om vier bewegingen te vergelijken: de Witte Mars in België, de Million Mom March in de VS tegen de shootings in Amerikaanse scholen, de Beweging Tegen Zinloos Geweld in Nederland, en de Snowdrop Campaign als reactie op de zinloze moorden op kleuters in een school in Dunblane, Schotland. Een schoolvoorbeeld van hoe zogenaamd 'ongrijpbare' fenomenen op een eenvoudige en glasheldere wijze kunnen bestudeerd worden.

Dick Houtman (Erasmus Universiteit Rotterdam) leverde een eerder theoretische bijdrage over postmoderne sociologie en de Nieuwe Sociale Bewegingen, waarmee hij in de publieksdiscussies de bijdragen van de andere sprekers raak en kritisch kon benaderen.

Peter Van Aelst (Universiteit Antwerpen) nam de uitdaging aan om nog een 'ongrijpbare' beweging te bestuderen, met name de antiglobalisten. Wat de benaming betreft, wees Van Aelst erop dat er tientallen namen circuleren - onder meer 'andersglobalisten' - en koos voor 'antiglobalisten' omdat dat op internationaal vlak de meest gebruikte benaming bleek te zijn. Net als Walgrave begon Van Aelst met het samenstellen van een theoretisch werkmodel, confronteerde dat met internationale voorbeelden (met als bron het internet), en kwam tot bijzonder leerrijke inzichten. Op het einde van zijn betoog verraste Van Aelst de aanwezigen door de stelling te verdedigen dat de antiglobalisten wel degelijk bij de Nieuwe Sociale Bewegingen konden gerekend worden, en zelfs als een ideaaltipe moesten beschouwd worden! Misschien enigszins een geval van 'jumping the conclusions' van deze jonge onderzoeker, maar in elk geval een stevige schop tegen de stelling van Hooghe dat het onderzoeksterrein voor de sociologen als afgesloten mocht beschouwd worden. (Replik van Hooghe: we kunnen het veld van de Nieuwe Sociale Bewegingen niet grenzeloos blijven oprekken in chronologische en thematische zin - dus toch maar niet de antiglobalisten erbij.)

Walter Leirman (KU Leuven) tenslotte bracht een bijdrage over een wat verrassende vraagstelling: of, en in hoeverre, ook de seniorenbeweging tot de Nieuwe Sociale Bewegingen kon gerekend worden? In tegenstelling tot Van Aelst liet Leirman het antwoord op deze vraag wat in het midden. De seniorenbeweging beantwoordde misschien niet aan alle kenmerken van een Nieuwe Sociale Beweging (te weinig nieuwe waarden, te weinig massa-actie etc.), maar Leirman kon op overtuigende wijze aantonen dat dat eveneens opging voor bewegingen die door onderzoekers voetstoots wél tot de Nieuwe Sociale Bewegingen werden gerekend.

Aan de sprekers werd gevraagd om hun bijdragen in de vorm van een artikel te gieten; deze teksten zullen gepubliceerd worden in het *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*.

Averbode Imprimerie.

E. dit C. Van Cortenburgh fils.

Prentkaart met een afbeelding van de drukkerij van Averbode, ca. 1910 (Averbode, Abdijarchief)

Averbode, een uitgever apart

Hans Mortelmans, Amsab

Voor mij ligt het 548 pagina's tellende boek over de historiek van de uitgeverijen van Averbode. Een indrukwekkend volume waarvan alleen al de omslag bij vele volwassenen een gevoel van weemoed zal oproepen. Welke dertigplusser kent immers niet *Rikse en Fiske, Zonneland, Vlaamse Filmpjes...* Beelden en personages die in het collectieve geheugen van Vlaanderen zijn gegrift en ieders kindertijd in herinnering brengen. Confronterend ook, het besef hoe beperkt de horizon van de parochie- en schoolbibliotheken in de jaren zeventig nog was.

Maar nostalgie was niet de motor van het project. Doel van de publicatie was, zoals de titel aangeeft, aantonen hoe de abdij als uitgever in een steeds veranderende maatschappelijke realiteit kon blijven groeien dankzij een eigenzinnige religieuze modernisering die haar een aparte plaats in het uitgeverslandschap bezorgde. Omdat daarover nog geen bronnenonderzoek was verricht, startte KADOC een multidisciplinair onderzoeks- en publicatieproject. Rita Ghesquière ondersteunde het project vanuit haar kennis van de jeugdliteratuur en Patricia Quaghebeur (KADOC) coördineerde het geheel. Met steun van het FWO kon Liesbeth Vercammen worden aangetrokken die stof leverde om de uitgeverij te kaderen in een Vlaams-Nederlands comparatief perspectief.

Reeds in het eerste deel, nadat de geschiedenis van de Norbertijnenabdij geschetst is, worden zwarte bladzijden opengeslagen. De onderneming in de schaduw van een abdij verliep immers niet altijd vlekkeloos. De uitgeverij was een nieuwe vorm van apostolaat met als doel de bredere volksklassen te initiëren in het geloof en te socialiseren volgens de christelijke maatschappijvisie, en dit via nieuwe inhoud en vooral via nieuwe media. Met de bloei die de uitgeverij vanaf 1920 kende, nam tegelijk ook de schuldenberg toe. Koortsachtig zoeken naar meer inkomsten door drukopdrachten voor derden te aanvaarden vergrootte enkel de bedrijfskundige chaos. De 'affaire Rex'

*Bij de Roodhuiden, een boek van John Flanders, huisauteur van Averbode die
ook de Vlaamse Filmpjes naar een hoogtepunt voerde (KADOC Leuven)*

was hiervan een klassiek voorbeeld. Uit economische noodzaak had de abdij ook drukwerk van de Éditions Rex, de uitgeverij van Leon Degrelle, aanvaard, maar die liet een pak onbetaalde facturen achter. Zijn boekenstocks werden aangeslagen en een deel van de romans konden nog door de abdij worden verkocht.

Reeds voor de Tweede Wereldoorlog brak een periode van pijnlijke saneringen aan en werd de ondernemingsdrift van de geestelijken aan banden gelegd; tot de uitgeverij in het begin van de jaren zestig langzaam uit de financiële put geraakte. NV Altoria bleef tot in 1993 een verlieslatende uitgeverij maar kon door de drukopdrachten overleven. De uitgave van periodieken, tot 1992 onder de naam Goede Pers, was steeds financieel gezond.

Het religieus apostolaat waartoe de uitgeverij zich geroepen voelde, wordt zeer uitvoerig behandeld in het tweede deel van het boek. De hoofdstukken over de Maria-devotie en de Eucharistische Kruistocht zijn veel boeiender dan de titel doet vermoeden. Deze twee bewegingen hadden een enorme invloed op de Kerk en kneedden het dagelijkse leven van katholiek Vlaanderen.

Tegen de achtergrond van een heropbloeiende Maria- en H. Hartdevotie ontstond rond 1850 in Frankrijk een nieuwe cultus, de verering van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart. Die cultus werd kracht bijgezet door de dogmaverklaring van de Onbevleete Ontvangenis in 1854 door paus Pius IX. De verspreiding van de heroplevende Maria-devotie was geheel geschoeid op de leest van de massaconsumptie: overal werden kapelletjes gebouwd en neogotische Maria-altaren opgericht. De tijd van de plaasteren heiligenbeeldjes, schapuliertjes en bidprentjes brak aan. Ook in de abdij van Averbode werd in 1877 een beeld van O.L.V. van het Heilig Hart ingewijd en een broederschap opgericht ter verspreiding van de devotie. Omdat het ledenaantal van de broederschap snel toenam, had de abdij eind 19e eeuw nood aan een eigen drukkerij voor haar ledenblad en haar publicaties. Jan De Maeyer merkt in het besluit op dat de abdij koos voor de meer op de volksmassa gerichte Heilig-Hart-cultus en niet voor de ultramontaanse en sterk antimoderne devotie van O.-L.-Vrouw Onbevleete Ontvangenis, en dat weerspiegelde zich ook in haar uitgaven.

Na de Eerste Wereldoorlog ging de abdij zich profileren op een nieuw apostolaatsdomein, de Eucharistische Kruistocht. Die had tot doel de praktijk van het nuttigen van de Heilige Hostie terug gangbaar te maken. Paus Pius X achtte het wekelijks, of nog beter dagelijks, nuttigen van de hostie het beste tegengif tegen de dagelijkse zonden. Hij bracht ook de leeftijd van de eerste communie van 14 naar 7 jaar. Precies deze leeftijdsgroep werd het doelpubliek bij uitstek van de Eucharistische Kruistocht (EK). De abdij van Averbode werd de Belgische spil van de EK. Over het hele land werden er regionale kernen opgericht met een zeer elitair karakter. De nadruk lag op zelfdiscipline en de wekelijkse of dagelijkse communie. Voor de niet-uitverkoren jeugd bestonden er gewone communiebonden. Pater Basiel Vanmaele installeerde rond 1920, met pauselijke goedkeuring, het secretariaat in de abdij. Maar de charismatische bezieler

van de beweging zou Priester Poppe worden die met zijn eucharistische methode school maakte. Het in Vlaanderen overbekende tijdschrift *Zonneland* was oorspronkelijk het orgaan van de Eucharistische Kruistocht, met als logo een groep kinderen die als kruisvaarders door Vlaanderen trekken. Steeds meer speciale afdelingen zagen het licht, zo ook een EK voor de arbeidersklasse, tegen de zedeloosheid en de invloed van het socialisme. Na 1930 was de beweging over haar hoogtepunt heen en werd ze overschaduwd door de jeugdbewegingen van de Katholieke Actie en de in 1941 heropgerichte Chiro. In 1968 werd de beweging opgedoekt en onder impuls van pater Harry van Pelt omgevormd tot de Werkgroep voor Levensverdieping. In het elan van het concilie bracht hij een groep Vlaamse en Nederlandse theologen samen die met hun progressieve kerk- en theologische visie de basis legden voor een nieuw religieus boekenfonds.

Nog een andere thematiek zou het profiel bepalen van zowel de tijdschriften als het boekenfonds van Averbode: de missies. Het missiewerk paste als geen ander in de EK, en de abdij werkte de beeldvorming van de zieltjes winnende missionaris en de primitieve zwarte sterk in de hand, ook al werd reeds in de missie-encycliek van 1926 gepleit voor missiewerk door lokale geestelijken. Ook het jeugdboekenfonds vaarde wel bij de missiethematiek, omdat deze kon ingepast worden in spannende avonturenverhalen voor de jeugd. Tot 1930 waren de boeken over vreemde culturen bijna uitsluitend missieverhalen.

Waar in het begin vooral met vertalingen van buitenlandse Jezuïetenauteurs werd gewerkt, ontstond langzamerhand een authentiek Vlaams fonds. Commerciële en tegelijk ook artistieke successen waren *De Waanzinnige kluizenaar* door Caritas en *Spoken op de ruwe heide* door John Flanders. Deze laatste, die ook de *Vlaamsche Filmmpjes* naar een hoogtepunt voerde, was één van de vreemdste verschijningen in het literaire landschap van de abdij. Na zijn gevangenschap wegens fraude begon hij uit geldnood aan een literaire carrière bij Averbode. Hij kon het zeer goed vinden met de mentor van de jeugdbladen, pater Daniël De Kesel, alias Nonkel Fons. Over de zowel vriendschappelijke als pragmatische relatie tussen de vrijdenker en de geestelijke komen we weinig te weten, behalve dan dat ze beiden hielden van whisky en sigaren.

Daniël De Kesel was een halve eeuw lang hoofdredacteur van de jeugdtijdschriften. Hij slaagde erin de bladen te moderniseren, onder andere door de introductie van het stripverhaal, maar vanaf de jaren zeventig begon zijn aanwezigheid contraproductief te werken. Pas na zijn gedwongen ontslag in 1984 kon een jonge redactie een nieuwe wind laten waaien. Norbert Vranckx was reeds een aantal jaren eerder gestart met de opbouw van een kwalitatief hoogstaander jeugdboekenfonds. De klassieke verhalen van Ed Franck en Henri Van Daele en de poëzie van Daniël Billiet zijn hiervan een voorbeeld, maar de tijd van exclusieve Averbode-auteurs was voorbij. Nieuwkomers als Bart Moeyaert en André Sollié begonnen bij Averbode maar groeiden door naar andere uitgeverijen. In de krant van 3 oktober 2002 lezen we dat de uitgeverij besloten heeft

om het jeugdboekenfonds af te stoten om zich toe te spitsen op de educatieve jeugdtijdschriften.

De bladen voor volwassenen hebben nooit zoveel impact gehad als de jeugdtijdschriften. Het cultuurblad *Hooger Leven*, in 1926 opgericht door Gerard Walschap en pater Emiel Valvekens, was misschien wel het minst gelezen en minst rendabele blad dat de abdij heeft uitgegeven, maar ook het meest kritische en culturele. Het werd in 1938 na een lange periode van financiële en persoonlijke strubbelingen opgeheven.

In zijn besluit noemt Jan De Maeyer de religieuze modernisering als meest in het oog springende kenmerk van uitgeverij Averbode. Een voorzichtige term, want modern, in cultuurhistorische zin, is de uitgeverij nooit geweest. Zij maakte gebruik van liberale principes als volksontwikkeling en persvrijheid en evolueerde snel naar een volks- en jeugdgerichte uitgeverij die niet louter religieus was, maar een breed aanbod van religie, cultuur en ontspanning had. Maatschappelijk hinkte de abdij altijd achterop zonder ooit echt achter te blijven. Ten slotte had ze willens nillens haar wortels in het religieus reveil, een restauratiebeweging die vijandig stond tegen zowat elk maatschappelijk tumult. De uitgeverij was zich steeds bewust van haar apostolische roeping, ook wanneer deze, zoals in het 'neutrale' blad *Ons Land*, geheel naar de achtergrond werd verwezen. En die roeping bestond uit het beschermen van het publiek tegen de koude, goddeloze en gevaarlijke buitenwereld. Ergens in de publicatie wordt het woord 'monopolisering' gebruikt; we zouden het ook gewoon 'verzuiling' kunnen noemen.

In een visioen zie ik het doorsnee Vlaams gezin zo de avond doorbrengen: de benjamin knippend in zijn *Doremi*, een andere knaap lezend in *Zonnestraal*, de tienerdochter naar haar kamer gevlucht met haar *Top-magazine*, terwijl vader het nieuwste geloofsboek doorneemt. En verder alles peis en vree. Een overdrijving die, toegegeven, evenzeer opgaat voor de sociaal-democratische wereld. Behalve dan dat de linkse pers in België geenszins zo'n indrukwekkend palmares kan voorleggen, noch wat betreft omvang en levensduur, noch wat betreft maatschappelijke en levensbeschouwelijke impact.

Averbode, een uitgever apart (1877-2002): het wonderbare verhaal van de niet-aflatende publicatieijver van de Norbertijnen gedurende 125 jaar; niet minder wonderbaar dan het mirakel van de Heilige Norbertus zelf die tijdens de Eucharistie een spin inslikte en ze door zijn neus weer te voorschijn niesde. Ook dit verhaal kan u in het boek vinden...

R. GHESQUIÈRE & P. QUAGHEBEUR (red.), *Averbode een uitgever apart (1877-2002)*,
Averbode - Leuven: Averbode - KADOC - Universitaire Pers Leuven, 2002,
548 p, ill. (KADOC-Artes 6)

Left Catholicism

1943|1955

Catholics and Society
in Western Europe
at the Point
of Liberation

Edited by
Gerd Rainer Horn
Emmanuel Geisler

H
 I
 S
 Z
 E
 C
 H
 R

EMMANUEL GERARD & GERD-RAINER HORN.
Left Catholicism 1943/1955

Rik Hemmerijckx, *Stichting Auschwitz*

Links catholicisme? Het lijkt wel een contradictio in terminis. Het beeld dat catholicisme zonder meer kan gelijkgesteld worden met sociaal conservatisme, in de Belgische context zelfs met antisocialisme, heeft immers diepe sporen nagelaten, niet in het minst in socialistische milieus met hun vrijdenkerstraditie en antiklerikalisme. Vanaf de jaren zestig werd dit stereotiepe beeld in versneld tempo neergehaald. In de periode na het tweede Vaticaans concilie werden de oubollige katholieke tradities immers bijgesteld en traden de katholieken met een meer open vizier de wereld tegemoet. Het was ook de periode van de bevrijdingstheologie en van de priesters die tussen het volk wilden staan.

Verschillende studies hebben deze periode reeds toegelicht, maar daarbij wordt dikwijls over het hoofd gezien dat er aan deze ommekeer een hele evolutie is voorafgegaan. Het is de grote verdienste van dit werk, *Left Catholicism 1943/1955. Catholics and Society in Western Europe at the Point of Liberation*, dat het precies deze voorafgaande periode is gaan uitdiepen. Het boek is voortgekomen uit de studiedagen die in mei 1999 in KADOC werden georganiseerd over het fenomeen van het links catholicisme. Gerd-Rainer Horn werkte de probleemstelling toen uit en nam ook in het boek de centrale inleidende tekst voor zijn rekening.

Wat was nu eigenlijk dat links catholicisme tijdens de jaren 1943-1955? Het betrof een veelheid aan initiatieven, gegroeid uit de Katholieke Actie, die een nieuwe, meer directe sociale actie nastreefden, en die zich daardoor bijna automatisch in de marge van de traditionele katholieke beweging hebben geplaatst. Vooral in Frankrijk, België, Duitsland, Groot-Brittannië en Italië kan het fenomeen onderkend worden, zowel op

het vlak van de partijvorming, van de theologie en de filosofie, als op het vlak van het sociaal engagement in de arbeiderssfeer. De Franse en Belgische priester-arbeiders waren de meest uitgesproken exponenten van deze laatste ontwikkeling.

Het links katholicisme is al bij al vrij marginaal gebleven, maar is wel van belang, precies omdat het de aanzet heeft gegeven tot een aantal ontwikkelingen in de jaren zestig. Voor een aantal markante figuren uit de progressieve vleugel van de katholieke beweging - voor België moet een figuur als Jean Van Lierde, de voortrekker van de beweging van de gewetensbezwaarden, hier zeker vermeld worden - was deze korte episode een bron van blijvende inspiratie.

Met dit boek werd een eerste aanzet gegeven tot een comparatieve en transnationale analyse van het fenomeen van het links katholicisme tijdens de jaren 1942-1955. Naast Emmanuel Gerard en Gerd-Rainer Horn hebben ook Jean-Claude Debreil, Bruno Duriez, Yvon Tranvouez, Jean-Louis Jadoulle, Oscar Cole-Arnal, Antonio Parisella, Giorgio Vecchio, Andreas Lienkmap, Patrick Pasture, Peter Van Kemseke en Martin Conway een bijdrage geschreven. Het is een zeer lezenswaardig werk, dat ons beeld over de sociale bewegingen verder uitdiept en bijstelt.

E. GERARD & G.-R. HORN, *Left Catholicism 1943/1955. Catholics and Society in Western Europe at the Point of Liberation*, Leuven: Leuven University Press, 2001, 319 p. (KADOC-Studies 25)

A U T E U R S

Maarten De Gendt (°1975) is licentiaat in de Politieke Wetenschappen en in de Wijsbegeerte (RUG). Tijdens zijn studies was hij actief medewerker, redacteur en coördinator van het Gentse studentenblad *Schamper*. Sinds februari 2002 is hij als projectmedewerker verbonden aan Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis. Hij is auteur van *400 Schampers in woord en beeld* (Gent, 2002), een publicatie van het archief van de Universiteit Gent. Hij is tevens co-auteur van het kinderboek *De leukste websites voor kinderen* (Aartselaar: Deltas, 2002).
maarten.degendt@amsab.be

Idesbald Goddeeris (°1972) is licentiaat in de Slavistiek en de Geschiedenis (KU Leuven). Hij promoveerde in 2001 tot doctor met het proefschrift *De verleiding van de legitimiteit. Poolse Exilpolitiek in België (1830-1870 en 1945-1980)*. Momenteel werkt hij als postdoctoraal onderzoeker van het FWO-Vlaanderen aan het departement Geschiedenis van de K.U.Leuven. Hij werkte mee aan L.VOS, *De strijd van de witte adelaar. Geschiedenis van Polen* (Leuven, 2000) en is co-editor (samen met Pierre Lierneux) van *1830. Insurrection polonaise - Indépendance belge. Poolse opstand - Belgische onafhankelijkheid* (Louvain-la-Neuve, 2001).
idesbald.goddeeris@arts.kuleuven.ac.be

Joris van Parys (°1944) is licentiaat in de Germaanse filologie (K.U.Leuven). Hij was van 1970 tot 1980 eindredacteur bij Standaard Uitgeverij in Antwerpen en van 1981 tot 1997 vertaler bij de Europese Ministerraad in Brussel. Zijn boek *Masereel: een biografie* (Antwerpen-Baarn, 1995) werd bekroond met de Gouden Uil 1996 en de Henriëtte de Beaufort-prijs 2001 van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde in Leiden. Het is vertaald in het Duits (Zürich, 1999) en verschijnt ook in het Frans (vermoedelijk in 2004). Momenteel werkt hij aan de eerste grote biografie van Cyriel Buysse.

A A N K O N D I G I N G

Tentoonstelling Grillige Grenzen. De Provincie Antwerpen Aangekaart

In opdracht van het Provinciebestuur van Antwerpen werken Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis, ADVN, KADOC en Liberaal Archief momenteel aan het project *Politiek Personeel Antwerpen (PPA)*. Doel van dit onderzoek is het creëren van een uitgebreid naslagwerk dat een aanzet zal zijn voor de verdere studie van een door historici en politologen verwaarloosd onderzoeksterrein. In het kader van dit project hebben de vier instellingen in opdracht van het provinciebestuur een tentoonstelling opgezet waarin aan de hand van reproducties van historische kaarten de territoriale evolutie wordt geëvoceerd van het gebied dat momenteel de provincie Antwerpen vormt. De tentoonstelling was reeds vorig najaar te bezichtigen in de abdij van Averbode.

Wie deze kans gemist heeft, kan de rondreizende tentoonstelling alsnog bezoeken.

De tentoonstelling loopt van 14 tot en met 27 april
in het Cultureel Centrum Ter Dilt
Sint-Amandsesteenweg 40-43 te Bornem

Inlichtingen: Sophie Bollen
Tel.: (03) 239 42 87
E-mail: sophie.bollen@amsab.be

A A N K O N D I G I N G

curieus

wat cultuur al niet kan

CSC-Vormingswerk wordt *curieus*

curieus is de nieuwe naam voor CSC-Vormingswerk. De Centrale voor Socialistisch Cultuurbeleid-Vormingswerk werd opgericht op 23 februari 1974 in de schoot van de socialistische partij, als een autonome organisatie die tot doel had sociaal-culturele activiteiten te organiseren in de afdelingen en federaties.

Cultuur in de breedste zin van het woord is ons handelsmerk. *curieus* wil je nieuwsgierig maken naar elke vorm van cultuur. Want cultuur is meer dan schone kunsten alleen. Cultuur kan meer dan mensen vermaken. Van arbeiderscultuur tot zapcultuur. Cultuur is wat een gemeenschap van mensen bindt.

curieus kom je tegen op meer dan driehonderd plaatsen in Vlaanderen en Brussel. Je kan er komen proeven van de activiteiten die een groep vrijwilligers uitwerken voor iedereen in de gemeente of de stadswijk. Wie zin heeft, doet mee. Op het programma staan onder andere daguitstappen, een praatcafé, een tentoonstelling of concert in het gemeenschapscentrum, fiets- en wandeltochten... Alles wat mensen 'curieus' maakt, komt aan bod: van de verkeersdrempels in de wijk tot de kinderopvang voor Liesje en het pensioen van Paula en Pol.

Meer informatie:

curieus, Agoragalerij, Grasmarkt 105 bus 43, 1000 Brussel

Tel.: (02) 552 02 86

E-mail: informatie@curieus.be

Website: www.curieus.be

A A N K O N D I G I N G

Socialistische Vrouwen worden zij-kant.

sociaal progressieve vrouwenbeweging

De Socialistische Vrouwen heten voortaan **zij-kant**, sociaal-progressieve vrouwenbeweging.

De naamswijziging is het resultaat van een koerswijziging waarvoor al in februari 2000 de krachtlijnen werden uitgezet.

Bijna dertig jaar na de oprichting van de Nationale Socialistische Vrouwenbeweging, waarvan de oprichtingsstatuten gepubliceerd werden in het *Staatsblad* van 18 januari 1973, werd de nieuwe naam voor de socialistische vrouwen voorgesteld tijdens een VIP (Vrouwen In de Politiek)-happening op 15 november 2002 in het Modemuseum in Antwerpen. Tegelijk werd het eerste exemplaar van het 'Marianne-plan', een gelijkekansenplan voor vrouwen in de politiek, aan partijvoorzitter Patrick Janssens overhandigd.

Deze nieuwe naam kwam niet zomaar uit de lucht vallen. In 2001 werd een uitgebreide regionale ronde georganiseerd door SV-voorzitster Anne Van Lancker en nationaal secretaris Vera Claes, waarbij zoveel mogelijk vrouwelijke partijleden zich konden uitspreken over de (gewenste) werking van SV. Deze regionale ronde resulteerde in de wens tot het oprichten van een cel gelijke kansen op nationaal partijniveau om de vertegenwoordiging van vrouwen te verbeteren en tot het uitwerken van een actieplan voor échte gelijke kansen voor vrouwen in de partij. SV zou daartoe een gelijkekansenplan ontwikkelen dat door de partij zou worden geïmplementeerd. In het samenwerkingsakkoord dat SV hierover afsloot met de partij luidde het: "*De SP wil een gelijkekansenplan voor alle geledingen van de partij. SV levert de nodige elementen om te komen tot dit gelijkekansenplan.*" Zo werd de aanzet gegeven tot het ontwikkelen van het 'Marianne-plan'.

Om de nieuwe koerswijziging kracht bij te zetten werd ook geopteerd voor een nieuwe naam die de vrouwelijke kant van de partij zou verenigen. Er werd gekozen voor **zij-kant**, met de baseline 'sociaal-progressieve vrouwenbeweging'. Hiermee werd meteen ook de link gelegd naar de nieuwe socio-culturele decretale regelgeving, waardoor vanaf 2004 zal gewerkt worden binnen een nieuw decreet 'bewegingen'.

Je kan het Marianne-plan aanvragen op het nationaal secretariaat van **zij-kant**

Tel.: (02) 552 02 62

E-mail: zij-kant@s-p-a.be

